

[Faint, illegible handwritten scribbles]

[Faint, illegible handwritten scribbles]

WIADOMOŚCI Z HISTORYI POLSKIEJ

ZASTOSOWANE DO UŻYTKU

PENSYI I SZKÓŁ PŁCI ŻEŃSKIEJ

przez **Ł. GOŁĘBIEWSKIEGO.**

z 4ma mapkami

WYDANIE DRUGIE

ZNACZNIE POMNOŻONE.

(przodkowie nasi)

Wytłoczeni na stęplu starożytny cnoty,
Piękniejszą mieli duszę, pod barwą prostoty.

NARUSZEWICZ w odzie na obrazy dawnych Polaków.

WARSZAWA.

NAKLADEM ZAWADZKIEGO I WECKIEGO UPRIZYWILEJOWANYCH DRUKARZY I KSIĘGARZY DWORU KRÓLESTWA POLSKIEGO.

1830.

ZA POZWOLENIEM CENZURY RZĄDOWEY.

**INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-68-83**

18419

<http://rcin.org.pl>

SZEREG PANUJĄCYCH

W POLSZCZE, I ZNACZNIESZE WYPADKI.

Dzieie Baieczne.

Od r. 550. Lech I. Xiążę Polski.
Wizimir i inni Lecha potomkowie.
XII. Woiewodów.

- 700. Krakus . . . panował lat 28.
Lech II. 2.
- 740. Wanda Xiężna 10.
XII. Woiewodów powtóre 10.
- 760. Przemysław czyli Leszek I. 34.
- 794. Leszek II. 16.
- 810. Leszek III. 15.
- 825. Popiel I. 15.
- 840. Popiel II. 10.

DZIEJE PEWNIEYSZE

E P O K A I.

Panowanie Piastów.

- 860. Ziemowit syn Piasta . . . 31.
- 892. Leszek 29.
- 921. Ziemomysł 41.
- 962. Mieczysław I. 30. żył lat 61.

965. albo 966 Chrzest Mieczysława.

982. Rozprzestrzenienie wiary S. po całym kraiu Polskim.

Od r. 992. Bolesław Chrobry czyli wiel-

ki. pano. lat 33. żył lat 58.

1000. Przyjazd Ottona III.

Cesarza do Gniezna.

1018. Zdobycie Kijowa.

1024. Koronacya Bolesława.

— 1025. Mieczysław II. 9. — 44.

Rządy Ryxy 1.

Bez-królewie 5.

— 1040. Kazimierz I. 18. — 42.

— 1058. Bolesław śmiały 22. — 40.

1077. w dzień Bożego Narodzenia koronacya Bolesława.

1078. dnia 8 maja zabicie S. Stanisława.

1080. Ustąpienie Bolesława z kraiu.

— 1081. Władysław Hermann 21. — 59.

— 1102. Bolesław Krzywousty 37. — 54.

1139. Podział kraiu między synów.

— 1139. Władysław II. 9. — 55.

— 1148. Bolesław Kędzierzawy 25. — 46.

— 1174. Mieczysław stary pierwszy raz 3.

— 1177. Kazimierz sprawiedliwy 17. — 46.

1180. Zjazd w Łęczycy, i uchwalone tam prawa.
- Od r. 1194. Leszek biały, Mieczysław, i Władysław laskonogi . . . 13.
1196. Klęska przez Mieczysława poniesiona nad Mozgawą.
- 1207. Leszek biały powtórce . . . 20. żył lat 40.
1225. Przyzwanie Krzyżaków przez Konrada Xięcia Mazowieckiego.
1227. Nadanie im w Chełmińskiéy ziemi.
- 1227. Bolesław V. wstydlivy . . . 52. — 58.
1240. Pierwsze wtargnienie Tatarów do Polski i Węgier.
1260. Powtórne najeście Tatarów.
1264. Zniszczenie Jadźwignów.
1251. w Bochni, a 1252. w Wieliczce sól obficiéy i porządniey dobywana.
- 1279. Leszek czarny 10. — 38.
- 1289. Przemysław i współubiegaiący się o berło 6.
1295. Koronacya Przemysława.
- 1296. Łokietek pierwszy raz 4.

- Od r. 1300. Wacław Król Czeski i Pol-
ski pano. lat 5.
- 1306. Łokietek 27. żył lat 73.
1319. Koronacja Łokietka.
- 1322 i 1327. Poddanie się o-
stateczne XX. Śląskich
Czechom.
1331. Zwycięstwo Łokietka
nad Krzyżaków zako-
nem pod Płowcami.
- 1333. Kazimierz Wielki 37. — 60.
1339. Wybór za następcę Lu-
dwika Króla Węgier-
skiego.
1347. Sejm w Wiślicy.
1350. Wjazd tryumfalny Kró-
la do Krakowa po zwy-
cięztwach odniesionych:
1363. Wesele wnuczki Kazi-
mierza z Karólem IV.
Cesarzem w Krakowie.
1364. Pierwszy zakład Aka-
demii.
- 1370. Ludwik król Węgierski i Pol-
ski 12. — 56.
1374. Wjazd w Koszycach, na-
danie swobód.
- 1382. Bezkrólewie i panowanie Ja-
dwigi 6. — 27.

E P O K A II.

Plemie Jagiellońskie.

- Od r. 1386. Władysław Jagiełło W. Xiąż-
ze Litewski nawraca się,
Jadwigę poymuie, i na
Polskim zasiada tronie 48. żył lat 86.
1387. Nawrócenie Litwy.
1413. — Żmudzi.
1390. Zaięcie Rusi czerwonéy
przez Jadwigę.
1397. Zwycięztwo Witolda nad
Tamerlanem.
1399. Klęska przez Witolda
poniesiona od Tatarów
u Worszki rzeki.
Śmierć Jadwigi.
1400. Przeniesienie Akademii
do Krakowa.
1404. Seym w Korczynie, a
przed nim seymiki dla
wykupienia Dobrzyńskiej
ziemi.
1410. Zwycięztwo nad Krzy-
żakami pod Grinwal-
dem.
1413. Pierwsza unia Litwy z
Koroną w Horodle.
1422. Pokóy nad Melnem ie-
ziorem, mocą które-

go Krzyżacy odstąpili
Żmudzi.

1428. Zjazd w Łucku Zygmunta Cesarza, Jagiełły, Witolda i wielu innych Xiążąt. Witold chce być Królem Litewskim.

1430. Śmierć Witolda.

Od r. 1434. Władysław III. pan. lat . 10. żył lat 20.

1435. Pokój z Krzyżakami w Brześciu Kujawskim.

1440. Władysław królem węgierskim obrany.

1444. Władysław ginie pod Warną.

— 1444. Kazimierz Jagiellończyk . . 48. — 65.

1453. Potwierdzenie swobód.

1452. Poddanie się Pruss i początek 14. letnięcy o nie woyny.

1454. Nieszczęśliwa pod Choynicami walka.

1456. Zwycięstwo pod Frydlandem.

1466. Traktat Toruński, Prusy królewskie przyznane Polsce, właściwe tylko przy Krzyżakach zostały.

1453. Wzięcie Konstantynopola przez Turków.
1484. Zdobycie Kili i Białogrodu, naszych niegdyś portów, przez tychże.
1473. Urodzenie się Kopernika.
- Od r. 1492. Jan Albert . . . pan. lat 9. żył lat 42.
1496. Klęska od Wołochów poniesiona na Bukowinie.
1498. Wołoszy, Turcy, i Tatarzy niszczą Ruś czerwoną.
1499. Potwierdzona Unia Korony z Litwą.
- 1501. Alexander 5. — 45.
1505. Ustawy krajowe spisane, w Radomiu potwierdzone.
1506. Pokonanie Tatarów pod Kleckiem.
- 1506. Zygmunt I. 42. — 80.
1514. Zwycięstwo pod Orszą.
1515. Zjazd Monarchów w Wiedniu.
1525. Zniesienie Krzyżaków, pierwszy Xiążę Pruski hołdowniczy Polsce.
- 1529 i 1530. Pierwszy statut dla Litwy.

1530. Weiclenie Mazowsza do Korony.

1530. Koronacya Zygmunta Augusta za życia Oycy.

1531. Zwycięztwo Tarnowskiego nad Wołochami pod Obertynem.

1537. Rokosz pod Lwowem.

1544. Powierzenie synowi rządów Litwy.

Od r. 1548. Zygmunt August. pan. lat 24. żył lat 52.

1549. Niechęć z powodu ożenienia króla z Barbarą. Jéy koronacya.

1552. Król odwiedza Alberta Xięcia Pruskiego, w czasie ogniów sztucznych o mało nie postradał życia.

1556. Wyjazd Bony, uwiecznienie skarbów.

1561. Poddanie się Inflant, upadek rycerzy mieczowych, powstanie hołdującego Polszcze Xięstwa Kurlandzkiego.

1569. Ostateczna Unia Polski z Litwą.

E P O K A III.

Królowie z wolnego wyboru.

- Od r. 1574. Henryk Walczy mies. 5.
 — 1575. Stefan Batory pan. lat. 11. żył lat 54.
 1578. Ustanowienie trybuna-
 łu w Koronie, a 1581.
 w Litwie.
 1579. Założenie Akademii Wi-
 leńskiej.
 — Wzięcie Połocka.
 1580. Wielkich Łuk zdobycie.
 1582. Pokóy w Kiwerowéy
 hórce z Moskwą.
 1585. Sąd scymowy na Zba-
 rowskich.
 — 1586. Zygmunt III. 45. — 66.
 1588. Wzięcie Maxymiliana
 Arcy-Xięcia Austrya-
 ckiego w niewolą, po bi-
 twie pod Byczyną.
 1601. Początek wojny z Szwe-
 dami.
 1602. Wzięcie przez Zamoy-
 skiego Wolmaru i Felina.
 1605. Wygrana pod Kirchol-
 mem przez Chodkiewi-
 cza.
 1606. Rokosz Zebrzydow-
 skiego.

1609. Zdobycie Parnawy.
 1610. Zwycięstwo pod Kluszy-
 szynem.
 1611. Smoleńsk poddaie się
 Zygmuntowi.
 1619. Pokóy z Rosyą w Dy-
 wilinie.
 1620. Klęska pod Cecorą w
 niéy ginie Żołkiewski.
 1621. Chodkiewicz umiera w
 obozie pod Chocimem.
 1626. Bitwa lądowa z Szwe-
 dami pod Gniewem.
 1627. Bitwa floty Polskiéy z
 Szwedzką.
 1629. Pokóy na 6. lat z Szwe-
 dami.

Od r. 1632. Władysław IV. pan. lat 16. żył lat 52.

1634. Odsiecz Smoleńska.
 — Pokóy z Rosyą.
 1635. Pokóy z Szwed: na l. 26.
 — 1648. Jan Kazimierz 20. — 63.
 1648. Klęska od kozaków pod
 Żółtymi wodami.
 — Wzięcie przez nich pod
 Korsuniem obu Hetma-
 nów koronnych.
 1651. Zwycięstwo Jana Kazi-
 mierza pod Berestecz-
 kiem.

1652. Pierwsze zerwanie seymu.

1655. Początek wojny Szwedzkiej.

— Konfederacya Tyszowiecka przeciw nieprzyjaciołom kraiu.

1656. Czarniecki pod Warką Szwedów zwycięża.

1657. Tenże, pod Magierowem Rakoczego pokonywa.

1658: — w pław odnogę morską przebywa, i Szwedów na wyspie Alsen gromi.

1660. Pokóy Oliwski z Szwedami.

1661. Nadanie Czarnieckiemu Tykocina.

1667. Pokóy z Rosyą w Andruszowie.

1668. Złożenie korony przez Jana Kazimierza.

Od r. 1668. Michał. pano. lat 4. żył lat 35.

1672. Kamieniec przez Turków zaięty.

— Pokóy haniebny w Buczacz.

— Zwycięztwo Sobieskiego Hetmana pod Chocimem.

XIV

Od r. 1673. Jan III. pano. lat 23. żył lat 67.

1674. Obrona Trembowli.

1683. Zwycięstwo pod Wiedniem.

1686. Traktat Grzymułtowski z Rosyą.

Od r. 1696. August II. 36. — 63.

1699. Pokój Karłowicki.

1700. Początek wojny Szwedzkiej.

1702. Bitwa pod Klissowem.

1705. Ogłoszenie bezkrólewia, Stan: Leszczyński obrany królem. . . 4: — 89.

— Zjazd Augusta II. z Piotrem I. w Tykocinie.

— Ustanowienie orderu orła białego.

1706. Traktat Augusta II. i Karola XII. w Altransztad. August uznaje Królem Stanisława.

1709. Klęska Szwedów pod Puławą. August wraca do Polski.

— 1733. August III. 30. — 67.

1733. Seym pacyfikacji.

1757. Otwarcie biblioteki Załuskich.

Od r. 1764. Stanisław August pan. lat 32. żył lat 66.

1765. Ustanowienie orderu S.
Stanisława.

1768. Konfederacya Barska.

1771. Uwieszenie Króla z
Warszawy.

1773. Pierwszy rozbiór kraiu
potwierdzony na seymie
1775. za laski Ponińskiego.

1788. i 1790. Sejm czteroletni.

1791. Wojna z Rosyą.

1792. Powtórny rozbiór kraiu.

1794. Powstanie Kościuszki.

1796. Ostateczny rozbiór Pol-
ski.

1798. Śmierć Stanisława Au-
gusta.

1807. Xięstwo Warszawskie.

1809. Kampania z Austrya-
kami.

1813. Śmierć X. Józefa Po-
niatowskiego.

1815. Królestwo Polskie.

1818. Sejm pierwszy.

1825. Śmierć Alexandra I. Ce-
sarza wszech Rosyji,

— Wstęp na Tron Mikołaja I. Cesarza i Króla. Pol.

ŻONY I POTOMSTWO
XIAŻĄT I KRÓLÓW POLSKICH

*Odmiennym drukiem położone imiona dzieci,
oznaczają tych, którzy panowali.*

Ziemowit syn Piasta i Rzepki, syn jego *Leszek*.

Leszek, syn jego *Ziemomysł*.

Ziemomysł, żona Górka, synowie: *Mieczysław*, Cedebur, córka Adelaida zaślubiona Geyzie Węgierskiemu Xięciu.

Mieczysław 1. żony jego 1. Dąbrówka córka Bolesława srogiego Xiążęcia Czeskiego, poślubiona 965. zmarła 976. z nięcy synowie: *Bolesław wielki* i Władysław.

2. Oda córka margrabi Miśni, synowie: *Mieszek*, Świętopętk i Bolesław mnich we Włoszech, pod imieniem Lamberta.

Bolesław wielki, żony jego; 1. Hemilda córka margrabi Miśni, z tą się rozwiódł.

2. Judyta córka Geyzy Węgierskiego i Sarmolty Xiężniczki Siedmiogrodzkiej, opuszczona przez męża, zostawiła syna Bezbrajma.
3. Kunilda córka Dobremira Słowianina, matka *Mieczysława* II. Dobremira i kilku córek;

4. Oda margrabianka Miśnii.

Był jeszcze syn Otto, nie wiadomo z którego małżeństwa.

Mieczysław II. żona Regina czyli Ryxa, córka Ezona hrabi Reńskiego i Matyldy cesarzowny, zmarła w 1063. Z niej, *Kazimierz*, Bolesław umarł w dzieciństwie, i córka zaślubiona Beli Xięciu Węgierskiemu.

Kazimierz I. żona Marya Dobrogniewa córka Jarosława X. Ruskiego, zmarła 1067. z niej *Bolesław II. Władysław Herman*, Mieczysław urodził się 1046. umarł 1066, Otto urodził się 1048. w kilka miesięcy umarł, Świętochna urodz. się 1055. zaślubiona X. Czeskiemu 1064.

Bolesław śmiały z żony Wisławy Xiężniczki Ruskiej, miał syna Mieczysława zmarłego w 1089.

Władysław Herman, żony: 1. Judyta córka Wratysława X. Czeskiego, z niej *Bolesław III.*

2. Judyta córka Henryka III. Cesarza, wdowa po Salomonie Królu Węgierskim, matka 3. córek.

Prócz tego miał Władysław syna Zbigniewa, który umarł 1116.

Bolesław III. krzywousty, żony: 1. Zbysława Xiężniczka Ruska, z niej *Władysław II.*

2. Salomea córka Hrabiego Bergu, matka *Bolesława IV. Mieczysława III.* Henryka Xięcia Sandomirskiego i *Kazimierza II.*

Władysław II. żona, Krystyna córka Cesarza Henryka, umarła w Altemburgu 1159. synowie: Bolesław, Mieczysław, Konrad; Xiążęta Szląscy.

Bolesław IV. kędzierzawy, żony: 1. Anastazyja, z nićy Bolesław i Leszek Xiąże Mazowiecki. 2 Helena, obie Xiężniczki z Rusi czerwony.

Mieczysław III. stary, żony 1. Eudoxya Xiężniczka Ruska.

2. Gertruda Królowna Węgierska, syn *Władysław*.

3. Adelaida hrabianka Lowanii, z nićy Otto i iuni XX. Wielkopolicy.

Kazimierz sprawiedliwy, żona, Helena Xiężniczka Bełzka, synowie: *Leszek biały*, Konrad Xiąże Mazowiecki, córka Adelaida.

Leszek biały, żona, Grzymisława córka Jarosława Xięcia Ruskiego, matka *Bolesława V.* i Salomei Królowy Halicki.

Władysław laskonogi, syn jego Otto proboszcz Magdeburgski.

Bolesław V. wstydlivy, żona, S. Kunegunda córka Beli VI. Króla Węgierskiego, nie było potomstwa.

Leszek czarny, żona, Gryphina Xiężniczka Ruska, bezdzietna.

Przemysław, żony: 1. Ludgarda Słowianka z za Odry uduszona 1293.

2. Ryxa Królowna Szwedzka; córka ićy Ry-

za, żona Wacława Króla Czeskiego i Polskiego.

Wacław, żony: 1. Judyta córka Rudolfa Cesarza, z niéy Wacław Król Czeski, Elzbieta żona Jana Luxemburskiego Króla Czeskiego; oba przywłaszczali tytuł Królów Polskich.

2. Ryxa córka Przemysława, z niéy: Agnieszka wydana za Xięcia Śląskiego na Jaworze.

Władysław Łokietek, żona Jadwiga córka Xiążęcia Kaliskiego Bolesława, syn *Kazimierz W.* córki Elzbieta Królowa Węgierska, i Małgorzata Xiężna Świdnicka.

Kazimierz W. żony: 1. Anna Aldoina córka Gedymina W. Xiążęcia Litewskiego, z niéy: Elzbieta wprzód Bawarska, potém Pomorska Xiężna, i Kunegunda wydana za Ludwika Romanusa X. Bawarskiego.

2. Adelaida Landgrafianka Heska.

3. Jadwiga Xiężniczka na Głogowie, z niéy Anna hrabina Cyleyska.

Ludwik, żony: 1. Małgorzata Cesarzowna bezpotomna.

2. Elzbieta córka Stefana gubernatora Bosnii, zrodzona z matki Elżbiety, córki Xiążęcia Kujawskiego na Gniewkowie, Kazimierza; z niéy Katarzyna zmarła przed oycem, Marya żona Zygmunta Cesarza, Jadwiga żona Władysława Jagiełły.

Władysław Jagiełło, żony: 1. Jadwiga umarła 1399. córka Bonifacya żyła 3. dni tylko.

2. Anna hrabianka Cylii, córka Jadwiga zaręczona Margrabi Brandeburskiemu.
3. Elżbieta Granowska z domu Piłicka, zm. bezpotomnie.
4. Zofia Xiężniczka Kijowska, z niey *Władysław* i *Kazimierz*.

Władysław Warneńczyk bezżenny.

Kazimierz Jagiellończyk, żona: *Elżbieta* córka Alberta Cesarza; synowie: *Władysław* Król Czeski i Węgierski, *S. Kazimierz*, *Jan Albert*, *Alexander* i *Zygmunt I.* Fryderyk biskup Krakowski, arcy-biskup gnieźnieński i kardynał, córki *Jadwiga* Xiężna Bawarska, *Zofia* margrabina brandeburska, *Elżbieta* Liwnicka, *Anna* Pomorska, *Barbara* Saska Xiężna.

Jan Albert bezżenny.

Alexander, żona, *Helena*, córka *Jana* Wasylewicza W. Xięcia Moskiewskiego, bezpotomna.

Zygmunt I. żony 1. *Barbara* Zapolska córka *Stefana* wojewody Siedmiogrodzkiego, z niey *Jadwiga* wydana za elektora Brandeburskiego.

2. *Bona* Sforcya Xiężniczka Medyolańska, ićy syn *Zygmunt August*; córki *Izabella* żona *Jana* Zapolskiego Króla Węgierskiego, *Zofia* Xiężna Brunswicka, *Katarzyna* Królowa Szwedzka, matka *Zygmunta III*, *Anna* żona *Stefana* Batorego.

Zygmunt August, żony: 1. *Elżbieta* córka *Ferdynanda* Króla Węgierskiego i Czeskiego, potem Cesarza.

2. Barbara Radziwiłłówna wdowa po Gąsztoldzie wojewodzie Trockim.

3. Katarzyna siostra pierwszej żony. Wszystkie trzy bezpotomne.

Henryk Walezy.

Stefan Batory, żona Anna Jagiellonka bezpotomna.

Zygmunt III. żony: 1. Anna Austriaczka, z niey *Władysław*.

2. Konstancja siostra pierwszej, z niey *Jan Kazimierz*, Jan Albert biskup Krakowski i Kardynał, Karól Ferdynand biskup Wrocławski, Alexander Karól i Anna Katarzyna hrabina Renu.

Władysław IV. żony: I. Cecylia Renata Ferdynanda II Cesarza córka, z niey Zygmunt Kazimierz, w 8. roku umarł.

2. Ludwika Marya Xiężniczka Mantuańska bezpotomna.

Jan Kazimierz pojął bratową, z niey potomstwo wkrótce po urodzeniu pomarło.

Michał Wiszniewiecki, żona Eleonora córka Ferdynanda III. Cesarza, potem Xiężna Lotaryngii.

Jan III. Sobieski, żona, Marya Kazimiera de la Grange, Margrabianka d'Arquien, wdowa po Zamoyckim, synowie: Jakób Ludwik, Alexander, Konstanty, córka Teressa Kunegunda elektorowa Bawarska.

Fryderyk August, żona Krystyna Eberhardyna Xiężniczka Bareytu, z niey: *August III*.

- Stanisław Leszczyński, żona Katarzyna Opalińska, córka Anna zmarła 1717. i Marya poślubiona Ludwikowi XV. Królowi Francuzkiemu.
- August III. żona Marya Józefina córka Józefa Cesarza, z niéy liczne potomstwo.
- Stanisław August Poniatowski bezżenny.
- Fryderyk August Król Saski Xiążę Warszawski, żona Marya Amalia Augusta Xiężniczka Bawarska, córka Marya Augusta Nepomucena.
- Alexander I. Cesarz wszech Rossyi i Król Polski, żona Elzbieta Alexieiewna Xiężniczka Badeńska.
- Mikołaj I. żona Alexandra Królowna Pruska. Potomstwo Alexander następcą tronu, córki Marya, Ołga czyli Helena i Alexandra.
-

WIADOMOŚCI

Z HISTORJI POLSKIEY.

W S T Ę P.

Wspomniawszy tylko, że wedle niektórych pisarzy zdania, Scytów i Sarmatów iako przodków naszych uważać powinniśmy; z większą pewnością wnieść się godzi, żeśmy potomkami Słowian. Zdawna ogromny ten naród rozprzestrzeniając się coraz bardziej i zawsze postępując dalej: z iedney strony zajął okolice Wołgi, Okki, oparł się o Newę rzekę, i przyległy iey zalew; z drugiey doścignął uysć, Wisły, Odry, Elby i Sali. Ten popyd nieznaney przedtém dziczy, odnawiający się nieustannie, przerażał trwogą mieszkańców dawnych. Część kraiovców wytępiona, druga do uległości i poddaństwa zmuszona, a w dalszey kolei zwycięzcy i zwyciężeni w iedną przeistaczali się potęgę, nowe tworzyli narody, wznosili miasta, upra-

wiali ziemię orężem nabytą; i rzeki wyż po-
mienione, tudzież morza Czarne, Adryatyckie
i Bałtyk, stanowiły nakoniec granice Słowian,
cała zaś pomiędzy nimi przestrzeń stała się
ich własnością.

Słowianie ogólne to było hord licznych na-
zwisko, dostrzegać się dają szczególne, o któ-
rych wzmiankę uczynić należy. Takimi byli
Nowogrodzianie, ich stolicą Nowogrod W. Kry-
wiczanie tych miastem Smoleńsk, koło nich Po-
łoczanie, Dregowiczanie, ku Prypeci, Drewla-
nie na Polesiu wschodniem, Siewierzanie za
Dnieprem, Łuczanie czyli Duleby około Łucka;
Takimi ieszcze Polanie, którzy nad Dnieprem
zbudowali Kiiów. Chrobaci pod imieniem bia-
łych i czerwonych obie strony gór Karpackich
trzymali i powstał Kraków nad Wisłą; Morawia-
nie koło rzeki tego imienia siedzieli, im początek
swój winien Ołomuniec. Czechy z stolicą swą
Pragą, Syrbowie pomiędzy Sałą i Elbą, Obo-
tryci w bliskości Meklemburga, Wilcy czyli Lu-
zycy na zachód Odry, po nad morzem, na prze-
ciwko Rugii, Luzycy i Milcieni w Luzacyi,
Silensi na Szląsku przebywali. Około Wisły
szeroko zagnieździli się Lachowie czyli Lecho-
wie, u brzegów Bałtyku Pomorzanie, w Ma-
zowszu teraźniejszém Mazury, w okręgu swéy

stolicy Łęczyczanie, od Odry aż ku Wiśle Polany, u których dzwignęły się starożytne miasta: Gniezno, Poznań, Kruszwica. Sąsiadami Słowian i nieprzyjaciolmi ich wieczystymi Niemcy czyli Franki, Sasi i Turyngowie; z innych stron morzem przedzieleni Danii i Szwecyi mieszkańcy, pod imieniem Nordmanów znani; ku północy dzicz ciemniejsza jeszcze. Z pomiędzy tego mnóstwa licznych i rozdrobnionych pokoleń, przeznaczeniem było trzech znakomitszych, to jest: Rusinów, Czechów i Polaków, wznieść się nad inne i zajaśnieć. Przodkowie nasi tylko odtąd zajmować nas będą.

DZIEIE BAIECZNE.

Dzieie każdego kraiu mają część swoją baieczną, którą stanowią podania z mgły wieków wydobyte, z ust do ust przechodzące, głęboko w pamięci ludów wtłoczone; w których cząsteczka jakaś prawdy, skażona upodobaniem w cudowności, chęcią powiększenia sławy swych naddziadów, przyswaianiem sobie dzieł obcych, lub niewiadomością i mimowolnym nieiako błędem. Długo ślepa do tych wszystkich podań przywiązuie się wiara, następuje czas rozwagi, i wtenczas albo się z nich promyk jakiś istotnych

rzeczy oddziela; albo nie bez żalu odrzuca wszystko, co zmacone, niepewne, co mimo wszelkie usiłowania docieczonem być nie może.

Celniejsze tey starożytności rysy wspomnieć potrzeba; one Mitologią historyczną nieiako stanowią. Niezechcemy pewnie do tych powieści wielkiej przywiązywać wagi, ani obstawać przy nich uporczywie; wiedzieć iednak o nich powinniśmy, kiedy ieszcze są w ustach ludu, w dawnych pisarzach naszych; z tey miary niechay to dla nas obcém niebędzie. Tak więc Lech koło 550 roku po Narodzeniu Chrystusa z bratem swym Czechem przybywszy z Sklawonii, dziś Węgierskiej prowincyi, tam gdzie liczne gniazda orle znaleźli, rozdzielili się, ieden z nich Czeskie, drugi Polskie zakładać poszedł królestwo. Lech podług dawnych podań pierwszym był Xiążęciem Polskim, wystawił Gniezno, orla białego za herb Polakóm nadał (a). Jeden z następców iego Wizimierz (b) obszerną iakoby posiadał krainę, i z Duńczykami na morzu woio-

(a) Może nie gniazda orłów białych przyczyną były nadania herbu Polakóm, ale raczey władcy tey krainy odmiennego farbą orla przyjęli, dla różnicy iedynie od Cesarstwa Niemieckiego: którego znamiętem zawsze był orzeł czarny.

(b) Ismar to być musi Xiążę Pomorski, który z Duńczykami staczał walki.

wał. Wygasło plemię Lecha, 12 Woiewodów rządziło państwem. Niezgodni źle władali, najlepszego z nich Krakusa obrano Xiążęciem. Od swego imienia założył on miasto, smoka u góry Wawel iawiącego się i niezmierne czyniącego szkody zabił, kraj urządził i prawa mu nadał. Lech II. syn jego na polowaniu zamordował brata, za tę zbrodnię wygnany z kraju. Siostra jego Wanda, piękna, cnotliwa i z zapalem do swej oyczyzny przywiązana, wezwana została, by rządziła swym ludem. Kiedy się iey ręki domagał Rytwier Xiąże Niemiecki, a przez ten związek Polskę chciał uiarzmić, ażeby pozór wojny usunąć, a poświęceniem się swoim do silniejszego odporu umysły poddanych zagrzać, w szlachetnym lecz przesadzonym i nagannym wedle przepisów Świętęj wiary naszęj uniesieniu, skoczyła w Wisłę, i śmierć znalazła.

Pamiętkę Krakusa i Wandy do naszych czasów przeniosły ich pińieniem uczczone mogiły. I to plemie panujących zniknęło, znowu tedy 12 Woiewodów do rządu kraiem wybrano. Przemysław, późniey Leszkiem nazwany, złotnik, przez fortele dopomógł iakoby przodkiem naszym do odniesienia zwycięztwa nad Alexandrem W. sławnym Królem Macedońskim, podług iednych; nad Węgrami lub Morawcami

podług drugich (c), i w nadgrode tę usługi naywyższe w kraiu zwierzchnictwo miał sobie ofiarowane.

Po iego śmierci, że nie było następców prawych, gonitwy konne uchwalono, a zwycięzca w nich miał panować. Jeden z ubiegających się do mety wskazaney ostre ćwieki poukrywał w piasku, ażeby się niemi kaleczyły konie współzawodników, sobie wolną od tych zawał ścieżkę zostawił. Odkryty podstęp, zdrajca ukarany, a młodzian który pieszo do mety dobiegł, panowanie uzyskał. Leszek ów drugi z porządku, miał syna Leszka trzeciego, który nad rozległym już państwem, wedle twierdzenia dzieiopisów, mając władzę, powydzielał 30 potomkom swoim rozmaite Xięstwa; Popiel atoli Gnieźnieński władca, nad niemi zachowane miał sobie przez oycę pierwszeństwo. Odziedziczył je po swym rodzicu Popiel II. gnuśny, powoduiący się radomzlęy żony, znienawidzony wkrótce. Za iego czasów, przybyło dwóch podróżnych do stolicy, nie przyięci do dworu Xiążę-

(c) Wielka tu niezgodność czasu. Przemysław miał panować od 760 do 794, Węgrzy o 100 lat późnięy koło 888 roku nad Dunaiem osiedli; Alexander zaś wielki, Król Macedoński, na 1100. lat Przemysława naszego poprzedził.

cia, udaia się do skromnego mieszkania Pia-
sta, znajduia tam gošcinnošć, synowi iego spra-
wuią postrzyżyny, nadaia mu imie Ziemowit,
czyli zawiadować maiący światem, przyszłych
iakoby losów iego wróżbę. Za sprawą tych
przychodniów następuje cudowne rozmnożenie
usposobionych pokarmów i napoiów, i Xiąże
sam od owego rolnika, czy kołodzieia, na ucztę
zaproszony.

Spostrzegaiąc niechęć ludu, boiać się ażeby
z tronu nie był zrzuconym, i z Stryiów który
nie osiadł na iego mieyscu, dla ocalenia siebie
mniema Popiel, że nowych zbrodni potrzeba;
te nikczemnemu Monarsze złošliwa doradza
żona. Z iey podszeptów udaie Xiąże choro-
bę cięzką, sprasza do siebie powinowatych,
i trucizną w napoiu podaną, odbiera im ży-
cie. Grzech popelniony prędzey lub późniy
ściąga na siebie karę, a iešli ta długą wie-
ków koleia niewiadoma, żywsza wyobraźnia
przyjmuie naydziwnieysze w tey mierze pogło-
ski, lub ubarwia ie w stosowne do wieku po-
mysły. Z ciał niewinnie poległych stryiów
powstało iakoby niezliczone mnóstwo szcu-
rów i myszy, te ściagały wszędy winowaycę.
Uciekł przed niemi z Kruszwicy, gdzie nie-

cny czyn spełniony, na kępę wśród jeziora Gopło, schronił się do wysokiéy wieży, i tam go doszły i zagryzły, równie iak żonę, z nim spólnie pełniącą zbrodnię, z nim razem ginącą. Taki był koniec panowania Leszków; po nich Piast, a raczéy co podobniejsza do prawdy, Ziemowit syn Piasta, za rządęcę kraiu wybrany.

Z tych powieści w względzie historycznym to przynajmniéy okazuje się, że Polacy mieli władców noszących tytuł Xiążąt: takimi byli wprzód Leszkowie, potém Popielowie. Ród ostatniego przez Ziemowita wypleniony, i od-tąd poczęło się nowego domu Piastów długo-trwałe w Polsce panowanie. W względzie moralnym te się uczynić mogą spostrzeżenia; że i wtenczas Polacy byli gościnni, przywiązani do swéy oyczyzny, i zawsze cnotę nagrodzoną, zbrodnię ukaraną widzieć pragnęli.

Trzy główne podziały w następnéy, nie iuż baiecznéy, lecz prawdziwéy historyi Polaków uważać należy. Pierwszy okres od 860 do 1386 roku, czyli od wstępu na tron Ziemowita, aż do wygaśnienia linii Piastów na Kazimierzu W. obeymując w to panowanie siostrzeńca iego Ludwika, Polskiego razem i Węgier-

skiego króla, niemniej rządy córki jego poboż-
ney i cnotliwej Jadwigi, aż do zawarcia przez
nią ślubów z Xiążęciem Litewskim Jagiełłą;
drugi za dynastyi Jagiellońskiej od 1386 do
1572; trzeci za obieralnych Królow od 1572
do zupełnego podziału Polski w 1796. Czwar-
tą dla nas epokę zaczyna wskrzeszenie Króle-
stwa Polskiego, pod berłem Cesarza wszech
Rossyi Alexandra I.

E P O K A I.
PANOWANIE PIASTÓW

zawiera lat 526 od 860 do 1386 roku.

W NIEY:

ZIEMOWIT

Panował od 860 do 891 roku. lat 31.

Ziemowit syn Piasta i Rzepki, wódz woyska za Popiela, następnie Xiąże Polski, w Gnieźnie i Kruszwicy władał. Nie zachowały nam dzieie szczegółów, któreby czyny iego wyświecać mogły; tę tylko zgodną o nim podaią wiadomość, że był oycem ludu, prawdziwym Państwa założycielem, urządził siłę zbroyną, granice Polski rozszerzył.

L E S Z E K

od 892 do 921. lat 29.

Z I E M O M Y S Ł

od 921 do 962 roku. lat 41.

Pierwszy z nich syn, drugi wnuk Ziemowita, w następney po sobie kolei rządząc, wstępo-

wali w ślady poprzednika, i przyłożyli się do wzrostu kraiu.

MIECZYŚLAW I.

od 962 do 992 roku. lat 30. żył lat 61.

Pochowany w Poznaniu.

Mieczysław syn Ziemomysła, po oycu swym panować zaczął. Granice iego krajów stanowiły Noteć i Pilica, Bug i Odra; za tą ostatnią rzeką posiadał ieszcze okolice Krośna i Głogowy.

Ważne, stanowcze w dziejach zdarzenie uświetniło iego rządy. Wiara Chrześcijańska w ościenych krajach iuż znana i przyjęta, za poprzedników Mieczysława dobroczynny wpływ swój, i na Polską ziemię zaczynała powoli rozszerzać; staraniem pobożnych kapłanów i cudzoziemców, szukających w tey krainie przytułku; ale przesady zadawnione nie tak łatwo wykorzenić się daią. — Mały promyk ku rozpędzeniu zupełney ciemności nie iest dostateczny; silniejszego potrzeba ognia, ażeby wszystko ożywił. — Mieczysławowi było zostawione, uiąć się goręcey wiary katolickiey, którą przyjmował, skłonić do niey naród cały i sprawić; ażeby przezeń zagruntowana w czystości swey, trwała wieki, i do nayspóźniejszych prze-

szła potomków. Tu wspomnieć należy, że wielu kraiom to dobrodzieystwo przyniosły kobiety: Polsce Dąbrówka Xiężniczka Czeska, Rusi Anna Cesarzów Greckich córka, Litwie Jadwiga. Kray przedtém nieznanym, od żadnego z pisarzy nie wspomniany prawie, Polska wspanialszą odtąd przybiera postać, chlubny przyszley wielkości rozpoczyna zawód, staie w rzędzie mocarstw Europejskich, w równi z niemi, w związku, wspólnie z innymi panującymi działa, coraz więksey nabiera mocy i potęgi, wzrasta i rozprzestrzenia swe granice. Zniszczenie bałwochwalstwa, przyięcie wiary: którey święte ustawy tak czystą, tak gruntowną zaszczipiają moralność, wprowadzona razem oświata, wzniosły charakter narodowy, przyszley wielkości i sławy były podstawą. Nauczala religia Monarchów roztropnie i łagodnie rządzić powierzonym swey pieczołowitości ludem; wzywanych do rady lub obrony kraiu gorliwie i z całym poświęceniem się pełnić swą powinność; poddanych ulegać woli panującego, kochać oyczyznę; wszystkich, żyć cnotliwie, i obecnie i w przyszłości nawet być pewnym za dobre czyny nagrody, za złe ukarania. Takie dary przyniosła Dąbrówka stając się żoną Mieczysława; przybywaiący z nią kapłani lud oświecali, i wkrótce Polska cała kruszy

POLSKA
za Mieczysła.
wa r. 990.

wielbione przedtém bożyszczą, (d) staie się prawowierną, wznoszą się w niey świątynie Wszechmocnego Boga, założone biskupstwo Poznańskie. Do serc poznaniem błędu i wrodzoną nieiako dobrocią usposobionych przypadły snadnie świętey wiary przepisy, i zagruntowały się w nich silnie. Z gorliwością chwycono się religii prawey, a dla okazania że krew swoię każdy wylewać za nią gotów, od tych czasów powstał zwyczaj; że przodkowie nasi podczas Mszy S. kiedy czytano lub śpiewano ewangelią, do połowy z pochew dobyte trzymali szable.

Przyłączył się Mieczysław do rzeszy Niemieckiey z kraiami swemi na zachód Warty leżącemi. Jest ślad wojen iego z sąsiadami, w nich pokromił Lutyków. Walcząc z Xiążęciem Polskim, i usiłując odleglejszych poddanych przeciwko niemu wzburzyć, poległ Sasko Luneburski hrabia Wigman. (e) W tych czasach Włodzimierz Wielki Xiąże Kiiowski opanował ziemie Ruskie, aż do Buga i Sanu.

(d) Długo leszcze potém, w środopóście, ponawiano obrządek topienia bałwanów, na uwiecznienie pamiątki tego zdarzenia.

(e) Patrz Naruszewicza Hist. Pol. T. II. s. 41 — 43.

BOLESŁAW CHROBRY CZYLI WIELKI

od 992 do 1025 *pan. lat 33, żył lat 58.*

zwłoki jego spoczywałą w Poznaniu.

Bolesław syn Mieczysława wygnaniem braci niespokojnych umocował się na tronie, i iedynowładztwo utrzymał. Imie jego oznaczało *wielość sławy* dlań obiecywaney, i wróżba ta spełnioną została. Utworzył woyska, udoskonalił ie, i naród cały za niego stał się żołnierskim. Odzyskał Kraków, Czechom nadawał władców, do płacenia haraczu zmuszał, dołączył pod swe berło Chrobacyą zachodnią aż do Dunaiu i Cissy rzeki, Szląsk i Pomorze, Morawę, Luzacyą po Elstrę czarną, i Lubuską okolicę. Dwakroć nad Bugiem Rusinów pokonał, zdobył Kiiów (1018 roku) tam iemu *Chrobrego*, to iest walecznego, nadano imie. Zbliżaiąc się do bramy nazwaney złotą, przypuściwszy konia, przelatuiąc ią w pędzie, na znak potęgi i władzy nad zawoiowanym grodem, uderzył w nią mieczem. Od zamachu silney dłoni wyszczerbiło się nieco żelazo; odtąd *Szczerbcem* nazwany ów pałasz, w Krakowskim został umieszczony skarbcu, w czasie obrzędu koronacyi następnych Królów dobywany iedynie: by Monarchowie Polscy przypasuiąc

POLSKA
za Bolesława Włdy
r. 1025.

go do boku, dawne przypominali czyny i naśladować je usiłowali. Rozszerzywszy granice kraju, u ostatnich ziemi swej zakresów, ku wiekopomney pamięci wśród rzeki Ossy, przy uściu wód Sali i Elby, nad Dunaiem i Cisawą, oraz tam gdzie Suła w Dniepr wpada, wznosił słupy żelazne.

Kędy ieszcze nie ugruntowana była wiara, rozprzeżreniać ją starał się Bolesław, ciało S. Woyciecha, zabitego przy opowiadaniu religii Prusakom wykupił, i złożył w Gnieźnie. Ottona III. Cesarza który tam przybył, by zwłokom męczennika cześć oddał i mężnego Xiążęcia poznał, z naywiększą wspaniałością przyjął w 1000 roku po narodzeniu Chrystusa, zawarł z nim przymierze iako przyziacieł Cesarstwa, od wszelkich obowiązków ku rzeszy Niemieckiej uwolniony został. Wtenczas to Cesarz przyznał mu tytuł Króla, władzy Bolesława poddał iuż posiadane i mogące się nabyć kraie Słowiańskie, własną koroną uwieńczył jego skronie, sam udarowany hoynie, przysłał mu z Akwizgranu szczerozłote krzesło, na którym Karól W. spoczywał. W owych to czasach powstały licznieysze biskupstwa, Krakowskie, Pomorskie, Wrocławskie, Lubuskie, te i dawnieysze Poznańskie, za potwierdzeniem Oyca S. władzy Arcybiskupów Gnieźnieńskich poddał Chro-

bry, odrywając je od wpływu obcego w Magdeburgu pasterza. Duchowieństwo i kościoły obdarzał sownicę; benedyktynów w Sieciechowie, na Łysej górze i w Tyńcu osadził, ażeby rozszerzali światło religii i trudnili się wychowaniem młodzieży. Za jego to panowania u przodków naszych powstał zwyczaj, że przed walką śpiewano hymn *Bogarodzica*.

Z Kiiowa świetne poselstwo wyprawił Bolesław do Cesarza Wschodu w Carogrodzie mieszkającego. Rycerstwu w nagrodę znakomitych czynów złote rozdawał łańcuchy i kosztowne szaty. Obieżdżał sam kraje berłu swemu poddane, karał przestępnych urzędników, skarg kmiotków przed innemi dzieły słuchał, bronił ich od ucisku, 12 radnych mężów przy boku miewał, wznosił zamki, opatrując je w zapasy i straż potrzebną, powierzał je Kasztelanom, stanowił prawa, budował miasta, a przynęcając do nich, u kilkudziesiąt stołów gromadzących się ludzi częstował. Blisko przed zgonem obrządek namaszczenia czyli koronacyi odprawił, (1024 roku) synowi i poddanym celniejszym do Poznania zwołanym, mądre dawał rady i przestrogi.

Bolesław Chrobry w ubiorach i biesiadach bez zbytku okazały, świetnym otoczył się dworem, rycerstwo kochał i obdarzał. Nie przywiązuje

się do zbioru skarbów, szafował pieniądze na potrzeby kraiu, dla kościołów i zasłużonych. Występki karał surowo, przebaczał iednak chętnie; tak kiedy kilku z szlachetney młodzieży za przewinienia swoje na śmierć było skazanych, i dobra Judyta Królowa zgon ich wczesny oplakiwała, a widząc męża rozczulonym, wyznała że ieszcze żyją, błagała dla nich litości, i obiecywała, że odtąd lepiej postępować będą, Król ich wolnymi od kary uczynił. Żałobę po nim rok cały nosili Polacy.

M I E C Z Y S Ł A W II.

od 1025 do 1034 pan. lat 9, żył 44.

pogrzebiony w Poznaniu.

Co mężny oyciec przyczynił, to syn gnuśny zupełnie prawie postradał. Rusini hołdować nie chcieli, i grody Czerwińskie znowu były ich łupem. Czechy opanowały Morawę, Niemcy usiłowali odzyskać Luzacyą. W tém tylko ma zasługę, że Pomorzanów burzących się poskromił, był sprawiedliwym i synowi iak naylepsze starał się dać wychowanie. Przy końcu życia, wedle zdania niektórych, cierpiał pomieszanie zmysłów.

RYXA panowała rok 1.

Bezkrólewie trwało potem do 1040 roku lat 5.

Kazimierz lubo miał rok 18, poczytywać go chciano małoletnim, i matka jego za męża wielką mającą przewagę, sama władała kraiem. Chciwa, ciemiężyła poddanych; przywiązana do Niemców odstręczyła Polaków. Zabrawszy skarby i klejnoty Monarsze uiechała do swey oyczyzny, wkrótce za nią i syn przywiązany, niepokoim coraz bardziej wzmagaącym się w Polsce zrażony, tam się udał.

Pięć lat bezkrólewie trwało, naród klęsk największych i zaburzenia doznał. Wieśniacy bunt podnieśli przeciwko panom, odbierali im życie; panowie żadney nad sobą niechcieli znać władzy, mniemali: że wszelkie bezprawia im uydą bezkarnie. Znaydowali się i tacy; którzy poważali się odstępować wiary, a wracając się do pogańskich błędów i dzikości dawnéy, zabijali Chrześciana, kapłanów, biskupów. Korzystając z wewnętrznych w kraiu zaburzeń Masław ogłosił się udzielnym Książęciem, Szląsk zabrały Czechy, a nie przestając na tém, Poznań, Gniezno i okolice ze wszelkich bogactw złupili, nie przepuszczając nawet świątyniom Pańskim; Ruś przyległe sobie spustoszyła krainy.

W niedoli powszechney umysły wszystkich zwróciły się do prawego króla; w nim tylko spodziewano się znaleźć ocalenie. Przy życiu pozostały biskup Krakowski doradził przyzwać na tron Kazimierza, głosu jego usłuchali cnotliwi.

K A Z I M I E R Z I.

od 1040 do 1058 pan. lat 18, żył lat 42.

w Poznaniu spoczywa.

Dla domowych niezgod ustąpiwszy z kraju, czas jakiś przebywał Kazimierz w Węgrzech u Stefana króla, potem w Leodyum i Brunewilu. Od najsławniejszych w owym czasie, umyślnie do Polski sprowadzonych wychowany mężów, polubił nauki, i w nieszczęściach były one dla niego pociechą; większem coraz nabywaniem ich zaięty, spokojnie dalszych oczekiwał wypadków. Klasztory w tym wieku uczonych najmiłszem stawały się schronieniem, z niemi obcować, wśród nich przebywać lubił; powiedziano że był mnichem, i to mniemanie przez niektórych pisarzy podane, głęboką w następnych czasach znalazło wiarę. (f)

(f) Powszechnie była przyjęta w pierwszych dziełach ta powieść, że Kazimierz udał się z Polski do Francji, i w Kłasztorze Benedyktynów Kluniackim otrzymał święcenie dyako-

Postowie Polscy udali się naprzód do matki królewskiej, ażeby się od niey o przemieszkaniu syna dowiedzieli. Zażalona na Polaków nie okazała powinney na ich nieszczęścia tkliwości, taita czas iakiś mieysce pobytu Królewicza, i sama nie chciała powracać, i syna skłonić pragnęła: by na proźby poddanych, nie dość uległych wprzód, okazał się nie ublaganym. Lecz przeważyły w nim szlachetniejsze uczucia; światły i wspaniałomyślny konieczność poświęcenia się dla kraiu uyrzał, błagał matkę, by z nim razem chciała się udać, a kiedy tego wyie dnać nie mógł, iey błogosławieństwo i część znaczną skarbów przy odieżdzie swym otrzymał, od Cesarza złożone u niego korony Polskie odzyskał. Przybywającego do kraiu witały radosne odgłosy: *A witayże, witay, nasz miły Gospodynie.* (g) Woioowników zgromadził, i stanąwszy

na. Gdy go opat od ślubów duchownych wyzwolić i postom Polskim wydać nie mógł, udali się do Papieża, przełożyli mu stan kraiu. Przystał na ich żądania Oyciec S. Kazimierza śluby rozwiązał, przykazał atoli: ażeby Polacy ku wieczney pamięci golili głowy, na wzór xięży tego zakonu, w święta i dni uroczyste nosili białą chustę na szyi, iak stuła związaną, i po groszu 1 od głowy na utrzymanie lampy przed grobem S. Piotra, płacili. Danina ta pobożna, długi czas pod imieniem *Święto Piotrze* była znana; lubo nie nie przekonywa, ażeby z tego powodu iedynie była zezwolona.

(g) Tak się zaczynały pieśni na cześć iego śpiewano.

na ich czele pomścił się grabieży Czechów, odzyskał Śląsk, opanował Mazowsze, Pomorzan uspokoił, buntowników w kraiu poskromił. Wzniósł Kazimierz powagę tronu, koronował się w Gnieźnie, wkrótce potem stolicę w Krakowie założył. Co wyszło z karbów w ściślejszą wziął ryzę, arcybiskupia i siedm. biskupich katedr w znaczney części pozbawione pastérzy, przez niego świątobliwym i zdatnym poruczone mężom, opactwa w Tyńcu i Sieciechowie odnowione, podwyższona i upowszechniona w całym kraiu wiara Chrześcijańska. Przez tak piękne czyny pozyskał Kazimierz chlubny odnowiciela Państwa zaszczyt.

Za małżonkę pojął Jarosławą Xiążęcia Ruskiego córkę Maryą, u nas pod imieniem Dobrogniewy znaną; ta posagiem swoim skarb Monarszy uszczuplony zamieszanem wewętrzném, zasilila. —

BOLESŁAW II.

Szczodrym i śmiałym nazwany.

od 1058 do 1081 pan. lat 23, żył lat 40.

Siedmnaście lat dopiero liczył Bolesław, gdy na tron wstępował. Obrządek koronacyi odwleczono dla młodości króla; i namaszczenie dopie-

ro w 1077 roku w dzień Bożego narodzenia dopełnione zostało. W pierwiastkach iego rządów przyznawano mu rostopność, męstwo, dowcip żywy, wspaniałość umysłu, szczodrobliwość hojną. Te cnoty zyskiwały mu serca, lecz obok nich była duma i zapalczywość nieubłagana. Przemogły wady, skaziły one duszę iego, i były przyczyną: że chlubne z wielu miar panowanie skończył na zbrodniach, na nieszczęściu własném.

W początkach swego władania zwalczył Prusaków, do posłuszeństwa i daniny zmusił. Udających się pod opiekę iego Xiążąt, błagających pomocy, wsparł szlachetnie; dla Jaromira pochodzącego z krwi panujących, biskupstwo w Czechach wymógł, Belę na Węgierskim, Jzaslawa po dwakroć na Kiiowskim osadził tronie, kręse Chrobrego odnowił, dla Polski Wołyń i Ruś Czerwoną odzyskał. Wyprawy te dłuższego zatrzymania rycerstwa w służbie woyskowej wymagały; to zdawało się uciążliwem. Chcąc utrzymać swe zdobycze lat kilka przebywał w Kiiowie, wśród zamożnego grodu nieczynny zwycięzca oddał się zbyt kom i rozpuszcieniu; za iego przykładem poszli woyskowi, i wewnątrz kraiu powstały równie bezprawia. Stęsknieni do oyczystych siedlisk męzowie, to z powodu złych wiadomości odbieranych ciągle z swej ziemi, to

z obawy i niespokojności saméy, nie mogąc otrzy-
 mać zezwolenia Monarchy, stanowiska swe opu-
 szczali skrycie. Zmnieyszały się coraz bardziej
 hufce Polaków, i Bolesław sam nareście wracać
 był przymuszony. Utratą życia, zaborem mająt-
 ków karał zbiegów, nie zważając na pobudki,
 które ich do tego zmusiły; karał nielitościwie i
 samowolnie wewnątrz kraiu popełniane wykro-
 czenia; z siebie nie dając wzoru cnotliwego życia,
 puścił się na wszelkie rozpusty, lud uciskał, gnę-
 bił, prześladował. Gdy nie śmieli inni, gromił
 go o to S. Stanisław biskup Krakowski; taką ku
 niemu król porywczy uniósł się zapalczywością,
 że odprawiającego mszą S. w kościele na Skałce
 własną zamordował ręką. (h) Poprzedniczych
 czynów iego chwalebnych zatarły pamięć na-
 stępne surowe lub naganne postępowania; te obu-
 rzyły wszystkich. Powszechną dla siebie wi-
 dząc niechęć i wzgardę, zawarte przed sobą
 świątynie Pańskie, schronił się do Węgier,
 (1080 roku) i tam podług wszelkiego podobień-
 stwa życia dokonał. (i)

(h) Roku 1078 d. 8 Maia.

(i) Zdaniem pisarzy niektórych w Ossyaku klasztorze Karyoty
 pokutował za swe grzechy, tam i grobowiec iego przedtém oka-
 zywno. Dowiedli późniejsi, że twierdzenie to było mylném.

Na wspomnienie zasługuie w tak smutnych czasach Małgorzata, żona Mikołaja z domu Strze-
mieńców dziedzica na Zembocinie, która w téy
wiosce bliskiej Proszowic w Woiewództwie Kra-
kowskiem wraz z dwiema siostrami zamknęła się
na wieży kościelney. Tam dodawali im żywności
domownicy wierni, tam przetrwały chwile za-
burzeń i bezprawiów, aż pokąd nie powrócił
z królem iey małżonek, i godni siostr iey mło-
dzieńce.

WŁADYSŁAW HERMAN

Brat Bolesława śmiałego

od 1081 do 1102. pan. lat 21, żył 59.

Władysław Herman do rządów wezwany, cho-
ciaż od sąsiadów równie iak iego następcą kró-
lem był nazywany, zaniechał obrządku korona-
cyi i sam tego tytułu nie używał. Słaby to i nie-
dołężny Xiążę, obowiązał się Czechom płacić
daninę; od téy hańby przecież uwolniła Polskę
waleczność młodego królewicza Bolesława na-
zwanego Krzywoustym. Zwyciężono Pomorza-
nów i Prusaków; nie panujący wszakże na czele
woysk stawał, lecz Sieciech wojewoda Krakow-
ski. Ten wódz wielkiedy nad umysłem Hermana
przewagi nabył; to zniechęciło nie tylko obywa-

telu, ale i synów królewskich Bolesława i Zbigniewa i przymusiło panującego, ażeby go usunął. Za tego Monarchy wszczęły się krucjaty, czyli wojny o odzyskanie ziemi S. Dążące tam rycerstwo gnębiło żydów, wygnani z swych siedlisk pierwszy raz zjawili się w Polsce. Umierając Herman Bolesławowi kraj cały porucił, dla Zbigniewa wskazał w Mazowszu dzielnicę. Pochowany w Płocku, równie iak następca jego.

BOLESŁAW KRZYWOUSTY

Syn Hermana

od 1102 do 1139 pan. lat 37, żył 54.

Wiarołomny Zbigniew ciągle kniący zdrady, większej potęgi brata zazdrosny, podburzał nań ustawicznie i Czechów i Pomorzanów, ztąd do walki z nim i jego sprzymierzeńcami przychodziło nieraz; zwyciężony, wygnany z kraju, kiedy mimo liczne przebaczenia, podstępów czynić i zaburzeń wzniecać nie zaniechał, z rozkazu Bolesława zabity. Żałował iednak panujący tego uniesienia, zawsze mu krew przelana była obecną, i liczne odbywał pokuty, by ten grzech zmazał.

I z Cesarzem Henrykiem V. oprócz powyższych nieprzyjaciół, uporczywe były zatargi. Wymagał on haraczu, a władca Polski wyrzekł te

pamiętne słowa. „*Nic mnie nie przymusi, abym w najmnieyszym groszu miał zostać dannikiem obcego Monarchy: wolę bowiem cały kray wojną utracić, niżli go w pokoju, a niestawie dzierżyć.*” Liczne z tego powodu na wzajem były poselstwa. Jan hrabia z Góry gdy przekładał Cesarzowi domagań się iego niesłuszność, w skarbach swych zadufany moczcz okazując ie przed posłem Bolesława, rzecze: „*to uiarzmi Polaków.*” Szlachetną dumę, sprawiedliwą pogardę źle używać mianych bogactw okazał poseł, zdięty z palca do skrzygni rzucając pierścień, i to powiedział: „*złoto niech się tączyc z złotem, dla wolnych żelaza dosyc.*” Nie korzystał z przestrogi Henryk, podziękował ieszcze dawcy upragnionego kruścu. (k) Wszczęła się woyna straszliwém Głogowy oblężeniem pamiętna i klęską Niemców pod Wrocławiem, przez bitwę podług iednych, przez pomorek wedle drugich poniesioną. Stanowisko na którem 40000 woiowników nieprzyjacielskich poległo i zwierząt stawało się pastwą, dotąd *psiem polem* nazwane. Skończyły się te zatargi przy mierzem w Bambergu zawartém, i wydaniem Krystyny siostry Cesarskiej za Władysława królewicza.

(k) Zastosowano tę powieść do herbu Skarbków, nazwanego Habdank.

W woynach z Pomorzanami Monarcha sam był w niebezpieczeństwie, ocaliło go męstwo Skarbimierza woiewody Krakowskiego i nieustraszo- ność własna. Prowincyą tę podbił zupełnie Krzywousty i do wiary Chrześcijańskiej przywiódł, za Odrę nawet postąpił, Rugią zhołdował, i na innych ludach tamecznych ważne poczynił zdobycia.

Wspierając Borysa o tron Węgierski zabiegi, przez zdradę posiłkujących go Xiążąt Ruskich, iedyną w swém życiu i tak straszliwą poniósł klęskę, że ledwie sam nie poległ. Płochliwość Wszebora woiewody Krakowskiego ukarał Monarcha (1) Kasztelanom Krakowskim pierwsze nad woiewodami w Senacie dając miejsce.

Medal z wizerunkiem oycy nosił Krzywousty na piersiach, ważniejszego co przedsiębiorąc do ust przytykał, i całował mówiąc: „*niech Bóg niedopuszcza, ażebym co niegodnego oycy i do- stoieństwa królewskiego uczynił.*” Bogoboyny, łaskawy, mężny, od 9 roku więcey w obozach aniżeli w stolicy przebywając, od najniższych w rycerskiej służbie poczynął stopni, wszelkim bi- twom obecny i w nich czynny, 47, ich wygrał, iak twierdzą nasi pisarze; w władaniu państwem

(1) Posłał mu panujący wrzeciono, przedziwo i zajęczą skórkę.

atoli mniej dzielny okazał się, a najsroższy cios wielkości i potędze kraiu zadał, na łożu śmiertelném 1139 roku, dzieląc obszerną i silną przed tęp Polskę na 4 synów, a tak:

Władysławowi przeznaczył Krakowskie, Sieradzkie, Łęczyckie, Szląsk z Pomorzem, i najwyższe nad bracią zwierzchnictwo, które odtąd zawsze do Krakowa przywiązane.

Bolesławowi udzielił Mazowsze, Kujawy, Dobrzyńską i Chełmińską ziemię.

Mieczysławowi nadał Poznańskie, Gnieźnieńskie i Kaliskie, czyli Wielkopolskę.

Henrykowi nakoniec Lubelskie i Sandomirskie województwa, to jest: Małopolskę.

Najmłodszemu Kazimierzowi nie zostawił wyraźnie, poruczając go tylko braterskiej opiece. Gdy okazywano ztąd podziwienie, że jeden z synów tak upośledzony, „*czyż nie wiecie, odpowiedział, że i wóz który się na 4 kołach toczy, potrzebuie człowieka, ażeby nim kierował.*” Dawał do zrozumienia, że nastąpi chwila, w której Kazimierz całą Monarchią posiedzie.

Powszechnem w tych wiekach było mniemaniem: że prawo natury, że sprawiedliwość sama wymaga, ażeby każde z dzieci panującego miało udział osobny kraiu, podobnież iak synowie pry-

watnych osób dzielą się majątkiem po rodzicach pozostałym; nie dostrzegano, że byt państwa, iego siła i potęga, inney i przeciwney zupełnie wymaga polityki, że cząstkowe ziemie coraz słabszemi się stają. Pewien rodzaj zwierzchnictwa nadany linii Krakowskiej omamieniem był tylko, którym błąd popełniony usprawiedliwić chciano. Możnaż się było spodziewać, że młodszey linii członki wiekiem, doświadczeniem znakomite, chociażby i dziecku z odnogi starszey pochodzącemu ulegać zechcą; że w całym plemienu zgoda panować będzie, iedność widoków, dążność szlachetna. Tworzą się wnet oddzielne, własnego tylko dobra pragnące, nikczemne pomysły; przybywa poradców, ci ośmielają się niecne, lecz dogodne na pozór utrzymywać zdania, ginie władza tronu, ginie duch publiczny i miłość spólney oyczyzny; tworzy się możnowładztwo, prowincjonalizm, osobistość, leie się krew bratnia. uwieczniaią niezgody. — Odtąd ustał w Polsce królewski tytuł, iuż go z słabych Xiążąt żaden przybierać nie śmiał. Polska przedtém zwycięzka, wzrastająca, przez ów podział nieszczęsny rozerwana, osłabiona, dwa wieki ciągle doznawała wewnętrznych niezgod i nieszczęść wszelakich, dał się wnet uczuć wpływ obcych, odpadały

provincyje iedna po drugiey; (1) słabość ościen-
nych iedynie uratowała Polskę od ostateczney
zagłady. Po długich cierpieniach atoli Przemysław
i Łokietek rozerwane części spaić usiłowali,
a Polska ziednoczona zakwitła na nowo,
i najsławniejszą bytu swojego z blaskiem prze-
biegała epokę. Uyrzemy to z następnych szcze-
gółowych opisów.

WŁADYSŁAW II.

X i ą ż e K r a k o w s k i

od 1139 do 1148 pan. lat 9, żył 55.

Krystyna obszerniejszego panowania chciwa,
często przemawiała do męża: „*tobie, iako naj-
starszemu, nad całą Polską, nie zaś nad szczy-
ptą iey częsteczką panować przystoi.*” Za iey
namową Władysław wezwawszy na pomoc Ru-
sinów, braci swych właśnie wtenczas w Pozna-
niu zebranych obległ: mniemając, że równie oso-
by ich, iak i kraie snadnie zagarnąć potrafi;
sam wszakże pokonany do Konrada III Cesarza,
którego siostrę miał za sobą, uciekł. Uradowa-
ni tem Xiążęta Polscy, za nim wkrótce i żonę
iego, dawczynę tey rady wyprawili.

(1) Utracony Szląsk, Pomorze i Nowa Marchia brandeburska.

BOLESŁAW KĘDZIERZAWY

Xiąże Mazowiecki

od 1148 do 1173 pan. lat 25, żył 46.

pochowany w Krakowie.

Jemu odtąd, iako starszemu z obecnego w kraju rodzeństwa, należały rządy; on i Krakowski wydział ogarnął. Cesarze usiłowali przywrócić Władysława, a gdy ten umarł, obstawali za potomstwem, nie dopięli tego wszakże, i tylko Śląsk i Luzacyą dla osierociałych pozyskali. Od nich powstała linia Piastów Śląska, ta czas iakiś łącznie działająca z Polską, odpadła następnie (m) poddając się Czechom.

Nastąpiła za tego panowania z Prusakami walka, by ich w posłuszeństwie utrzymać; szczęśliwa z początku, niepomyślna w powtórney wyprawie. Na błota wprowadzone hufce naszych musiały uchodzić. Uratować się nie zdołał z innymi Henryk Xiąże Lubelski, syn Bolesława Krzywoustego, który świeżo z wyprawy do ziemi S. powrócił; tam wstawiony, tu poległ. (n) Kazimierz iako najmłodszy częśćkę jego odziedziczył.

(m) Poddawali się w 1289, a ostatecznie w 1322 i 1327.

(n) Bronił go w tém niebezpieczeństwie orszak męźnych, kochających swego wodza, a szczególniej Mirosław rycerz; kiedy Xiąże poległ, zwłoki jego przynajmniej chciał unieść, nie mogąc i tego dokazać, sam przy nich ostatnią krwi kroplę wysączył.

MIECZYŚLAW III.

Xiąże Wielkopolski

po raz pierwszy od 1174 do 1177 pan. 3 lata.

Starym nie tak dla wieku, iak dla powagi którą przybierał, nazwany; po zgaśnięciu braci objął Krakowską ziemię i Mazowsze, oraz naczelnicze rządy: wszakże gdy lud uciemiezał, a w sądownictwie kosztownych na zysk swój wymagał grzywien, znienawidzony i wygnany, a brat najmłodszy do stępu kraiowego przywołanym został.

KAZIMIERZ SPRAWIEDLIWY

Xiąże Małopolski

od 1177 do 1194 pan. lat 17, żył 46.

pochowany w Krakowie.

Niechętnie przyimował władzę Kazimierz widząc ją z prawa należącą bratu, i długo się żądaniom wzywających go opierał; lecz kiedy tego dobro kraiu wymagało, i usilnym proźbom poddanych odmówić nie mógł, na uszczęśliwienie ludu całego, na urządzenie kraiu pilną zwrócił uwagę. Nastąpił zjazd czyli synod w Łęczycy

(1180) tam duchowieństwo, urzędnicy i Monarcha w uchwałach wspólnie rozważonych zapewnili, komu po śmierci duchownych pozostały majątek prawnie ma się dostać, przecinając samowolną jak się zagęściło, onego grabież. Własność kmiotków zabezpieczona również; zachowani od możniejszych ucisku. Zatwierdził tego zjazdu ustawy Alexander III. papież, i najmłodszy linii Piastów prawo dziedziczenia Monarchii nadał; przy tym prawie z małym tylko wyłączeniem, utrzymała się ta odnoga, aż do czasów Kazimierza W., Szląska już nigdy, Wielkopolska od Mieczysława III. idąca, rzadko kiedy tron osiągnąć mogła. Duchowieństwo wyraźny wpływ do prawodawstwa pozyskało, ustala się rada przy boku monarszym, czyli senat, z duchownych i świeckich złożony.

Wypadło Kazimierzowi o Ruś toczyć walkę, w tej Włodzimirskie, Halickie i Przemyskie Xięstwa nabył. Z oddalenia się jego korzystać nie omyślał chciwy panowania Mieczysław, ubiegł stolicę, (1190) za powrotem atoli zwyciężkich brata swojego hufców, ustąpić i na Wielkopolskim Xięstwie poprzestać był zniewolony. Przywiodł jeszcze Kazimierz do skutku odgraniczenie się z Węgrami, i postanowiono (1193): że Karpackie góry obu państw przedział zakreślać ma-

ią. Ukorzył Prusaków, Jadzwingów na Podlasiu osiadłych od grabieży powściągnął. Dla cnót, słuszności w zdaniach i czynach, mądrych ustaw i ścieśnienia nadużyć sądownictwa, sprawiedliwym Kazimierz nazwany. Umarł nagle, a poddani żalowali go powszechnie.

W tych czasach żył Mateusz, herbu Cholewa, i Wincenty syn Kadłubka, naydawnieysi po Gallu, za Krzywoustego istniejącym, dzieiów-polskich pisarze.

**LESZEK BIAŁY, MIECZYŚLAW STARY i
WŁADYSŁAW LASKONOGI SYN JEGO.**

od 1194 do 1207 lat 13.

Syn Kazimierza sprawiedliwego Leszek, od iasných włosów białym nazwany, rząd państwa uzyskał. Że był małoletnim, Helenie matce iego powierzona tymczasowa władza, za opiekunów dodano Pełkę biskupa Krakowskiego, iego brata Mikołaja teyże ziemi, i Goworka Sandomirskiego wojewodów. Niespokoiny Mieczysław znowu się do stolicy wdzierał, nad Mozgawą rzeczką o 7 mil od Krakowa pobity i raniony, (1196 roku) schronić się musiał. Czego nie dopiął siłą, podeysciem starał się osiągnąć. Matkę Leszka tak uiąć zdołał obietnicami, że mu dobro-

wolnie ustąpiła tronu. Nie dopełnił wszelako swych przyrzeczeń, i Leszek znowu przywołany został. Jeszcze raz przecie usprawiedliwić się i łatwowierną Helenę usidlić potrafił, nie długo jednakże cieszył się trzykroć pozyskiwaném berłem; rozstał się z tym światem, a Leszka do rządów zaproszona. Nowe jednak wszczęły się niesnaski. Wyż rzeczony wojewoda Krakowski, Sandomirskiemu był niechętny, na radach Goworka więcey polegała matka panującego, i syn, szlachetną duszę wiernego radcy poznawszy, do niego najmocniey się przywiązał. Niechętni wymagali, by wojewoda Sandomirski od dworu był usunięty i z kraiu wywołany, pod tym iedynie warunkiem Leszkowi rządy państwa pozwalając objąć. Cnotliwy Goworek przystawał, i sam o to dla zachowania spokoyności w kraiu, i dobra Monarszey rodziny błagał; lecz wspaniałomyślny Leszek wolął rzec się berła, iśk odstąpić prawego męża, wiernego przyjaciela, i niesłuszném uledz żądaniom. Odpycha dobrowolnie naywyższą władzę, zezwala, ażeby ta synowi Mieczysława, dla nóg cienkich Władysławem laskonogim przezwanemu, była powierzona. Wszakże gdy spokoynie w udziale swym przebywał, a z szczupleyszemi siłami pod Zawichostem (o) nad Ha-

(o) W województwie i powiecie Sandomirskim.

liczanami świetne odniósł zwycięstwo, gdzie Roman Xiążę i wódz nieprzyjacielski poległ, a przez śmierć Mikołaja nayszyjsza przeciwność dla Goworka usuniętą była, Leszek iednomyślnie za przyzwoleniem samego Władysława i przejściem na udział Wielkopolski, do stępu rządu powołany.

LESZEK BIAŁY POWTÓRE

od 1207 do 1227 pan. lat 20, żył 40.

w Krakowie spoczywa.

Chcąc ugruntować pokóy w krain, zwłaszcza na Rusi, wydał Leszek małoletnią ieszcze córkę Salomeę za Kolomana syna Jędrzeia króla Węgierskiego, i pozwolił, ażeby Koloman wraz z żoną na królestwo Halickie był koronowany; wypędzeni wszakże z swéy stolicy, i tym razem panowanie Węgrów w Haliczu ustało.

Mazowsza i Kuiaw odstąpił Leszek bratu swemu Konradowi, ten od pogranicznych Prusaków ustawiczne cierpiąc niazdy, w 1225 wezwał Krzyżaków, (p) nadał im ziemię Chełmińską; (1228) ci z czasem zawoiowali Prussy, i dobro-

(p) Zakon rycerski z Niemców złożony, który powstał w czasie krucyat.

czyńcom swoim nie raz stali się uciążliwymi. Nieco pierwiéy Albert Rygski arcybiskup, by wiarę S. rozkrzewił na północy, Inflanctzyków ukorzył snadniey, tworzy kawalerów mieczowych, i część posiadłości swych im udziela. Jedni i drudzy Litwie i Polsce nie mało przynieśli niepokoioów.

Pomorze w ten czas, jako ważna, do handlu i obrony kraiu z téy strony przydatna prowincya, zatrudniało wielce Monarchę. Ażeby te wypadki stanoweze, morderstwem panującego zhańbione, objaśnić, wyżey nieco zasięgnąć wypada. Kraina ta nadmorska składała się z części bliższej naszych kraioów, czyli marchii gdańskiej, i z dalszey: to jest Pomeranii słupskiej. Prowincya pomieniona iuż należała do zdobyczy Chrobrego, buntuiących się mieszkańcoów tamecznych gromił Mieczysław II, uśmierzał i spokoyność tam zwracał Kazimierz I, za Władysława Hermana walczył z nimi Sieciech, i przedtém, i obiąwszy rządy Krzywousty. Przy podziale kraiu pomiędzy synów iego, należała do głównéy dzielnicy, późniey: Pomerania dalsza do x. wielkopolskich, bliższa do władaiących Krakowem. — Kazimierz sprawiedliwy powierzył rządy Pomeranii Samborowi, synowi Bogusława; potém brat iego Mestwin czyli Mszczug

z daru Mieczysława starego władzę otrzymał, i musiał być potężnym i możnym, kiedy ten Monarcha nie wahał się przywiązać go do siebie węzłami pokrewieństwa; (r) iakoż pomocy jego doznał w bitwie pod Mozgawą. Lecz kraina tak żyzna pociągała ku sobie i obcych. — Duńczycy naieżdżając brzegi morza bałtyckiego, w celu podbicia okolicznych Słowian, i Pomeranii polskiej nie opuścili. Waldemar I. za Bolesława kędzierzawego Danswik czyli Gdanie, Gdańsk dzisiejszy opanował, i zamek ten wzmocnił. Przybyszow tych wygnał Bogusław, a w bogactwa i siłę coraz bardziey wzrastające miasto, Pomeranii nadwiślanéy odtąd było stolicą. Z liczną flotą nadpłynąwszy Waldemar II. król duński, znowu tę warownią opanował, i starostę polskiego Mestwina do przysięgi zniewolił, zagarnął razem pod swe panowanie i Pomeranią słupską. Jest ślad; że obcey przemocy wstrząsnąwszy iarzmo Pomorzanie bliżsi, zważając: że z Krakowa daleka im pomoc, nie tak rychły wymiar sprawiedliwości, wielkorządzą swym obrali Świętopelka, starszego syna przeszłego rządcy Mestwina, walecznego męża, który wie-

(r) Jedni pisarze utrzymują, że Mieczysław syna swego z córką Mszczuga ożenił, drudzy że córkę swoją za niego wydał.

le dobrego dla kraiu swego uczynił. Nie chciał uronić tak użyteczney prowincyi Leszek, nie mógł dozwalać, ażeby kto inny samowładnie w niej panował, udał się więc do Pomeranii w towarzystwie panow koronnych i rycerstwa. Przez lato i iesień tam bawił, odwiedzał miasto i zamki okoliczne blisko Gdańska, iako to: nowe Słupsko i Gniew, odprawuiąc sądy monarsze, woiewodami, kasztelanami i urzędnikami ziemskimi otoczony. Widząc zapewne, ile Świętopętk w kraiu był cenionym, namiestniczą powierzył mu władzę, woiewodów gdańskiego i świeczkiego, tudzież innych urzędników iemu podległymi uczynił, wymógł na nim przysięgę wierności, i daninę coroczną 1000 grzywien srebra. (rok 1207 - 1218) Wzbiał się w potęgę Świętopętk, iego zapewne staraniem i z Słupska wygnano Duńczyków, on i tam rządy pozyskał. Korzysta z niezgód XX. wielkopolskich, nie starostą lub gubernatorem, lecz Xięciem przez Pomorzan zwany, domaga się; ażeby i Leszek ten tytuł mu przyznał, a widząc zwłokę, nie odsyła do Krakowa zwykłej daniny. Zniostszy się z xiążętą wielkopolskimi, duchowną i świecką radą xięstw swoich i bratnich, nakazał Leszek zjazd wolny do Gąsawy (r) dla pogodzenia

(r) Gąsawa miasteczko w Kutawach, dziś Bygdoskiem.

iakoby tych xiąząt w ich sporach; istotniejszą wszakże i bliższą przyczyną udania się tam panującego, była chęć odzyskania Nakła, które Pomorzycy opanował, i zmuszenia go do uległości. Wezwany zwlekał przybycie Świętopełk, czatował z poczem ludzi zbroynych, w łaźni będącego Leszka napadł, a gdy Xiąże zaledwie pochwyciwszy odzież, na koniu z kilku orężnikami uciekał, ścigany i zabity. Świętopełk po dopełnieniu tej zbrodni, którą szlachetniejsze swe czyny splamił, Xięciem się pomorskim ogłasza. (Rok 1227.)

BOLESŁAW V. WSTYDLIWIY

spadł nań rządy w 1227, zostawał w opiece do 1241, um. 1279, pan. lat 52, żył 58.

leży w Krakowie.

Sześć lat miał Bolesław, kiedy nań po oycu spadały rządy. Kłótnie o opiekę między Konradem Xięciem Mazowieckim i Henrykiem brodątem Xiążęciem Wrocławskim, wielu niespokojności stawały się przyczyną. Wydzierali ją sobie na wzajem; Monarcha prawy iakby w niewoli, kray był w ucisku.

Do tych nieszczęść sroższe przyłączyć się miały. Tatarzy znaczną część Azji zawoiowawszy,

i w te strony chciwe mordów i grabieży zwrócili oko. Batukan wnuk Gengiskana zniósł osłabioną Rusinów potęgę, wtargnął do Węgier, a Baydara wysłał do Polski 1240 roku. Polacy bronili się u Turska, (s) pod Chmielnikiem, koło Szydłowa pobici, i kraj cały przez naiezdników mieczem i ogniem spustoszony został. Uchodzi do Węgier Bolesław, wśród gór Karpackich spotyka się z królem tamecznym Stefanem, i tego bowiem kraina od dziczy tatarskiej napadniona równie, on ją podobnież iak Bolesław opuszczał. Oba Monarchowie chronią się do Morawy, a państwa ich na naystraszliwsze klęski wystawione. Ileż to wtenczas padło ofiar? ile nieszczęść doznanych? ilu ieńców uprowadzonych? Wperzynę obróciwszy Polskę, zabiegli Tatarzy do Szląska; pod Lignicą Xiążąt tamecznych i Polaków szukających przytułku, poważyły opierać się im hufce. Przybył i mistrz Krzyżacki Pompo z swém rycerstwem, cudów waleczności dokazywano; wsławił się tu Sulisław hrabia z Ruszczy i wielu innych, lecz ieszcze raz uledz przyszło. Henryk pobożny Xiąże Wrocławski i mistrz Krzyżaków zabity; tyle przecieź dokazano, że Tata-

(s) Tursko w Sandomirskim, w powiecie Staszowskim, bliske Połańca.

rzy posunąć się dalej nie śmieli. Wszakże we 20 lat potem i później, nie raz odnawiali swe najszybciej, swe spustoszenia.

W oddaleniu panującego, to syn starszy poległego u Lignicy Bolesław Tysy, to Konrad Xiążę Mazowiecki nad Polską przywłaszczając sobie rządy; ostatniego tak były uciążliwe, że Polacy Bolesława przywołali.

Ruś, Litwa pod przewodnictwem Mindowe czyli Mendoga, i Jadzwingi, iak gdyby na zupełnienie miary nieszczęść kraiowych, łącznymi zabiegami niszczyły Polskę. Odparto ich, a na podburzających wszelkie najszybciej Jadzwingów, i dzielnego ich wodza Komata, w 1264 okrutna przedsięwzięta wojna, wojna zupełnego zniszczenia. Całkiem ten lud srogi i straszliwy wycięto, a słaba niedobitków reszta uchodząc z oyczystych siedlisk, to się w Litwinów przeistaczała, to w poddanych Krzyżackich. Podlasie, którego cała ludność w ten czas zniknęła, pomalutko osadami Polakami i Mazowieckimi napełniać się zaczyna.

W tych nieszczęśliwych czasach, iakież pocieszające wystawić można rysy? Oto wspomnieć należy, że ten Monarcha był bogobojny i skro-

mny; co mógł, dla dobra kraiu działał. Wyniszczoną z mieszkańców ziemię Polską osiadać poczęli przychodnie z Niemiec, dla ściągnięcia ich, dozwolano im przynosić z sobą prawo magdeburskie, do którego nawykli, i tém się rządzić iedynie: to handel i rękodzieła ożywiło. Pierwsza życia potrzeba sól, staraniem królowey w nieprzebranych dotąd kopalniach Bochnii (t) i Wieliczki, przez sprowadzonych z Węgier zdatnych górników obficiey, i z nieocenioną dla kraiu korzyścią, zaczęły być dobywane. (u)

Umarł nakoniec Bolesław, tylu nieszczęść kraiu, tylu klęsk nieczynny świadek; bezdzietny synowca swego Leszka czarnego na tron powołał. Malżonka iego S. Kunegunda, resztę życia przepędziła w starym Sączu w klasztorze Franciszkanek, Klaryskami zwanych, wzbogaciwszy ie 30 wsi i miasta nadaniem. Dla swey pobożności i przykładnego życia w poczet świętych policzona.

(t) W 1251, a w Wieliczce w rok potem.

(u) Dawni dzieiopisowie przyznawali odkrycie tych kopalni Królowey w cudowny sposób, okazały się niezaprzeczone dowody bytu ich w dawniejszych czasach; lepsze urządzenie i obfitsze wydobywanie soli, nie małą dla niey zaletą.

LESZEK II. CZARNYM ZWANY

od 1279 do 1289 pan. lat 10, żył 38.

pochowany w Krakowie.

Też same klęski co i wprzody kray nasz trapiły, niezgoda wewnętrzna i napaść obca. O tron z Konradem II. Xięciem Mazowieckim ciągle trwały zapasy. Krakowianom podobał się Leszek, i obcych tam osiadłych do siebie przywiązał, zbliżając się do nich stroiem; bronili też dzielnie iego stolicy. Litwa ponowiła grabieże (w 1282) i Tatarzy swe spustoszenia. (w 1287). Walczył Leszek z Rusinami, nie zapewniwszy nikomu tronu, życia dokonał.

PRZEMYSŁAW

i spółubiegający się z nim o berło

od 1289 do 1295.

Przemysława zwłoki w Poznaniu złożone.

Wielu było ubiegających się o najwyższą władzę. Miał do niey prawa Łokietek brat Leszka czarnego, który Kujawy i Sieradz posiadał; lecz biskup Krakowski z innemi skłaniał się raczey do Bolesława Xiążęcia na Płocku, mieszczanie Krakowscy powoływali Henryka Probusa Xią-

żęcia Wrocławskiego, a żona po Leszku czarnym, mniemane swe prawa do tronu na Wacława Króla Czeskiego przelewała.

Z pomiędzy wszystkich utrzymał się Henryk, rok cały rządził państwem, umierając Xięstwo Krakowskie dziedzictwem Przemysławowi Poznzańskiemu odkazał. Tu znowu pomiędzy trzema: Wacławem, Łokietkiem i Przemysławem, silne były zabiegi. Trzy lata zatargi ich trwały, a skutki zgubne rząd wynikające, przekonywały coraz bardziej o potrzebie iednoczenia rozerwanych części kraiu. Wzrastało światło, w rozdrobnionych nawet cząstkach trwał przecież ogólny charakter narodowy; a iedność hierarchii kościelney, (wszyscy albowiem biskupi ulegali Gnieźnieńskiemu arcybiskupowi) tym więcej skłaniała do iedności w rządzie cywilnym. Przemysław spadkiem Pomorza Gdańskiego rozszerzywszy swe posiadłości, pierwszy krok do ziednoczenia i nadania tęgości rządowi uczynił, przybierając dostojność królewską, i koronując się wraz z drugą swą żoną Ryxą 1295 d. 26 czerwca. (w) Ożywiał on szlachetność wzmagających się uczuć, w tym celu przybrał

(w) W 218 lat po utraceniu tego tytułu przez Bolesława śmiałego.

i pieczęć maiestatyczną, na której osoba Monarsza z napisem łacińskim: *pieczęć Przemysława Króla Polaków*, z drugiej orzeł i te słowa: *przywrócić im zwyciężkie ich znaki*.

Wzrastająca atoli potęga w niecnym wzbudza zawiść, ta do zbrodni ośmiela. W 7 miesięcy panowania swego, Przemysław w Rogoźnie (1296) przez Ottona i Jana margrabiów brandeburskich, przerażonych zwiększeniem się jego mocy, zabity. (x)

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK

po raz pierwszy

od 1296 do 1300, lat 4.

Dla niskiego wzrostu Łokietkiem nazwany. Monarchą go swoim widziały kraje od uścia Persanty i Wisły, aż do gór Karpackich; ale że upoiony wielkością nieczynne trawił życie, lud uciemiał, rozpusty woyska nieposkramiał, przywłaszczeń iakie ustawicznie margrabiowie Brandeburscy i Xiążęta Pomorscy czynili nie powściągał, i uprawniał ie poniekąd swoim zezwoleniem, znienawidzony, do opuszczenia stępu rządu zmuszonym zcstał.

(x) Rogoźno miasteczko w Poznańskim, między Wartą i Notecią.

WACŁAW KRÓL CZESKI i POLSKI

od 1300 do 1305 lat 5 pan.

spoczywa w Pradze.

Dla umocnienia praw swoich pojął on Rycę Przemysława córkę, i koronował się królem. Surowiey nieco panował, lecz sprawiedliwie; na Rusinach odzyskał Lublin, kray zasilił wprowadzeniem groszy Czeskich bitych w Pradze, które odtąd bieg powszechny otrzymały w Polsce i na kopy były liczone.

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK POWTÓRE

od 1306 do 1333 pan. lat 27, żył lat 73.

pochowany w Krakowie, gdzie odtąd był grób Królów Polskich.

Im więcej panowanie iakie do przyszłych losów Polski wpływać mogło, tym więcej zajmować nas powinno; takim właśnie były rządy Łokietka i syna iego. Trzy lata za czasów Wacława tułał się on za granicą, szukając dla siebie wsparcia i pomocy, śmierć poprzednika ułatwiła mu drogę do odzyskiwania tronu, ocalenia oyczyzny, mimo sprzysiężenia się na iey zgubę. Przeciwności były dla niego nauką, z której korzystał. Okazywał narodowi niebezpieczne iego

położenie, wznosił ducha, rozszerzał światło, niezgody uśmierzał, zdrady karał, piękne czyny nagradzał. Nie wszyscy mu iednak byli życzliwi; Wielkopolanie wzywali do rządów Henryka Xiążęcia Szląskiego na Głogowie, i po iego śmierci nie byli spokojni, inni zwracali się ku Bolesławowi Xiążęciu Opolskiemu. Koronował się Łokietek 1319 roku dnia 20 stycznia w Krakowie (y). Obrażeni tém Xiążęta Szląscy poddają się ostatecznie Czechom w 1322 i 1327. Mazowieccy równie za ich przykładem idą, i z Krzyżakami się wiążą.

Zewnątrz wszystko na zagładę Polski zdawało się powstawać. W Pomeranii wszczęły się rozruchy, margrabiowie brandeburscy na Gdańsk i Kaszuby czyhali. Wezwano Krzyżaków, ci opanowali to miasto handlowe i zatrzymali ie dla siebie, a zniósłszy się z nieprzyjaciółmi, z którymi walczyć mieli, dzielą się Pomorzem, u Xiążąt Kuiawskich wyłudzaiają ziemię Michałowską. Zali się 1317 roku Łokietek przed Janem XXII. papieżem o te zabory, ten ie wrócić rozkazuje; nie słuchaią Krzyżacy i chociaż na nich rzucano klątwy: *oni bez wstydu i cnoty*, iak mówi Ło-

(y) Insignia i korony za Łokietka przeniesione z Gniezna do Krakowa; to miejsce odtąd na koronacyą królów przeznaczone.

kietek, *nie dbają o cześć ludzką, ani boiaźń Bożą.*

Obszerne już wtenczas Krzyżaków było panowanie, część Pomorza i Prussy posiadali, a kawalerowie mieczowi Kurlandją i większą połowę Inflant; wdzierali się oni do Żmudzi, wzbogacał ich handel, zwłaszcza morski. Za nimi obstawali margrabiowie brandeburscy, król Czeski syn Wacława roszczący sobie prawa do Polski; liczni z Niemiec przybywali posiłkowi, na pogan iakoby wzywani. Gdzież miał pomocy szukać Łokietek? oto ku Litwie ościennéy zwraca oczy. Litwa wprzód nieznaną, potém nieprzyjazną Polsce, teraz wsparciem iéy być miała i związkiem tym wzrastać sama. Gedymin panował nad tém Xięstwem, zmienił dawną politykę odosobnienia się od innych mocarstw, i w rządzie krajów Europejskich chciał stanąć. Sprzyiał Chrześcijaństwu, stawiać kościoły, opowiadać wiarę dozwolił, i sam ku niéy nie okazywał wstrętu, znosił się z papieżem, za przyjęcie religii domagał się pomocy przeciw Krzyżakom i Niemcom, późniéy wszakże te układy zerwane. Litwa i Żmudź właściwém iego była dziedzictwem; że Xiążęta Ruscy byli rozdrobnieni i słabi, dali mu tém samém sposobność, to orężem, to umowami, zagarnąć pod swą władzę Pińsk,

Witebsk, Połock, Mińsk, Wołyń i Kiiow, a nawet Pskow i Nowogrod. Zwierzchnim swym panem uznał go również biskup miasta Rygi; a tak Gedymin uyrzał się Wielkim Xiążęciem, czy królem, Rusi i Litwy.

Wspólny nieprzyjaciel, wzajemna potrzeba, zbliżyły do siebie tych Monarchów, spoili ich ścisły związek ślubny Anny Aldony, córki W. Xiążęcia z młodym Królewiczem Polskim; z nią przybyło 24000 ieńców różnemi czasy zagarnionych w Polsce, którym z tego powodu dano swobodę. (z) Powstała wojna; z iedney strony Krzyżacy i mieczowi, Mazury, Brandeburczycy, Czechy i posiłki z całych Niemiec: z drugiey Gedymin tylko i Łokietek, na czele swych poddanych. Spalone Wilno, wzięta Ryga, a w Polsce Dobrzyń i Kuiawy. Zdrada Szamotulskiego pomnaża klęski, lecz postrzega się w błędzie, i do wielkiego pod Płowcami (a) zwycięstwa 1331 roku, królowi swemu dopomaga; tam potęga Krzyżaków pierwszy raz silniéy nadwerżoną została. Dłużey trwały zapasy tego zakonu z Litwą; wśród nich pod Wieloną po śmierci

(z) To była chwila, w której Łokietek order orła białego (1325) postanowił; następnie poszło to w zaniebdanie, i dopiero przez Augusta II. w Tykocinie 1705 ten order wskrzeszony.

(a) Płowce miasteczko w Kuiawach.

iuż Łokietka (około 1340) ginie Xiążę Litewski od ognistey strzelby.

Umierając Łokietek polecał synowi odzyskiwanie orężem na Krzyżakach strat poniesionych. Panowanie iego stanowi przeyscie Polski osłabioney, nierządneý, w podziałach, do kwitnącego następnie stanu. Była to właśnie chwila szczęśliwego przesilenia. Do broni i sprawy publiczney wewzwał on cały stan rycerski, w 1331 szlachtę powołując do Chęcín, ażeby iey potrzeby kraiu przełożył i opatrzył ie wspólnie. Miasta przez obcych osiadłe skłonił nieznacznie do zamitowania kraiu, w którym przebywali; we wszystkich mieszkańcach ocucił większą dla powszechnego dobra gorliwość, A tak lubo Polska uważana co do rozległości, iak była za Bolesławów, różnemi czasy i wśród samych usiłowań Łokietka, tracąc obszerne i zamożne prowincye, do połowy tylko została przywiedziona, mimo to iednak silnieyszą okazała się w szczupłych granicach, i iuż była usposobioną do coraz wyższey świetności.

KAZIMIERZ WIELKI

od 1333 do 1370. pan. lat 37, żył lat 60.

Kazimierz, dzięki staraniom rodzicielskim, wstępując na tron, uyrzał się możnym, bogatym, zna-

cznym. Chciał spełnić wolę oycy i życzenie narodu; zważając atoli, że kraj dopiero się otrząsał z tyloletnich cierpień, nie śmiał go na nowe klęski wystawiać, widział potrzebę konieczną pokoju, potrzebę uczynienia ofiar nawet. Żeby więc Jana króla Czeskiego skłonił do zrzeczenia się tytułu władcy Polaków, i odiał mu sposobność wzniecania zaburzeń, odstąpił mu Szląska; od Krzyżaków dobrowolnie pozyskując ziemię Dobrzyńską i Kuiawy, zostawił przy nich Pomorze. Z żalem i niechęcią poniekąd widziano te odstępowania, król w roztropności swęj nieodbitemi je znajdował i spokojność uzyskał, a dobrém uporządkowaniem wzmógł siły państwa.

Nagrodził te straty odzyskaniem Mazowsza i ziemi Wschowskiéy, przyłączył do Polski Ruś czerwoną, zagarnął na Litwinach część Wołyńia i Podola, to iest: Łucki, Brzeski i Chełmski powiat, wiazd tryumfalny do Krakowa odprawił 1350 roku.

W Litwie panował Olgierd godny potomek Gedymina, a kraje podległe iemu rozciągały się od bałtyckiego do czarnego morza. Wstawił się on zwycięztwy w ustawicznych z ościennemi walkach, Tatarów Przekopskich pokonał, Hanów im nadawał, dla spokrewnionego z sobą Kazimierza powolniejszy układy z nim zawarł.

Kazimierz roztropny i czynny, Polskę uczynił potężną i szczęśliwą, obdarzał ją pokojem, obcych osadników sprowadzał, zdołał stolicę (b) i po całym kraju wznosił miasta i zamki warowne (c), rozszerzył oświatę, pierwszy zakład Akademii na wzór Paryzkiej, we wsi Bawół, blisko stolicy swej stanowiąc 1364 roku; łotrostwa, naiazdy, samowolność w poszukiwaniu krzywd poskromił, porządek we wszystkiem zaszczepił. Wzrost pod nim przemysł i handel, ulepszył on sądownictwo, przychodniom z ziem cudzych, którzy magdeburksiem rządili się prawem, przeciął odwoływanie się za granicę, by ich rychléj i łagodniéj w krajowce przemienił. Na zieżdzie Wiślickim 1347 ustawy krajowe zebrał, uporządkował, ogłosił. Królem był chłopków, najlepszemu z królów naszych i słusznie wielkim nazwany.

Gospodarny, umiał dochodów swych używać, nie brakło mu w potrzebie, a kiedy tego rzecz wymagała, okazał się hojnym, szlachetnym, wspaniałym. Gdy wnuczkę swę Elżbietę wydał za Karola IV. Cesarza, (1363) który sam

- (b) Sukiennice, Zwierzyniec, Łobzów i upiększenia Krakowskiego zamku jego dziełem.
- (c) Gruzy świetnych zamków rozrzuconych po całym kraju przypominał świetne Kazimierza W. panowanie; wtenczas bowiem wzniesione były.

do Krakowa zjechał, obecni byli na zaślubinach w stolicy Polskiej, król Węgierski, Duński, Cypryski i wielu Xiążąt udzielnych. Tu całą swą świetność mógł okazać, a dobrego króla swobodni poddani wyprzedzali się równie, obiawiając przed całym światem, ile pod takim rządcą byli szczęśliwi. Wierzynek obywatel miasta Krakowa te wszystkie dostoyne osoby zaprosił na ucztę, królowi panu swojemu pierwsze w nięy oznaczył miejsce, a Monarchowie obcy ten krok wdzięczności pochwalali. Kosztowne podarki rozdane każdemu na końcu biesiady, — (d) i dostatków gospodarza i zamożności powszechney były dowodem.

Nie mając potomstwa płci męskiej, na zieżdzie w stolicy 1539 roku usunawszy zniemczających Xiążąt Szląskich i nieprzychylnych władców Mazowsza, siostrzeńca swego Ludwika króla Węgierskiego, Kazimierz za następcę podał, i przyjął go naród. (e)

(d) Wartość tych upominków więcéy iak 100,000 dukatów miała wynosić.

(e) Na Kazimierzu W. wygasła męzka linia Piastów, w Xięstwie Mazowieckiem trwała do 1526, na Szląsku do 1675.

LUDWIK KRÓL POLSKI I WĘGIERSKI

Urodził się 1326, naznaczony królem Polskim w Wyszohradzie 1339, objął rządy w Polsce 1370, umarł w Tyrnawie 1382, żył lat 56½, panował u nas lat 11 miesięcy 10, pochowany w Białogrodzie czyli Weissenburgu.

Ludwik był synem Karola Roberta króla Węgierskiego, pochodzącego od Karola z Andegawii, brata S. Ludwika króla Francyi, matką jego Elżbieta Władysława Łokietka panującego w Polsce córka, i to mu z czasem koronę téj krainy zapewniło. Rządy jego wielki nader wpływ miały na dalsze losy ziemi Polskiej, obszerniejszego więc to panowanie wykładu potrzebuje; nadto, iako Węgierski Monarcha Ludwik sławiony powszechnie, u nas nie okazał się godnym tych zalet, iakaż téj sprzeczności być może przyczyna? znajdziemy ją opisując tego króla czyny i w jedném i w drugim państwie.

Zaraz po wstępie swym na tron Węgierski 1342 roku, przedsięwziął Ludwik wyprawę na Wołoszczyznę, ażeby się pomścił klęski przez oycę swego poniesionę, i tysiącem funtów złota okupić się musiano zwycięzcy. Stefana brata swojego mianował Xiążęciem Siedmiogrodu, Dal-

macyi i Kroacyi; gdy się Dalmacya okazała nieposłuszną, udał się tam z wojskiem, (1345) postąpił aż do morza, i woli jego uległo wszystko. Brat Ludwika Król Neapolitański Andrzej od spiskowych był zamordowany, padało nawet podeyrzenie na żonę jego Joannę, że ta zbrodnia dopelniona za iéy wiedzą i zezwoleniem; pomścić się o to Król Węgierski pocztywał swoją powinnością, Staie we Włoszech na czele swych hufców 1347 roku. Czarne były chorągwie jego pulków, na nich obraz króla, któremu życie odjęto; zapowiadały one Ludwika zamiar. Królowa do ucieczki zmuszona, otwiera mu bramy Neapol, wchodzi do zamku Ludwik w spuszczo-
nym hełmie, zmienia urzędników, swoich stanowi, kray cały obeymuie, występnych karze, innych do Węgier odsyła, dokąd po 4 miesiącach i sam wraca. Oddalonego widząc, przybywa do Neapolu Joanna z mężem swym Ludwikiem z Tarentu, i załogi Węgierskie zewsząd wy-
ciśnięte zostały. Nie mogło to uyść bezkarnie, w 10,000 iazdy i piechoty wylądował Ludwik 1350 roku, wszędzie mu się poddawano. U bram stolicy za staraniem Legatów Papieskich nastąpił rozeym, a późniéy w Węgrzech stały pokóy, mocą którego: gdy go upewniono, że Joanna śmierci Andrzeia pierwszego męża swojego nie

jest winną, panować iéy dozwolił, osadzonych w Wyszohradzie Neapolitańczyków oswobodził, i nie przyjął za koszta wojenne przysądzonych mu 300,000 dukatów, sprawiedliwości bowiem tylko i przestępnym ukarania szukał, nie zysków i łupiestwa. — Serwią i Bułgaryą opanował Ludwik w 1359, lecz późniéy odieśli ie Węgrom Turcy. — Wenecyanie zagarnęli niektóre ziemie w Dalmacyi do Węgiei należący, zwrotu ich domagał się Ludwik, ale zaufani w potężną flotę, wspólnego działania zawarłszy umowy z niektórymi panami i Dalmackimi grody, z Banem władającym w Bosnii i królem Rascyi, a posiadłości swoje we Włoszech poczytuiać zbyt odległemi, przez Alpy i rzeki bystre zastłonionemi, pogardzać zdawali się dumni Wenetowie blahym nieprzyjacielem, nie zwracali mu Zary, ani Istrii. Przysposobiwszy co było potrzebném, udał Ludwik że do Rascyi zmierza, a wkroczył do Dalmacyi, (1356) tam wodzom swoim poruczył zdobywanie miast, sam z głównym oddziałem wtargnął przez Istrią do Friolu, zajął Padwę, rozszerzył się w wyższych Włoszech. Przedłużała się woyna i w następnym roku, Zara, inne miasta i wyspy przez Węgrów opanowane, Jan Delfino z odsieczą przybyły klęskę poniósł, i do cofnienia się zmuszonym został, a Wenecyanie przy-

mierzem zawartém posiadłości Dalnackich zrzec się musieli. W 1372 powtórna z temiż nieprzyjaciółmi nastąpiła wojna, i wielkie zwycięstwo nad Giustynianim odniesione, wszakże w następnym roku zgodę uczyniono. Trzeci raz jeszcze walka się zerwała w 1379, z powodu wzbranianego przez Wenecyanów handlu morskiego Dalmatczykom i jego poddanym; wezwał Ludwik sprzymierzeńców swoich, posłał do Włoch bitych Węgrów mnogie pułki, i powierzył Karolowi Durazzo, czyli hrabiemu Dyrrachium. Wkrótce do tego stopnia znęcano hardych przedtem nieprzyjaciół, że oświadczyli się przyjać pokóy, iaki im tylko przez ich zwycięzcę ofiarowany będzie. Upoiony swém powodzeniem chciał Ludwik, ażeby Węgierska chorągiew na placu S. Marka powiewała w Wenecyi, ażeby władców tamecznych potwierdzał, coroczną iako zwierzchnik i opiekun odbierał daninę, a Wenecyanie by się zrzekli nad morzem Adryatyckim panowania. Byłby swego dopiął, gdy atoli Durazzo więcéy się okazał zaiętym chęcią opanowania dla siebie, na mocy zezwolenia Ludwika i jego wojskiem, królestwa Neapolitańskiego, iak popierania dzielnie rozpoczętęy z Wenetami wojny, stolica ta od zupełnego może wtenczas upadku zdołała się uratować; zawieraiąc wszakże po-

kóy Rzeczpospolita 1381, zezwoliła corocznie Ludwikowi 7000 dukatów opłacać, zwróciła Kataro, a okręty iéy przy brzegach Dalmackich bez królewskiego zezwolenia okazywać się nie miały. Tak więc w pośród Węgrów Ludwik śmiałym, doświadczonym i szczęśliwym okazał się woiownikiem, dobrym królem, a nadto mężem wspaniałomyślnym i ludzkim. Sam się rzucił, dworzanina tonącego ratować, który z woli Monarszéy nurt rzeki chciał zgłębić; w czasie szturmu pierwszy na drabiny wdzierał się, mówiąc: *że w pośród swoich nie zna niebezpieczeństwa, a woiownikom przykładem być powinien* (a).

Obaczmy! teraz, iakim okazał się w Polsce. Wielu znajdowało się Xiążąt, którzy bliższe od Ludwika do tronu Polskiego mieli prawa, takimi byli: Kazimierz Szczeciński wnuk zmarłego Monarchy, Władysław Gniewkowski, a nawet Mazowiecki Ziemowit, teyże dzielnicy Piastowéy odnoga, nie licząc Kazimierza W. dwóch córek, ieśli pleć niewieścia berła dzwigać nie była mocną; lecz Xiążąt Szląskich naród uchylił od suk-

(a) Pietro Giannone dell'istoria civile del regno di Napoli, in Napoli 1723 in 4to tom 3 str. 229—234. Ludewig Albrecht Gebhardi hungarische Geschichte in der Allgemeinen Weltgeschichte. Leipzig 1778 in 8vo Tom 13—1.

cessyi, że przeistoczywszy się w Niemcy, byli raczej nieprzyjaciółmi Polski, nie synami iéy prawymi; Gniewkowski został mnichem, a Mazowiecki nie od wszystkich był lubiony; przemogli więc łatwo ci, którzy stosownie do umów dawnych, i po śmierci Kazimierza W. za Ludwikiem obstawali. Gdzie kray bez Pana, tam sąsiad śmieléy uderza; wkrótce uyrzano Brandeburczyków na ziemię Santocką czyniących napady, Litwini zamek Włodzimirski opanowali, a pustosząc Lubelską i Sandomirską ziemię, aż do zamożnego na Łyséy górze dostali się klasztoru; Ziemowit przywłaszczył sobie zamki poblizsze, iako to: Płock, Rawę, Sochaczew, Gostyn i Wyszogrod. Wprawdzie Ludwik wysłał matkę do Krakowa, by trudniejszą zabiegała okolicznościami, sam wszakże pozostał w Węgrzech, i dopiero usilnemi proźby znakomitych posłów zniewolony przybył, nie tyle żeby potrzebom kraiu zaradził, iak żeby namaszczony i Polską ozdobiony koroną, w całym okazał się blasku i maiestacie. Nowe coraz powstawały niebezpieczeństwa; Pomorzycy testamentem Kazimierza W. nie wiadomo czy prawdziwym, ziemię Sieradzką, Łęczycką, Dobrzyńską, i zamki: Kruszwicę, Bydgoszcz, Złotoryą, Walcz miał sobie odkazane, i o nie się dopominał natarczywie. I pismo okazy-

wane w wątpliwość podawali światleysi doradcy, i przekładali iak wielkim byłoby uszczerbkiem, tak znacznych odstępować prowincyi, nie wchodząc zatem w ściślejsze rozpoznanie sądowe, dał Król Pomorzaninowi Xięstwo Gniewkowskie, u Władysława białego przez Kazimierza W. kupione, a kiedy i na tém poprzestać nie chciał, zaspokoił go Dobrzyńską ziemią, powiatem Bydgoskim, Welatowskim i Wałeckim. Mało go obchodziło, ieśli w czém Polskę uszczuplał, a w rozdawnictwie prędzey obcym ze szkodą kraiu, aniżeli Polakom świadczył; tak Władysławowi Xięciu Opolskiemu, Woiewodzie Węgierskiemu, siostrzeńcowi swemu, nadał powiat Wieluński, Ostrzeszowski, dawniey ziemią Rudzką nazwaną, tudzież warownie: Olsztyn, Krzepicę, Bobolice, Brzeźnicę i wiele ziem na Rusi prawem wieczystém, co było powodem, że się Xiążęciem Ruskim nazywał. Wedle obowiązków lenniczych zostawała wprawdzie ta nadzieia, że Pomorzycowi i Xiążęciu Opolskiemu uczynione nadania, po wygaśnieniu ich linii, zwróca się do korony; lecz ta nadzieia zbyt odległa i niepewna, uszczerbek zaś Polskich krajów obecny i widoczny. Wznawiał nadto Ludwik prawa iakoby Węgrów do Rusi, czerwonej i na Wołoszczyznę czyhał, którą Polakom władzca ich Piotr uroczyście pod-

dał. Nie umiał języka Polskiego, nie znał obyczajów narodowych, Węgrów kochał jako dziedzicznych poddanych, a Polacy dla niego byli obcymi; ztąd też przyboczni magnaci i rycerswo obce, postępowało z ludem Polskim, iak z niewolnikami. Tęsknił w Polsce, wzdychał do ziemi oyczystéy, tameczne go iedynie zatrudniały dzieła, uwiozł z sobą Ludwik co rychléy wracając do Węgier, koronę Polską i inne dostoieństwa Monarszego oznaki, uwiozł i córki Kazimierza W. z dostatkami, które na nie po oycu spadły, te im odiał i w Węgrzech sąd złożył, ażeby ie od wszelkiego następstwa do tronu oyczystego usunął wieczyście.

Tym czasem Władysław biały mnich, Xiążę Gniewkowski, z nieobecności króla korzystając, opanował stary Inowłódz, Gniewków, Złotoryą i Szarléy zamki obronne; wycisnął go ztamtąd Jenerał Wielkopolski Sędziwoy z Szubina i do ucieczki zmusił, lecz chciwy zdobyczy Xiążę napady swe często ponawiał. Raz ieszcze poiawił się Ludwik w Polsce, ażeby wznowione Litwinów napady odparł, gdy atoli męstwem Polaków zdobytą ziemię Bełzką i Chełm opanował; tam i na całéy Rusi czerwonyéy Węgierskie poumieszczał straże i załogi. Powiadał, że mu w Polsce niesłużyło powietrze, namiestnicze rządy

powierzył Elżbiecie swęj matce, kobiecie dumnej, niestałej, a chociaż w Polsce i z mężnego Łokietka zrodzonej, więcéy do Węgrów przywiązanej. Obszerną nadał iéy władzę, odbierała przysięgi wierności, stanowiła urzędników, czyniła nadania i posiadała zwierzchnictwo najwyższe, nie światłemi wszakże mężami otaczając się, ale młodzieżą bez doświadczenia, na płochéy radzie polegała, i więcéy odstręczała od siebie, aniżeli przywiązywała; ztąd, i z powodu większego coraz przeciw cudzoziemcom zaiątrzenia, z błahéy przyczyny w Krakowie powstał rozruch, w którym i Węgrów i Polaków nie mało poległo. Gdy zniechęcona Elżbiéta uiechała z Polski, mianował Ludwik Vice-Królem Władysław Xiążęcia Opolskiego, (b) i tego postępowanie było płochém i nierozsądném. Po śmierci Matki trzech gubernatorów postanowił: Zawiszę z Kuroźwęk biskupa Krakowskiego, Dobiesława kasztelana Krakowskiego oycy biskupa, i Sędziwoia z Szubina wojewodę Kaliskiego, starostę Krakowskiego. Ta uchwała Będzińska we 2 wieki potém utworzyła bajkę o rokoszu Gliniańskim. (c)

(b) Założyciel to kościoła Częstochowskiego, umieścił w nim obraz cudowny Matki Boskiej, z Rusi sprowadzony.

(c) Na rokoszu Gliniańskim pod laską Granowskiego iakoby związany, Senatorowie przedayni królowi, do szkodliwych

Rządy Gubernatorów były uciążliwe również; odznaczały się stronnictwem dla jednych, przemocą i niesprawiedliwością dla drugich, zdzierstwą i uciski.

Wezwał Ludwik Polaków na zjazd do Koszyc (d) 1374 roku, wiele przywilejów nadał szlachcie, posiadanie urzędów samym tylko mieszkańcom narodowym zapewnił, starostwa rozdawać zaczął, podatek gruntowy do dwóch groszy ówczesnych, dzisiejszych dwóch złotych polskich od łanu zmniejszył; odtąd zaczyna się zbytnia szlacheckiego stanu przewaga. — Tron dla jedney z córek swoich zapewnił Ludwik, przeznaczał go starszemy Maryi i mężowi iemy margrabiemu brandeburskiemu Zygmuntovi, lecz nie lubili go Polacy, nadewszystko Xiążęta Mazowieccy.

Węgrzy Ludwika Wielkim nazywają: bo ich królestwo do spokoyności, porządku i powagi, tudzież obszerniejszych dzierżaw przyprowadził, nabytkiem Dalmacyi, części Wołoch, szczęśliwe-

dla kraju czynów pomagający, w liczbie kilkunastu mieli być poćcinani, i zwłoki ich przerażonemu krolowi pokazane. Bajka ta, za Zygmunta III. utworzona, z początku wątpliwie podawana, przez Kołodzkiego w oyczystym Tronie z pewnością wyrzeczona, dostatecznie zbita przez Załuskiego i Naruszewicza.

(d) Koszyce w Węgrzech.

mi wyprawy do Neapolu i Weneckich krajów uświetnił. Polacy go nie tylko mało dbającym o siebie uznali, ale krzywdzącym i szkodliwym, przez oderwanie Rusi, narzut cudzoziemców, rządu niepewność i odmiany, a mianowicie osłabienie Monarchyi zbyt wielkimi swobodami, nie tak dla miłości poddanych, iako raczej dla osobistych widoków nadanemi. Elekcye królów, konfederacye, bezkrólewia, przemoc arystokratyczna; nowe a nowe coraz w dalszych czasach rewolucye tworzyły. Krzyżacy uznaiący zwierzchność królów Polskich w Pomeranii i innych posiadłościach, za Kazimierza króla pewien hołd z nich oddaiący, zaprzestali czynić zwykłej powinności. Nie było za iego panowania w Polsce sprawiedliwości żadnej. Starostowie grodowi cisnęli sami lub przez swych burgrabiów lud rycerski, zamnożyły się łotrowstwa i rozboje kupców, tém zuchwaléy; że urzędnicy publiczni ścigać zbóyców nie chcieli, mało dbaiąc o cudze, albo się sami z łotrami obłowem dzielili. Do Węgier ieździć ze skargami, i daleko było i wymagało kosztów, nie słuchano wręście drogo opłaconych listów króla upominalnych.

„Ludwik szukał tylko blasku korony, nie pożytków narodu, rządził krajem zlaną na małkę „władzą, albo na złych ludzi. Ucisk uboższych,

„wzgarda praw, leniwa lub przedayna sprawie-
„dliwość, podle zabiegi o urzędy, oddawanie
„ich pochlebcom, zabory kraiu, lub szkodliwe
„na iego rozszarpanie frymarki, te byly owoce
„iedenastoletniéy anarchii pod zastępniczą wła-
„dzą. Nadał wprawdzie ten Monarcha wiele
„przywileiów dla ziemian Polskich, nie przez
„miłość dla nich, lecz żeby plemie swoje nie-
„wieście na tronie ugruntował. Cóż korzystała
„oyczyzna z tych iego nadań? oto zwątlona przez
„nie Maiestatu powaga, zmniejszony skarb pu-
„bliczny, poszły maiątki królewskie w drapieżne
„dzierzawców szpony, poniszczaly zamki, dana
„wolność nie znaiącym iéy szacunku i granic,
„nie wraziwszy w umysły cnot obywatelskich;
„stała się Polska rozwiązłą bardziéy niż wolną,
„i szacowne swobód upominki, zostały narzę-
„dziem dumy, zemsty i chciwości, wnosząc z
„bezkrólewiem i spółnictwem rządu ziarno wie-
„czystych kłótni, a osłabienia publicznego. Z te-
„go to źródła wszelkie wypłynęły klęski, zepsuł
„się naród pod nieczynnym Panem” tak mówi
Naruszewicz w przedmowie do VII tomu Histo-
ryi Polskiéy. Następni królowie zaradzali złemu,
ile mogli; za dynastyi Jagiellońskiéy nie było to
ieszcze widoczném, w późniejszych czasach oka-

zało się, iaki cios zadał Ludwik iedynowładztwu, mocy i potędze kraiu.

BEZKRÓLEWIE i PANOWANIE JADWIGI

od 1382 do 1386 lat 6, żyła Jadwiga lat 27.

Po śmierci Ludwika o tron ubiegali się wyźręczony Zygmunt i Xiążę Mazowiecki Ziemo-wit. Usunąwszy obu, zezwolili Polacy królową swą uznać Jadwigę, byle w kraiu mieszkała, i męża podług woli narodu przyięła. Jakoż po zwłóce nieiakięy przybyła z Węgier, przez Boddzantę arcybiskupa gnieźnieńskiego koronowana, rządy państwa objęła.

Pokąd żył ieszcze, przeznaczył dla nięy oyciec za małżonka Wilhelma arcy-xiążęcia Austryackiego; znała go od lat naymłodszych i kochała Jadwiga. Przybył on równie do Krakowa, rozumiejąc, że i naród Polski do iego i królowęy przychyli się życzeń; ale serc Polaków ziednać nie umiał, Jadwiga zaś młoda, piękna, skromna, cnotliwa, pobożna, przywiązuująca się do kraiu, radom światłych mężów uległa, podobała się wszystkim.

Oświadczył się o ięy rękę Jagielło W. Xiążę Litewski, przyiąć Wiarę S. wraz z całym swym ludem, połączyć kraie, straty wszelkie odzysk-

upewnił. Głos powszechny był za nim, a Jadwiga i miłość swą dla dobra oyczyzny i religii poświęcić umiała. Przybył Jagiello z bracią, ochrzczony, wziął imie Władysława, został mężem szlachetney królowey, i władcą Polaków. Odtąd nowe panujących z iego rodu poczyna się plemie, podwoiła się rozległość państwa, iego moc i potęga.

E P O K A II.

PANOWANIE JAGIELLONÓW

zajmuje lat 1386, od 1386 do 1572 roku.

WŁADYSŁAW JAGIEŁŁO

panował od 1386 do 1434 lat 48, żył 86.

Obszerna wtenczas w granicach swych Litwa skleiła się z Polską, linią stykania się było Podlasie, Wołyń i Podole. Na wschód, czarnego morza dosięgało to państwo. Czerniechowskie, Siewierskie i Smoleńskie Xięstwo należały już do Litwy, a Pskow i Nowogrod W. potrzebą i niebezpieczeństwem zagnane, udawały się do panujących w Wilnie, z ich ramienia i z plemienia ich przyymowały Namiestniczych Xiążąt. (e) Ca-

(e) Takimi byli w Pskowie od 1266 do 1295 Dowmont krewny Mendoga, po nim Xiąże Litewski Dawid i Andrzej Olgierdowicz; w Nowogrodzie wielkim Narymund, Patryk i Szymon, czyli przedtém Luñwen syn Olgerda, nakoniec za Kazimierza Jagiellończyka od 1443 do 1460 i w Pskowie i w Nowogrodzie razem, Alexander, Bazylego syn, Czartoryski. Patrz Strykowski i Karamzina

ła przestrzeń tak ogromna ulegała woli potomków Mendoga, Gedymina, Olgierda.

Dopełniając swych przyrzeczeń Jagiełło, po odbytej koronacyi z duchowieństwem zieżdza do Litwy, (1387) iako rodak umiejący ięzyk tameczny, sam wiarę S. opowiada, rozszerza ię światło, lud cały nawraca, Wileńskie, późnię Żmudzkie zakłada biskupstwa. (Na wrócenie Żmudzi 1415 r.)

Oyczysta Jagiellonów Litwa, kraina rozległa, bliższego potrzebowała nadzoru, król w stolicy Polskiej przebywać musiał; zastępczą więc władzę, z pewną dla siebie uległością, powierzył Skirgielle bratu swemu; lecz ten był srog i rozpustny. Witold, syn Kieysztuta, brat stryieczny Jagiełły, obrażony tym wyborem pomocy Krzyżaków szuka, zapala wojnę, opuszcza ich, kiedy mu Jagiełło i zdatnieyszim go widząc, i spokojność téj prowincyi chcąc zapewnić, rządy Litwy oddaie; iakoż władał nią chlubnie, świetne w dzieiach, lubo nie ze wszystkim wolne od przygany, imie pozyskał.

Kiedy król był w Litwie, Jadwiga na czele woysk Polskich odzyskuje Ruś czerwoną, (1390) załogi Węgierskie ze Lwowa, Halicza, Przemyśla, Jarosławia, Trębowli i innych mieysc wypędza. Dobroć ię duszy maluje się w następném

zdarzeniu. W Wielkieypolszcze w czasie przejazdu dworu, nie składającym obowiązkowych danin, na ukaranie, zajęto szczupły ich dostatek. Na proźby królowéy zwrócono te zabory, Jadwiga ozwała się wtenczas: *„bydło i sprzęt zabrany oddaliśmy na powrót kmiotkom, któż im nagrodzi tzy wylane?* Umiała ona przebaczać urazy, znosić podeyrzliwość męża, pogardzała przepychem, bogatym sprzętem obdarzała kościoły, pismo S. na ięzyk Polski dla siebie zażądała mieć przetłomaczoném i rozpamiętywała ie często.

Z zawiścią i trwogą spoglądali Krzyżacy na wzrostą tak nagle potęgę Polski ziednoczeniem iéy z Litwą, rozerwać ten związek pragnęli przez poróżnienia członków panującéy rodziny, utrudzać wreście i osłabiać wszelkiemi sposoby. W całym ciągu panowania Jagiełły to się dostrzegać daie. Po śmierci Ludwika zajęli oni Dobrzyńską ziemię. Władysław Xiążę Opolski, wtenczas rządca Polskiego królestwa, kiedy Ludwik w Węgrzech przebywał, otrzymał ią był darem, i Krzyżakom za 40,000 złotych zastawił. Dar to był niebaczny, zmierzaiący do rozerwania państwa, a powierzanie iego w ręce wieczystych nieprzyjaciół Polski, szkodliwsze ieszcze. Po różnych zabiegach bezskutecznych i wojnie z Xiążęciem Opolskim, skłoniono się wykupić zastawioną Krzy-

żakom ziemię, i seym w Korczynie (f) 1404 roku, poprzedzony seymikami w każdéj ziemi odhytymi, ogromne na to przeznaczył summy, na pierwiastkowéy bowiem ilości nie przestawali Krzyżacy.

Tym sposobem wszakże nie pozyskano spokojności zupełnéj. Umowy nierozważne, dały Krzyżakom prawa niejakie do Żmudzi, przy posiadaniu iéy, obstawali oni z zaciętością, a władcóm Polski i Litwy żał było uronić tak ważnéj krainy; która ułatwiając związek pomiędzy Pruskiemi i Inflantskiemi rycerzami, dawałaby im sposobność zawsze działać wspólnie. Wacław i Zygmunt królowie Czech i Węgier, ofiarując zdradliwie pośrednictwo, więcéy Krzyżakom sprzyiali. Przyszło do wojny, stanowcze i wiekopomne między Grünwaldem i Tannenbergiem (g) w 1410 roku odniesiono zwycięztwo. W téj bitwie wielki mistrz zakonu Ulryk Jungingen zabity, i wielu kommandorów poległo, straszliwa klęska zadana, wszystkie chorągwie nieprzyjacielskie osiągnęli nasi. Zyndram z Maszkowa herbu Słońce miecznik Krakowski był wodzem Polaków, Witold

(f) Korczyn w województwie Krakowskiém, obwodzie Stobnickim.

(g) Grünwald i Tannenberg w Prusiech w Oberlandyi, mało co z drogi, iadąc z Warszawy do Królewca. Pierwszy raz w téj bitwie użyto armat.

Litwinów. Król sam był w niebezpieczeństwie, uratował go młodzian Zbigniew Oleśnicki. (h) Wkrótce i druga pod Koronowem wygrana bitwa, Prussy całe mogły być odzyskane; nie popierano dzielnie woyny, rozbiegła się szlachta, i owoc zwycięstwa stracony. Wprawdzie dwakroć ieszcze w następnych latach odnawiano walki, przerywano ie, to rozeymem, to chwilowemi ugodami, aż nareście u ieziora Melno w 1422 stanął pokóy: mocą którego Krzyżacy zrzekli się Żmudzi, oddali Nieszawę, a zapewnili sobie reszty ziem posiadanie, pewne summy opłacać przyrzekli, i tego nie dotrzymali zupełnie.

Opowiedziawszy część wypadków za tego panowania, nim przystąpimy do dalszych, wewnętrzny stan kraiu zastanowić nas powinien. Wiadoma już rozległość Polski i Litwy. Holdowali królom: Xiążę Pomorski na Szczecinie, gospodar Wołoski i Multański, z rąk władców Litwy przyimowały Hanów Przekopskie hordy; Rzeczpospolita Wenecka, Turcy i Grecy, królowie

(h) Gdy Władysław wśród walki od Niemca jednego o mało śmiertelnego nie odniósł razu, młodzieniec imieniem Zbigniew Oleśnicki, mając w ręku drzewce tylko od utraconey włóczni, nieprzyjaciela zwałł nim z konia, i króla ocalił. Odtąd w wielkiy był łasce, a udawszy się do stanu duchownego, otrzymał biskupstwo Krakowskie i kardynałski kapelus.

Skandynawii i Cypru, szukali przyjaźni i związków, wszystkie mocarstwa Europy uyrzały świećność i znaczenie Polski, zbliżały się z nią powszechniejsze całej Europy stosunki. Wzrastała oświata Litwinów, posyłanych do kollegium założonego w Pradze przez Jadwigę, przy tamiecznym Uniwersytecie w 1397 roku; wzrastała nauka w Polsce, kiedy Jagiełło w 1400 dopełniając ostatnią wolę zgasłej już małżonki, rokiem wprzódy zmarłej, pierwszy zakład Uniwersytetu z mniej dogodnego miejsca, do stolicy swej przeniósł, zdatnymi ludźmi osadził, i do wysokiego, równającego się najpierwszym akademiom wznosił stopnia. Wzmogły się bogactwa krajowe; gdy zboże Polskie i inne téy ziemi płody, rozchodziły się na morze bałtyckie przez Krzyżackie porty, i przez własne na morze czarne i do wysp Greckich. W czasie głodu opatrywał Jagiełło szlachetnie stolicę Wschodu, proźbami cesarza Paleologa i patriarchy konstantynopolitańskiego wzruszony.

Polska wszakże i Litwa lubo po'łączone z sobą, odmienne to wcale i różnorodne były części, zupełne ich skleienie się i przeistoczenie w iedno ciało, długiego potrzebowało czasu, dobrych z obu stron chęci i wielkiej rostopności. Polska była ludniejsza, bardziej oświecona, już

kwitnąca nieiako; Litwa z dawnych rodaków i Rusi złożona, mniej liczna i ciemna. Władza panujących tam nieograniczona, tu ściśniona wielce. Zamitowanie swobód może zbyt w iednych, nawykniecie do uległości w drugich. Tam wpływ możnych, duchowieństwa i szlachty do rządu nader wielki; tu żaden prawie. Rozdwoienie widoków między panującym, a zastępcą jego w Litwie, domaganie się bezpośredniego posiadania Wołynia, Kiiowa i Podola, do którego iedni i drudzy rościli prawa, pomnażało trudności; a tak lubo na seymie w Horodle (i) 1413 roku pierwsza nastąpiła unia, szlachta Litewska wyznania Łacińskiego porównana z Polską, obu narodów wspólne obrady naznaczone w Lublinie i Parczowie, stan duchowny, senat i urzędy na wzór Polski zaprowadzone; ziednoczenie zupełne nie było jeszcze. Z uniesieniem przyjęto nieznaną przedtem wolność wydawania córek za mąż bez opowiadania się panującemu, niemniej ulgę w ciężarach; ściskano się radośnie za ogłoszeniem téj uchwały, możniejsi przez próżność chętnie przyjmowali herby szlachty Polskiej, łącząc się z niemi tym sposobem pewnym rodzajem pobratymstwa;

(i) Horodło dawniej w województwie Ruskiem, dziś w Lubelskiem, powiecie Hrubieszowskim.

innych nadań nie znano ceny, odbierano je z obojętnością i pewnym wstrętem, że dawne zmieniały obyczaje. Ruś poczuła swe uniżenie; a kiedy powiedziano Litwinom: „*Polacy chcą zabierać mieczem waszym nabyte kraje, was uiarzmić, przeistoczyć, imie wasze zagładzić,*” odzywała się wnet duma narodowa, mnożyła niechęć, wzajemna nieufność, i nie raz groźną przybierała postać, mając już rozerwać niemiłe związki. Witold szlachetny wprawdzie, waleczny, lecz panowania chciwy, ubiegający się za sławą, zwycięzca Tamerlana, (k) Tatarami w plon zagarnionemi Litwę zaludniający, z ościennemi ciągle staczający walki, nie tylko w boju znakomity, lecz i w rostopnym rządzie krajowym, wymiarze sprawiedliwości, nie znał prawie granic swéy władzy; z tytułem W. Xiążęcia rządząc bez określenia swéy mocy, rzadko kiedy chciał mieć prawdziwą uległość dziedzielnemu Litwy Panu, dziś królowi Polskiemu. Szanował Jagiellę iako brata, Jadwigę dla cnót iéy cenił, panującego nad sobą znosićby nie mógł; obdarzał króla hojnie, wspierał go w wojnach,

(k) Pokonał Witold Tatarów w pierwszój bitwie 1397 roku, w drugój wyprawie nad brzegami Worskli 1399 roku przez Edygę sam zбитy, ledwie życie ocalił; wielu Polaków i Litwinów tam poległo.

walczył w nich z poświęceniem się; lecz kiedy zdawało mu się, że dostrzega dla samej tylko Polski, nie dla ulubionej swej Litwy przewagę, cofał pulki, do swej prowincyi wracał, Jagiełłę i Polaków na straty wystawiał. Nie wszystkie czyny Monarsze Witoldowi podobać się mogły, wtenczas strzegł pilnie dobra Litwy i Gedyminowey rodziny. Przyzwał na Horodelskie nadania, ogłaszał je, a w wykonaniu ścieśniał; by nie osłabić swej władzy, którą nad podległymi sobie Xiążętami, urzędnikami i poddanymi silną trzymał dłoń. Wdawaniu się Jagiełły do Litwy opierał się stale, podniecał mu zatrudnienia, i spokojność jego mieszał.

Dostrzegli to Krzyżacy, i ciągle zawistny Pol-szcze Zygmunt Cesarz, chociaż Jagiełło zawsze dla niego miał przyiaźń, i ofiarowaney sobie Czeskiej korony nie przyjął. Jedność braterską usiłował Cesarz rozerwać całkiem, i panującego w Litwie podleglejszym Rzeszy Niemieckiej, iak Polszcze uczynić. Na zieździe w Łucku 1428 (1)

-
- (1) Na zieździe pomienionym prócz Zygmunta Cesarza i jego małżonki Barbary, tudzież króla Polskiego, był Paleolog Cesarz wschodni, Eryk król Duński i Szwedzki, wielu Xiążąt Ruskich, Mistrz krzyżacki i mieczowy z kommandorami, Hano-wie Tatarscy, i wiele osób znakomitych z Polski i z Litwy. Wszystkich z największą wspaniałością utrzymywał Witold przez dni 50.

pod pozorem narad i związku przeciw Turkom, kość niezgody rzucił, Witoldowi ofiarował koronę, iako Litewskiemu królowi, i wkrótce przysłać ją upewnił. Mimo opór Jagielly i Polaków, Witold czyni przygotowania do koronacyi. Polacy tamują przyjazd posłom Cesarskim przez kraj własny i Pomorze. Jagielło chce mu odstąpić Polskiego berła, lecz Witold królem Litwy pragnie być uporczywie, na chwilę tylko wręście, że rzecz nadto się stała głośną. Naydzielniejszy w tak ważnym przedmiocie czynili opór: Jan Tarnowski wojewoda i Zbigniew Oleśnicki. Witold z udręczenia, że nie mógł swego dokażać umiera. (1430 R.)

Jagielło w Czerwieńsku 1422, i w Jedlnie 1430 statuta Kazimierza potwierdził, i wyrzekł: że szlachcic nie może być więzionym, ani dóbr trać bez sądu; pomnażał swobody, by tron dla syna upewnił, hrabstwo Spiskie i kleynoty koronne, przez Ludwika do Węgier uwiezione, odzyskał. (1)

Po śmierci Witolda Jagielło zatrzymał się w Litwie, namiestnikiem swym naznaczył Swidrygiełłę brata; panował Swidrygiello w Litwie, lecz

(1) Na zieżdzie w Lubowli w starostwie Spiskim, na granicy Węgierskiéy.

obrażało go, że Podole nie iemu, ale Buczackiemu pod zarządzenie było oddane, z tego powodu przybyłego do Wilna, króla uwięził, a gdy go przerażony groźbami Polaków uwolnić musiał, wszczął wojnę domową. Na jego miejscu mianowany Zygmunt Xiążęciem Litewskim, srogością swoją odrażał, i własną przyspieszał zgubę.

Ludzie sławni w każdym czasie na wspomnienie zasługują; takim był Zawisza czarny, który dał powód przysłowiu: „*polegay na nim, iak na Zawiszy.*” Wstawił się męstwem w kraiu, nadewszystko w pamiętnej z Krzyżakami bitwie, później w obcych Monarchów sprawie walcząc przeciwko Turkom, zabity. Spytek z Mielsztyna w czasie powtórnej wyprawy na Tatarów odwodził Witolda od walki z nieprzyjaciółmi, których siły zbyt przewyższały hufce Polaków i Litwinów. Odbywał Mielsztyński poselstwo do nieprzyjaciół, i wtenczas Edyga ofiarował mu zawóy, dla Tatarów mający być znakiem, ażeby życie jego szanowali. Nie przyjął go Spytek, walczył mężnie, widząc stracone wszystko, nie chciał uycić z placu, i poległ.

Umarł Jagiello zaziębiwszy się, późno w noc słuchając przyjemnego śpiewania słowików. Słubną obrączkę pierwszjej żony, którą całe życie

nosił, iako dar naydroższy, umierając oddał Zbi-
gniewowi Oleśnickiemu.

WŁADYSŁAW III.

od 1434 do 1444, pan. lat 10, żył lat 20.

Dziesięcioletni młodzian nie bez trudności przy-
znane miał rządy, starania matki i Oleśnickiego
niechętnych zdania przemogły, i Władysław kró-
lem ogłoszony został. Wyznaczono opiekę, zna-
komitych mężów do kierunku dzieł potocznych,
w każdéj ziemi wybrano. W 13 roku król
sam, zaprzysięgłszy swobody poddanych, za-
czął panować. W Brześciu Kujawskim zawarty
pokój z Krzyżakami, (1435) rządy Litwy po za-
biciu surowego Zygmunta powierzone młodszemu
królewiczowi.

Wraz z śmiercią Alberta, Władysław Monarcha
Polski i Węgierskim królem ogłoszony. (1440)
Naciskani przez Turków gnieźdzących się w Eu-
ropie, potrzebowali Węgrzy dzielny młodziana
ręki; iakoż uspokoił domowe niezgody, a za po-
mocą Huniada, i wspólném działaniem Skander-
bega Xiążęcia Albanii, nie raz Amurata I. Cesa-
rza pokonywał, i korzystny pokój na 10 lat za-
warł w Segedynie. (m)

(m) Segedyn w Węgrzech nad Teissą czyli Cissą rzeką.

By walący się tron Paleologów utrzymać, za nadto polegając na przyobiecanej mu od wielu mocarstw pomocy, Władysław niebacznym łamie przymierze i Turkom wydać wojnę. Posuwa się w nieprzyjacielską ziemię, liczne odnosi korzyści, stać pod Warną, (n) tam straszliwa z prze- magającą siłą powstać bitwa. Z początku zda- wało się ku nam przechylać zwycięstwo, prze- ważyły go na swą stronę janczary. Gdy już przewidywano klęskę, skłaniano króla, by z placu uchodził: *wolę umrzeć* odpowiedział, *niż ucie- kać; kto wojnę zaczyna, nie podać tytu.* Pola- cy obok niego polegli wszyscy; godni wspomnie- nia dwaj Tarnowscy Stanisław i Marcin, Zawisza, i dworzanin nieodstępny Mieczysław z Ko- nar (o); który zasłaniając króla, przy nim ostatnią krwi kroplę przelał. Obskoczony od nieprzyja- ciół po dzielnym odporze Władysław ginie. Mło- dzian to był nadziei, lepszych godzin losów, w Polsce lat 10, w Węgrzech 4 lata panował.

(n) Warna w Bułgarii, nad morzem czarnym.

(o) Portret jego w kirysie z mieczem w ręku i tarczą, w rodzinnym gnieździe w Topolnie się znajdował.

KAZIMIERZ JAGIELLOŃCZYK

od 1444 do 1492 roku, panował lat 48, żył 65.

Władcę swego kochających Polaków tak przerażała wieść o zgonie Króla, że wierzyć iey nie chcieli. Rozumieli iedni, że się schronił do iakiéy ziemi obcéy, drudzy że się w niewolą mógł dostać, i nie prędzéy Kazimierzowi ofiarowali berło, aż kiedy w Węgrzech na tronie uyrzeli Władysława, syna Alberta Cesarza. Kazimierz Jagiellończyk panujący w Litwie przywiązał się do krainy swych przodków, i przysięgą obowiązał się Litwinom, nie z ich posiadłości nie uronić, a Polacy domagali się Wołynia, Kiiowa, Podola; nie prędzéy więc Kazimierz przyjął ofiarowane sobie Polskie berło, aż kiedy mu wyborem Xiążęcia Mazowieckiego Bolesława zagrożono; nie prędzéy swobody Polakom upewnił, aż kiedy w 1453 roku do tego znaglonym został.

Krzyżacy uiarzmiwszy Prussy, i nie mając iuż pozorów do walczenia z nawróconemi do wiary Chrześciańskiej Litwinami, zgnuśniali, miękkiemi i zniewieściami stali się, a rząd ich wewnętrzny w kraiu był uciążliwy i nieznośny. Powstały narzekania i skargi, lecz kiedy te, zamiast ulgi pomnożyły tylko prześladowania, nastąpił związek miast i szlachty, szukano u Pola-

ków opieki, poddając się Kazimierzowi. (1452 roku) Ratując swe zdobycze zaciętą walkę z naszymi rozpoczęli Krzyżacy, i prowadzili ją przez lat czternaście; mogła być skończoną pierwiey, gdyby ją z naszej zwłaszcza strony z większą popierano tęgością. W początkach zaraz wojny, w bitwie pod Choynicą w 1454 król w takim był niebezpieczeństwie, że ledwie uratować go zdołali, i do Bydgoszczy uprowadzić: Dominik Kazanowski, Illnicz i Wołłowicz. Poźnię pod Friedlandem 1456 roku, świetne Polacy otrzymali zwycięztwo. (p) Ciągłe iednak mimo to wojna uporczywa trwała, niszczone siebie nawzajem, aż nareszcie w 1466 Toruński traktat, za pośrednictwem Rudolfa biskupa Karyntyi posła Papieskiego zawarty, przyznał Polakom Chełmińskie, Malborskie i Pomorskie województwa, niemniej Xięstwo Warmińskie, a Krzyżakom pozostały Prussy właściwe czyli wschodnie, z obowiązkiem hołdowania Polsce. Tym sposobem ważna Prowincya nabyta, i pół trzecia wieku trwająca od téy ściany niepokóy, uśmierzony został.

Za 50,000 grzywien groszy Pragskich szerokiach, kupił Jagiellończyk Oświecimskie Xięstwo od Jana Xiążęcia, i brata iego Waclawa Zator-

(p) Friedland w Regencyi Królwieckiej.

skiego Xiążęcia znlewoił, ażeby mu hold uczynił; Bełzką równie i Płocką ziemię po śmierci Ziemowita Mazowieckiego do korony przyłączył. Tatarzy przez Jana Alberta królewicza wypędzeni z Rusi i Podola, plon im odiyty, w skutek szczęśliwéy pod Kopertynem bitwy 1489 roku.

Król Polski liczne go potomstwa zostawszy oycem, i wychowuiąc ie dobrze pod sterem Długosza i Kallimacha, był tak szczęśliwym, że prawdziwéy z nich doznał pociechy. Kazimierz królewicz pobożném i przykłaadném życiem to pozyskał, że następnie w poczet Świętych policzony, innym obce trony ofiarowano: a lubo się Jan Albert nie utrzymał na Węgierskim, najstarszy Władysław i Czeską i Węgierską koroną ozdobił swe skronie, Fryderyk obrawszy stan duchowny był krakowskim biskupem, potem Gnieźnieńskim arcybiskupem; córki za różnych Xiążąt Niemieckich powydawane, Jan Albert, Alexander i Zygmunt po oycu panowali.

Nie wszystkie iednak zdarzenia równie były pomyślné. Wewnętrzne między Polską i Litwą niezgody, przez Gasztolda woiewodę Wileńskiego i innych podsycane, o mało tych prowincyi nie przywiodły do rozerwania, o mało nie rozpręgły tak szczęśliwie skleionéy pomiędzy temi państwami Unii. Turcy Konstantynopol zaięli

w 1453, zdobywszy Kilią i Białogrod nasze niegdyś porty w 1484, odcięli nas od morza Czarnego; Tatarzy Przekopscy poddając się im, przestali uznawać naywyższey Xiążąt Litewskich nad sobą władzy. Nowogrod W. w 1479 i Xiążęta Siewierscy wkrótce potém pod moskiewskie przeszli panowanie.

Częstsze za tego króla bywały ziazdy w Piotrkowie, Korczynie, a w 1454 w Nieszawie i Opocznie. Kiedy po wojnie Pruskiéy z powodu tak wielkich nakładów poniesionych skarb kraiowy był wycieńczony, i potrzeba było zasilić go złożeniem podatków; zieżdżaiące się na obrady ze stanu szlacheckiego wyznaczone osoby, czyli posłowie, oświadczyli; że nie mają pełnomocnictwa do zezwolenia na pobory żądane. To zniewoliło króla, że w każdéy ziemi lub powiecie seymiki złożył, posłów zalecił wybrać, którzyby ziechawszy do Nowego miasta Korczyna, z nim wspólnie i z senatem, w którym biskupi, wojewodowie i kasztelani zasiadali, o potrzebach kraiu stanowili. Działo się to w 1468, i odtąd seym właściwy z dwóch izb senatorskiéy i poselskiéy urządzo-
nym został, i w powszechniejsze wszedł używanie. Do tych seymów i z miast różnych posłowie czyli reprezentanci, niekiedy przez króla byli powoływani, radzono tam o podatkach, o pra-

wach, różnych porządkach Rzeczypospolitey, o ięć politycznych z innemi krajami związkach, nie raz o pokoju i woynach, i stan szlachecki z początku przyzywany tylko dla ułożenia składek pieniężnych albo podatków, przypuszczany do narad, stopniowo swój wpływ pomnaża, wielkię nabiera przewagi, i dokazuje nareszcie, że nic bez niego stanowionem być nie może, a władza królów została ścieśniona.

Panowanie Kazimierza Jagiellończyka pamiętne ieszcze urodzeniem się Mikołaiia Kopernika w Toruniu 1473 roku, świetnemi poselstwami, które Wenetowie, Usun-Kasan król Perski i sułtani Tureccy Machomet i Baiazet do niego wysyłali. Umarł ten król w Grodnie, zwłoki iego przewiezione do Krakowa.

J A N A L B E R T

od 1492 do 1501 panował lat 9, żył 42.

Będąc królewiczem okazywał dumę zbytnią Jan Albert, i przez to wielu od siebie odstręczył, tak; że po śmierci Kazimierza dały się nieprzychylne dla niego słyszeć odgłosy, i życzone raczej, którego z młodszych braci do tronu powołać.

Alexander wtenczas panował w Litwie, Zygmunt w niektórych Xięstwach na Szląsku, sta-

rania matki i Fryderyka brata to dokazały, że się Jan Albert utrzymał. Nowy panujący wszczął wojnę przeciwko Wołochom, obległ Soczawę, późniéj w Bukowińskim lesie na zasadzki wprowadzony srogą poniósł klęskę. (1496) Mściwy Stefan gospodar Wołoski nie przestając na tém, wraz z Turkami i Tatarami Ruś czerwoną w 1498 pustoszy. Nieszczęśliwa Litwinów z Moskwą woyna przymierzem na 6 lat zawartem, ukończona. Unia Litwy z Koroną w 1499 potwierdzona.

Mistrz Krzyżaków Fryderyk Xiążę Saski wzbrania się hołdu; już miało przychodzić do wojny z tego powodu, kiedy król w Toruniu umiera nagle. Lubił on nauki, a szczególniéj historią, okazał się wspaniałomyślnym, nie zbywało mu na przymiotach serca i duszy, ale zbyt się oddawał zabawom, rozrzutny był i niedbały o rząd kraiu.

A L E X A N D E R

od 1501 do 1506, panował lat 5, żył 45.

Mało mówiący, muzyka najmilszém iego upodobaniem. Za tego króla prawodawstwo Polskie w iedną xięgę zebrane, na seymie Radomskim w 1505 potwierdzone, w rok potém przez Łaskie

go kanclerza dla wiadomości powszechnéj wydane. Że w tych ustawach powiedziano w imieniu Monarchy, nie bez powszechnéj zgody Panów Rad i posłów stanowić nie będziemy; wytłómaczono sobie, że ta powszechna zgoda nie samą tylko większość głosów seymniących osób ma oznaczać, ale iednomyślność, i utworzyło się to błędne mniemanie: że opór iednego, obrady tamować, seym zrywać może.

Niezgody powstały w Litwie przez zayścia możnych, Glińskiego Michała i Zabrzezińskiego wojewody trockiego; pierwszy z nich przemaga, Tatarzy pustoszą Litwę, pod Kleckim (r) pokonał ich Gliński (1506) i umierającego króla tém zwycięstwem pocieszył. Zwłoki monarsze pochowane w Wilnie, ażeby oddalenie się z tego powodu wielu osób do Krakowa, nie zrządziło nowych w téj prowincyi zamieszkań.

Z Y G M U N T I.

od 1506 do 1548, panował lat 42, żył 80.

Gliński po dopełnioném zabóystwie na przeciwniku swym Zabrzezińskim, do Moskwy z stronnikami swymi ucieka, wszczyna wojnę, Mińsk oblega, za nadeyściem króla odstępuje, nieprzy-

(1) Dziś w gubernii Mińskiej.

iacielem oyczyzny ogłoszony, następnie kiedy i Moskwę chciał zdradzić i do Polski wracać, wtrącony został do więzienia. W wojnie która z tych powodów powstała, jeżeli utracony został Smoleńsk, w tém szukano pociechy, że pod Orszą (s) w 1514, przez Konstantego Xiążęcia Ostrogijskiego (t) odniesione zwycięztwo.

Ziazd Monarchów, Zygmunta Polskiego i Władysława Czeskiego i Węgierskiego króla u Cesarza Maxymiliana był w Wiedniu 1515 roku. Układy tam czynione nic korzystnego dla Polski nie przyniosły. Przez ugodę z Zygmuntem, Albert margrabia brandeburski, ostatni mistrz Krzyżaków, zrzeka się tego dostoięństwa, rozprzęgą zakon, pierwszym Pruss Xiążęciem zostaje, i uroczystą w Krakowie 1525 na tę lenność odbiera inwestyturę. Mazowsze po wygaśnieniu potomków płci męzkiej Xiążęcego domu, wieczyście z Polską w 1530 połączone. W kopalniach soli w Wieliczce (1510 roku) powstał pożar, ugaszony staraniem Andrzeia Kościeleckiego zupnika i Seweryna Betmana burmistrza Krakowskiego, którzy wśród kłębów dymu spuściwszy

(s) Orsza w Gubernii Mohilowskiej.

(t) Późnię tylekroć zwycięzcy Tatarów, który 33 bitwy wygrał, dwie iedynie przegrał.

się w głąb zupy, mądrymi rozrządzeniami ugasić go zdołali, przytomności umysłu i poświęcenia się piękny zostawując przykład.

Błogi z wielu miar był stan kraiu: w szczęściu opływali mieszkańcy, a niechęci familijne ustały, albo zawieszono przynajmniej. Klasy wszystkie społeczeńskiego związku dobrego bytu swego używały, ale podniósł się nad inne stan szlachecki, równość pomiędzy sobą przyjmując za prawidło nieiako, mieszczan zaś, tem bardziej kmieciów za niższych poczytując: ztąd wolność dla siebie, dla innych uiarzmienie gotuie. Wszakże między szlachtą byli starsi i młodsi, czyli możniejsi i ubożsi. Wyższa szlachta zniżając się na pozór do równości z niższą, gdzie było potrzeba, pragnie środki odróżnienia się znaleźć: w pozyskiwaniu tytułu książąt, hrabiów, któremi cesarz szafował, i w tworzeniu ordynacyi. Z powodu samych dostatków bogatsi łączny wpływ na uboższych wywierają i przewagę nad młodszymi znajdują. Na seymach już to się okazywało widocznie; gdzie wedle natchnienia kilku osób, częstokroć milczenie izby przyzwoleniem było, a wrzawa oporem. Nie zawsze głos króla światłego przekonywać zdołał; potrzebne już były datki, albo postrachy. Z takimito walczyć przychodziło trudnościami. Liczne seymy prawodawcze (od

1507 do 1521) przekonywają: ile stan szlachecki o sobie myślał, ile król czynił zabiegów, aby w nim iedność utrzymał, ile pracował nad zaprowadzeniem porządku w kraiu, nad ulepszeniami. Przemyślał on równie o losie niższych stanów; po dwakroć z seymu w 1539 i 1545 roku wyganianych posłów mieyskich wprowadzał, obrażała go uyma wolności kmiecych: lecz w tém iuż wiele doznawał oporu i próżne iego były usiłowania. — Za samego Zygmunta napisano tyle ustaw, ile być mogło za wszystkich iego poprzedników; chciał nawet iedną xięgę praw dla Polski i Litwy nadać, lecz i to się nie powiodło dobremu królowi: tak zbawienną myśl odrzuciły Kmitów i Zborowskich niecne zabiegi. Nadto, wielce odmienne było tych obu narodów usposobienie: w Polsce iuż przebiiało zbyt nie zamięłowanie swobód i przewaga iednego stanu, niechętnie przyimowali wszystko, co ią ścieśniało; w Litwie było więcéy uległości, a każde nadanie chociażby nayszczupleysze, dobrodzięystwem poczytywano. Tak więc, gdy niepodobna było i dla Korony, przynajmniej dla saméy Litwy 1529 roku ogłoszony został, a 1530 przyjęty statut, mocą którego: nastaly porządne przepisy, zaręczone przywileie szlachty, nie poniżanie rad czyli senatu, seym prawodawczy złożony z

województw, kasztelanów i książąt dziedzicznych, szlachta powołana do służby rycerskiej, sprawowania urzędów, dozwolono iéy z kraiu wyiężdzać, za pozwoleniem i opłatą majątkiem swym rozrządzać, nad niewolnictwem, służącymi lub zajmującymi się rolą samowładnie panować. Uporządkowane w téy xiędze i cywilne ustawy i porządek sądowy.

Wspomniemy ieszcze o stosunkach naszych z Wołoszczyzną, Turkami i Tatarami. Bohdan wojewoda Wołoski wtargnął na Pokucie i pustoszył ie, kusił się nawet o wzięcie Lwowa, kilka razy tam się zapędzając. Pierwszy hetman wielki koronny (a) Mikołay Kamieniecki wojewoda krakowski, wpada z wojskiem do Wołoch, i przymusza Bohdana spieszyć na obronę własnego kraiu. Spotkały się oba wojska na przeprawie Dniestru, nieprzyjacielskie było licznieysze, lecz mężnieysi Polacy, i wódz ich biegleyszy. Rozproszono Wołochów, a za pośrednictwem Władysława króla Czeskiego i Węgierskiego stanęła ugoda, zapewniająca hołd Multan i Wołoszczyzny krolom polskim. Wszakże to prawo zwierzchnictwa stało się źródłem częstych wojen, któ-

(a) Przedtem byli tylko hetmani nadwornych hufców, albo do każdej osobno przeznaczani wyprawy.

re dla utrzymania się przytém, Polska w dalszych czasach z Turkami staczać musiała. Straszni to byli w owéj porze sąsiedzi, szukali wpływu do Wołoch i Moldawii, a gospodarowie tych krain, obrażeni przez naszych, sprzyiali im nie raz; Tatarzy Przekopscy i wiarą i wspólnością widoków z niemi skleieni, coraz częstsze napa dy i łupieztwa czynili; nadto same nawet uczucia religijne wstrzymywały chrześcijańskich Monarchów od stałego z Mahometanami przymierza, i tylko chwilowe zawierano ugody. Widząc niebezpieczeństwo południowych prowincyi Zygmunt, a doświadczywszy tylekroć iak niechętną była do wypraw rycerskich szlachta, umocował warownie Rusi czerwonej, obszerne stepy ukraińskie napelniał ludem, zdolnym oprzeć się w potrzebie, tworzyli się kozacy zbrojni zawsze, i zasłaniali granice państwa. Prawość i rzetelność Zygmunta przekonały nareście i Turków, że z Polakami żyć można w pokoju; iakoż po wielu różną koleją usiłowaniach, zgoda i przyiaźń z straszliwem w ówczas mocarstwem w Europie, (1534 roku) nastąpiła. Turcyja powściągała Tatarów i Wołochów, nie zaprzeczała Polskiego nad Wołoszczyzną panowania, handel na morzu czarném był wolny; wzrastała więc ludność i dostatki Rusi czerwonej, Wołynia i Podola. Syn Zy-

gmunta I. w ciągu swych rządów téy saméy trzymał się polityki.

Otwiera się za tego panowania znakomitych ludzi poczet; w rządzie wojowników stawa Mikołaj Kamieniecki, Firley, Myszkowski, Radziwiłłowie, Xiążę Ostrogski Konstanty i Jan Tarnowski zwycięzca pod Obertynem (u) który w 1530 we 4000, zniósł 22,000 Wołochów, 48 dział, chorągwie i licznych zabrał ieńców, z niemi do Krakowa tryumfalny wiazd czyni. Nabyl sławy przez mądrość rad swoich Krzysztof Szydłowiecki kasztelan Krakowski, kanclerz koronny, Piotr Tomicki podkanclerzy, Łaski arcybiskup gnieźnieński, Samuel Maciejewski biskup krakowski; uczonych równie szybko wzrastała liczba.

Druga małżonka Zygmunta Bona Sforcia, córka Jana Galeasa Xiążęcia Medyolańskiego i Izabeli Arragońskiej, była piękna, powabna, uymująca, serca wszystkich początkowo do siebie garnęła; późniéy okazała się chytrą, przewrotną, zbiorów i panowania chciwą, przedawała dostoięństwa, licznych dla siebie tworzyła stronników, przez nich wzniecała niesnaski, przemagała nad umysłem męża w późnieyszym zwłaszcza

(u) Obertyn w Galicyi w cyrkule Stanisławowskim.

wieku iego, zaród dobrych przymiotów w synu starała się utłumić, by go zniewieściałym uczynić, i snadniey nim władać i w tenczas, kiedy panować będzie. (w) Kmita, Gamrat, Zborowscy byli iéy narzędziem. Pod Lwów zwołane pospolite ruszenie przeciw Wołochom, (1537) wdaie się w narady, wywiera żale przeciw królowi, podnosi rokosz i czas drogi na próżno traci. Rozpuszczono ich, a wyprawę tę na pośmiewisko, *woyną kokoszą* nazwano.

Zygmunt August w 1530 następcą ogłoszony i koronowany. W 1544 król rządu Litwy synowi powierzył. Chciał dobry Monarcha wprawić syna przez ten udział, do rządzenia kiedyś całym kraiem. Gdy wysławiano pod niebiosa pierwsze iego w téy prowincyi czyny, król nie lubiący pochlebstwa zawstydził przymilających się dworaków temi słowy: „*zostawcież i przyganie iakie miejsce.*”

Za tego panowania powstały odszczepieństwa od Rzymskiego Kościoła, za sprawą Lutra i innych; wkradły się one i do Polski, a szczególniéy do Pruss.

(w) Zasługuie iednak ta królowa na pochwałę z wprowadzenia do Polski smaku sztuk pięknych, zakładania w swych posiadłościach ogrodów i winnic.

Nie przyjął Zygmunt I. ofiarowaney sobie Czeskiéy, Węgierskiéy i Szwedzkiéy korony, uszczęśliwia! Polskę, i byłby ją rządnieyszą uczynił, gdyby od własnych poddanych nie doznawał przeszkód. Spółczesny Karóla V. Cesarza, Franciszka I. Króla Francuskiego i Leona X. Papieża, wyrównał im w sławie. Stałość duszy w wielu zdarzeniach okazał. Urody piękney i powaźny, siłę miał wielką, łamał podkowy i powrozy targał, nie wiele mówił; lecz to co powiedział, było rozsądném, trafném, uymuiącym, częstokroć dowcipném. Długie zwykł nosić włosy, postrzygał brodę, latem rad chodził bez czapki w wieńcu różanym. Przez rok cały po iego zgonie noszono żałobę, lud prosty nawet niewychodził na ulicę bez iakichkolwiek iéy znaków; ucichła muzyka, nie było nigdzie ani biesiad, ani tańców: tak powszechnie dobrego żałowano Króla.

ZYGMUNT AUGUST

od 1548 do 1572, panował lat 24, żył 52.

Ożenienie króla z Barbarą Radziwiłłówną, wdową po Gasztoldzie wojewodzie Trockim, zaraz po śmierci Oycy ogłoszone, wielkiéy wrzawy stało się przyczyną. Dzierżgowski prymas na czele biskupów, senat, izba poselska z marszałkiem swym Boratyńskim na seymie 1549 ro-

ku prosiła i zaklinała króla, ażeby nie miłe rozerwał związki. Tak boleśną dla możnych było rzeczą, w równy przedtem każdemu z Panów polskich Barbarze, widzieć teraz wyższą, dla Bony podżegaiący te niesnaski, w poddanie uyrzec Królową, młodą, piękną, przemagaiającą nad umysłem męża. Stały wszakże w swém przedsięwzięciu Król odpowiedział: „*Mileyże wam na tronie Polskim mieć obcą, cudzoziemkę! Ta jest Polką: nie potrzeba do nię mówić po Włosku i po Łacinie, rozumie ona, gdy nasz poddany dla oyczyzny, dla nas i dla naszey sławy, albo za sobą co mowi. Wam przystało nie o to mnie prosić, ażebym wiarę złamał żonie, lecz żebym ją każdemu zachował. Przysięgłem żonie, nie odstąpię iey, póki mnie Bóg na świecie zachowa, i miłsza mi wiara moia, niż wszystkie Królestwa na świecie.*” Tarnowski przy Królu obstawał, wzburzone łagodził umysły. Niewzruszonym widząc monarchę, przeciwnie ucichły odgłosy, Barbara koronowana, wkrótce potem przeniosła się do wieczności; a Bona dostrzegłszy upadaiącą swą wziętość, znieawidzona od wszystkich, opuszcza Polskę (1556 roku) udaie się do Włoch i wywozi skarby, (x) aże-

(x) Klejnoty same przez Królową wywiezione, na 700,000 duk. ceniono.

by niemi z bogactwa obcych, (y) własne skrzywdziła dzieci; tam wkrótce umiera.

Najświetniejsze to były czasy dla Polski i wiek złoty. Kwitnąca za Kazimierza W, za obu Zygmunatów i Stefana Batorego, bliskiego i godnego ich następcy, wzniosła się do najwyższego prawdziwego wielkości stopnia. Polska była wtenczas, przytulkiem nauk i światła; w każdym rodzaju umiejętności znakomici powstawali pisarze. Rzecz-pospolita Babińska pod przewodnictwem wesołego i dowcipnego Pszonki, żartobliwością przedsiębrała udoskonalać obyczaje narodowe i wyśmiewać wściskające się wady.

Kiedy Król w 1552 urządził Prussy i w Królewcu odwiedzał Alberta Xiążęcia, a przez niego z największą wspaniałością był przyjmowany, przez nieostrożność puszkacza o mało nie postradał życia, tuż bowiem przy królu stojący paź, młody Xiąże Wiszniowiecki zabity został. Bolał na to srodze Xiąże Pruski, niewinnym go znając, pocieszał Zygmunt, i puszkacza niezręcznego ukarać nie dozwolił.

(y) Summy pożyczone Filipowi II. Królowi Hiszpańskiemu i neapolitańskiemu przez Bonę, wynosiły 430,000 duk: pod imieniem summ Neapolitańskich znane.

Inflanty stały się przyczyną wojny. Chcąc je pozyskać, a z Polski mało ku temu otrzymując pomocy, starał się Zygmunt August przywiązać Litwę. Wolności nadane wprawdzie za Jagielly w Horodle, ale nie istniejące rzeczywiście, zaczął sam zaprowadzać. Na seymie panów rad w Wilnie 1560 pozwoili szlachcie obierać postów, sędziów, przez co tworzyła się reprezentacya szlachty, i seym z dwóch izb składać się począł. Zrodziło to niespokoyność i obawę w Koronie; odnowiono domaganie się naprawy Rzeczypospolitey, i ściślejszey unii Polski z Litwą. Radzono więc o tém w Piotrkowie 1562-1563 roku. Co do pierwszego: dobra królewskie tym, którzy je nieprawnie trzymali odjęto, wielkorządztwa, starostwa i inne królewszczyny opisano, by je w całości zachować, czwartą część z nich, czyli kwartę wydzielono dla opatrywania stałego wojska. W przedmiocie sądownictwa, kiedy zarzucane były wiece, (czyli sądy zjazdowe, seymowe nieiako) a król rozpoznawanie spraw nie mógł podołać i wiele ich zalegało, ustanowiono: choć na ieden raz tylko, sąd naywyższy 1563 roku. Były uchwały handel ułatwiające, sprawdzono przywileie odbierania ceł, i tém podobnych opłat. Księga praw całkowita w Koronie, i za tego panowania do skutku nie przyszła, ani po-

wiodła się praca znakomita Przyłuskiego w téj mierze, chociaż ią król (1551) drukować pozwolił. Przecież Herburta przełożenie praw polskich na ięzyk oyczysty z łacińskiego, i porządek abecadłowy tak się upodobał, że lubo statut iego nie pozyskał seymowego upoważnienia, w sądach powszechnie używanym być zaczął. W Litwie zmiana politycznego stanu okazała potrzebę drugiego statutu, i wyszedł pomnożony znacznie 1564 roku. We dwa lata późniéy, zrzekł się Król wynikaiący z prawa feudalnego dóbr szlacheckich własności; mocen więc był każdy rozrządzać swym majątkiem, iak mu się podoba.

Dla przyśpieszenia tak żadanéy unii, na seymie warszawskim 1564 odstąpił Zygmunt August dziedzictwa Litwy, nie małe ieszcze wszelakoż trudności zostawały. Pomimo że kraie te od 180 lat były połączone, nie wygasła ieszcze całkowicie niechęć dawna. Porzucała wprawdzie Litwa staraniem Zygmunta Augusta ruski ięzyk, przyimowała polski, szérzyły się z nim i koronne obyczaje, niktęła wassalska uległość; lecz na czele narodu litewskiego byli możni panowie, składający rady xięstwa. W senacie polskim nie było dziedzicznych senatorów, kiedy przeciwnie w Litwie, dość liczni xiążęta posiadali ten przywilej, i musieliby go przy zupełném połą-

czeniu odstąpić. Upokarzającą równie zdawało się rzeczą zezwalać na uszczuplenie granic Litwy, przyznając prawa Korony do południowych prowincyi. Chcieli bowiem Polacy: ażeby Inflanty krwią litewską nabyte, równie do Polski, iak i do Litwy należały; domagali się wyłącznego prawa własności, co do Podlasia, Wołyń, Podole i Kiiowa. Lękano się nadto w dalszym czasie zagłady imienia i wszelkiéy narodowości Litwinów. Mikołay czarny Radziwiłł z litewskich panów, Czema Achacy wojewoda malborski z Pruss, nayzaciętszymi byli przeciwnikami zupełnéy unii, śmierć ich nie małe uprzątneła trudności. Na seymie 1569 roku w Lublinie, przy zieżdzie wszystkich stanów, gdzie król, senat, książęta litewscy, posłowie ziemscy, różni urzędnicy i posłowie dworów zagranicznych byli obecni, chociaż niektórzy Litwini seym porzucali, za wpływem Ostroroga kiiowskiego i Alexandra Czartoryskiego wołyńskiego wojewody, zawarto nakoniec unią. (a) Ta opiewała: że Podlasie, Wołyń, Podole i Kiiowskie (b) nale-

(a) Na pamiątkę téy unii był pomnik w Lublinie, koleją czasu zniszczony; rząd terażniejszy królestwa rozkazał wspanialszy z lanego żelaza wystawić.

(b) Zawarowano: że Wołyń i Kiiowskie zachowaią u siebie litewski statut.

żą do Korony, Inflanty wspólną obu krajów są własnością. Obie prowincye jedną rzeczpospolitą stanowią, ieden pan w niéy ma rządzić, obrany przez wszystkich, w Krakowie koronowany; seymy i rady zawsze będą wspólne, senatorowie obu narodów pomieszani, i porządek zasiadania przepisany; dygnitarze podwójni, iako to: marszałkowie, kanclerze, podskarbiowie i hetmani z Korony i Litwy zostali mianowani; z posłów koronnych i litewskich składać się ma izba poselska; województwom pruskim w senacie i w rządzie posłów oznaczone mieysce. Swietność tego seymu pomnożył obrządek hołdu przez xięcia pruskiego Alberta Fryderyka, ostatniemu z Jagiełłów plemienia składany.

Woyna Inflantska, o któręy wspomniano wyżej, skończyła się poddaniem się Ketlera (1561) który części krajów przez zakon mieczowy posiadanych odstąpiwszy Litwie, utrzymał się przy Kurlandyi i Semigalii, iako hołdowniczy królom polskim xiąże. Jest ślad siły morskiéy powstaiący za tego panowania w Bałtyckich portach, niebacznosc i zawiść haniebna rozwinąć iéy nie dozwoliły.

Zygmunt August kilka ięzyków posiadał, swój jednak nad wszystkie lubił; upowszechniał go w Litwie, i w sprawach rządowych. Hufce szy-

kować umiał, zwykł trzymać dwór ozdobny i mnogość koni; sposobił się w strzelbę, opatrywał nią zamki, powszechny całego kraiu rozmiar chciał przywieść do skutku, w muzyce dziwnie się kochał i zawsze ją przy sobie miewał. Hozyusz, Réy, Orzechowski, Górnicki, Modrzewski i inni za niego słynęli.

E P O K A III.

KRÓLOWIE OBIERALNI

zawiera lat 224, od 1572 do 1796 roku.

HENRYK WALEZY XIĄŻE ANDEGAWEŃSKI

obrany 1573, uiechał z Polski 1574; panował 5 miesięcy.

Po śmierci Zygmunta Augusta Prymas zwołał seym konwokacyyny, uchwalono: że nie Posłowie tylko i Senatorowie, ale naród cały ma obierać króla; mieysce zbierania się na polu pod Warszawą wskazane, dla utrzymania spokojności sudy kapturowe naznaczone (z).

Dwa celniejsze wśród wielu innych okazały się stronnictwa, Austryackie za Ernestem synem Cesarza, i Francuskie; ostatnie przemogło. Poprzysiężone przez Biskupa Walencyi Montluka umowy narodu z królem; (*Pacta conventa* zwane).

Wysłane do Paryża świetne poselstwo, Konarski Biskup poznański był na czele, Zamoy-

(z) Z trzech senatorów i 12 posłów w równy liczbę z każdego narodu, to jest z Małopolski, Wielkopolski i Litwy.

ski w ich gronie. Zdziwili Polacy i przepychem, i nauką. Król obrany umowy potwierdził, ożenie tylko z Anną Królowną Polską, już nie młodą, do swego przybycia odłożył.

Ziechał Henryk do Krakowa, odbyta koronacya 21 lutego 1574 roku. W czasie zabaw dworskich Wapowski Kasztelan Przemyski chcąc pogodzić zwaśnionych, Jana Tęczyńskiego Kasztelana Woynickiego i Sam: Zborowskiego, od ostatniego czyli domowników iego na dziedzińcu zamkowym śmiertelnie został raniony. Zborowski za przyłożenie się do wyboru Henryka, w wielkich u panującego był względach, i dla téj zapewne przyczyny nadto łagodną, nie taką iak nakazywały prawa otrzymał karę, gdyż na wygnanie był tylko skazany. Tém pobłażaniem stronnikom swoim w wymiarze sprawiedliwości nawet, i płochością obyczajów, naraził się wkrótce Polakom Walezy.

Zaledwie Król 5 miesięcy bawił w Polsce, kiedy mu doniesiono o śmierci brata iego Karóla IX. Króla Francuskiego; nie czekając zezwolenia stanów, uiechał potajemnie. Doścignął go Tęczyński w Szląsku, do powrotu skłonić nie mógł. Z uchwały stanów dzień 12 maja 1575 r. Henrykowi do powrotu naznaczony, a kiedy w swych pismach zwłoki tylko czynił i obietni-

ce próżne, ogłoszono bezkrólewie i do nowego przystąpiono wyboru.

STEFAN BATORY

od 1575 do 1586, pan. lat 11, żył lat 54.

I tu dwa celniejsze okazały się stronnictwa; iedni Maxymiliana Cesarza ogłosili Królem, drudzy Annę Królowną Polską, (a) za małżonka iey

- (a) Anna była córką Zygmunta I. Kiedy inne iey siostry szły za mąż, i w dalekie przenosiły się strony, ona do rodzinnéy przywiązana ziemi, pozostała w kraiu. Po kilka godzin trawiła na modlitwach. Czterdziesto godzinne nabożeństwo i ostatnie trzydni postu całkiem nawet przepędzała w świątyni Pańskiéy, kościół Bernardynów naywięcéy przez nią był uczęszczany. Szrody wraz z całym dworem przeznaczała wstrzymaniu się od mięsnych pokarmów, wszelkie inne posty dopełniała ściśle; uprzejma, łaskawa, miłosierna dla wdów zwłaszcza, sierot, kmiotków i uciśnionych, świadczyła im wiele; ta dobroczynność i uszczuplone po śmierci Zygmunta Augusta dochody sprawiała, że nieraz sama cierpiała niedostatek, i potrzeby stołu z trudnością opędzić mogła. Raz trafiło się, że ieden iuż tylko srebrny kubek iey pozostał, wszystko było rozdane; chowała go troskliwie aż do śmierci, i *sierotką* zwała. Przez przywiązanie do kraiu zezwoliła iedynie na oddanie swéy ręki Stefanowi, iuż bowiem wtenczas 52 lat miała, żyła z nim lat 11, i śmierć iego opłakiwała rzewnie, zwłoki matki, brata i męża pięknym opatrzyła grobowcem; ostatniéy życia godziny pamiętna wystawiła grób i dla siebie, częste przy nim odbywała modlitwy, a sprzęt wszelki, który dla niéy po śmierci miał być użyty, zawsze wozila z sobą. Przemieszkiwała zwykle w Łoinży albo w Warszawie, most przez Wisłę

przydając Stefana Batorego, wojewodę Siedmiogrodzkiego. Zjazd w Jędrzeiowie (b) ten ostatni wybór potwierdza, przeciwników za nieprzyjaciół oyczyzny ogłasza. Batory śpieszniey przybył, pojął Annę, i utrzymał się na tronie Polskim.

Baczny Król na obronę kraiu z kozaków trwałe woysko stanowi, hetmanów obierać im dozwala, Trechtymirów (c) nadaie, gwardyą koronną i Litewską osobę swą otacza, piechotę łanową zaciąga, Gdańszczanów wahających się z uznaniem go za Króla pokonywa, trybunały stanowi (d) dla rychlejszego spraw rozsądzania, któremi przedtém Królowie sami zajmować się i rozpoznawać ie musieli, Akademią Wileńską zakłada (1579).

W wojnie z Moskwą za tego panowania, zdobyty Połock, (1579) szturmem wzięte Wielkiełuki, (1580) poddawały się inne zamki; Król sam, a w oddzielnych miejscach Zamoyski i Radzi-

iey nakładem był postawiony. Na chrzest wnuka Władysława wezwana do Krakowa, zapadła na zdrowiu, powróciła do Warszawy, po kilku miesięcznych cierpieniach opatrzona sakramentami, Królowi oddawszy sama testament i klucze od swych rzeczy, przeniosła się do wieczności 9 września 1596. roku, pochowana w Krakowie 12 listopada.

- (b) Jędrzeiów w Krakowskiem. Z iej śmiercią ustał dawny Polski obyczaj, u dworu Jagiellońskiego znany.
 (c) Trechtymirów na Ukrainie nad Dnieprem, w Kiiowskiem.
 (d) W 1578 dla Korony, w 1581 dla Litwy.

wił popierali ją dzielnie. Antoni Possewin Nun-
cyusz papieski wyjednał pokóy w Chiwerowéy
horce zawarty, (e) 1582: mocą którego Połock
i Inflanty przyznane Polsce, za odstąpieniem
innych zaborów.

Zborowskich zuchwałość groźną przybierała
postać. Zamoyskiemu przeciwni, królowi niechę-
tni, że nad nim przemagać nie mogli, że nie oni,
lecz zasługi innych znakomitsze otrzymywały do-
stojności, siali niezgody, posądzeni o to, że knu-
li strącenie z tronu Stefana, albo odjęcie mu ży-
cia. Wywołany z kraiu Samuel Zborowski, u-
fny w przysługi monarsze czynione i wziętość
swoię, zuchwale się po całej okazywał Polsce,
wraz z bracią Jędrzeiem i Krzysztofem sprzysię-
żenia czynił. Ostrzegany przez Zamoyskiego,
by się w jego Starościńskiéy iurydykcyi okazy-
wać nie ważył, i pomniał na wyrok grożący mu
życia utratą, kiedy mimo to pod sam Kraków
przyjechał, schwytyany, i w skutek dekretu za
rozkazem Króla, *ażeby z Zborowskim podług
prawa postąpiono*: ścięty. Wzmogła się przez
to niechęć możnego domu. Na następnym sey-
mie 1585 roku Zborowski Krzysztof o zbrodnie
przekonany, na utratę życia i sławy skazanym

(e) Chiwerowa horka blisko Zapola w gubernii Nowogrodzkiéy, na
drodze pomiędzy W. Łukami a Wiazmą.

został, Jędrzeia sprawa do późniejszego odłożona czasu; ale obrady następne przez stronników Zborowskiego uczynioną protestacją skażone. Surowość powinna i dla wyższych osób gdy popełniają bezprawia, okazał jeszcze Batory, kiedy w Litwie Grzegorz Oscik, tudzież w Mazowszu Iłowski kasztelan Wizki zasłużoną odnieśli karę.

W sztuce woiennej i polityce biegły, silną dłoń i iakęśmy widzieli trzymający berło, uczony, ludzki i przystępny, w Zamoyskim i pomoc i światłego mający doradcę; kray uratować przedsiębrał, wykorzeniec nieład, rząd wprowadzić silniejszy, dziedzictwo tronu postanowić, w tém śmierć niespodziana w Grodnie 1586. zbawienne jego przecięła zamiary. Pod następcami Batoro, przy wzrastającym coraz nierządzie, mimo szczęśliwe niekiedy okoliczności, mimo świetne czasami chwile, Polska do upadku zaczęła się nachylać.

Przypuszczenie linii Brandeburskiej do władania w Prusiech po Anspachskiej, błędem iest tego Króla; wymawia go poniekąd, że nie odbierając dostatecznych w kraiu poborów, musiał o sposobach zasilenia skarbu, przez ofiary hołdownicznych Xiążąt, przemyślać.

Nie przyjął od Króla Hiszpańskiego orderu złoto-
tego runa nasz Stefan, mówiąc: „*Monarchowie
Polski obcych nie potrzebują ozdób* i dodał zar-
tobliwie: *że się obawia, ażeby w herbie jego bę-
dące kły dzika, nie obrażyły baranka orderowe-
go*. Młodzież do nauk zachęcał, odzywając się do
nię: *uczcie się, a zrobię was Mości Panie.*” Ko-
chał narod, którym władał, dowodzą to czyny
iego, i słowa przezeń wyrzeczone w 1586. „*Po-
lacy! moja sława jest waszą, a wasza moją.*”

Z Y G M U N T III.

od 1586 do 1632, panował lat 46, żył 66.

Zygmunt Królewicz Szwedzki z Katarzyny Ja-
giellonki zrodzony, i Maxymilian Arcyksiążę Au-
stryacki od swych stronników obrani. Maxy-
milian co rychley z woyskiem wkroczył, doby-
wał Krakowa, a kiedy odstąpić z tamąd był przy-
muszony, i mimo to w granicach Polskich znaj-
dował się, ścigany przez Zamoyskiego, pod By-
czyną miastem Szląskiem na głowę zbity, w nie-
wolą wzięty, (1588) siedział w Krasnymstawie
(f) aż go starania Cesarza, Oyca S. i innych dwor-
ków, niemnięj zrzeczenie się tronu Polskiego
ztamtąd uwolniły.

(f) Krasnystaw w Lubelskiem, w ziemi Chełmskiéj.

Umarł Jan Król Szwedzki, iedzie Zygmunt do oyczystéy ziemi, sam się koronuie, rządy państwa Karolowi Xięciu Sudermanii powierza; ten po odieździe Monarchy ścieląc sobie drogę do tronu, wznieca w rodakach obawę, że Król wiarę ich zniszczyć, i Rzymską wprowadzić zamyśla, ziednawszy dla siebie stronników przez uchwałę stanów Szwedzkich, Reientem ogłoszony zostaje, z tém ostrzeżeniem: że ta władza przez Króla samego nie może mu być odieją. Z 5000 tylko hufcem udał się Zygmunt do Szwecyi, obrażony takowemi bez zasiągnięcia iego woli czynnościami; w pierwiastkach pokąd siły nieprzyjacielskie nie były zebrane, mogąc zwyciężyć przeciwnika, uludzić się dozwoił, wkrótce pod Linköping sam przegrał bitwę, i sprawił, że Karóla Królem ogłoszono. Starala się Polska unikać zatargów z Szwecyą, gdy atoli za skrytym podobno rozkazem Zygmunta, Farensbach Wendeński wojewoda wtargnął do Estonii, Karól Parnawę i całe niemal Inflanty opanował, w 1601, na seymie Warszawskim Szwedom wypowiedziana woyna, ta różnym szczęściem przez długi czas była toczona. W niéy Krzysztof Radziwiłł Woiewoda Wileński w bitwie pod Kokenhauzen, Zamoyski przez zdobycie szturmem Wolmaru i Felina, (1601 i 1602) Chodkiewicz

przez wygranie w 1605 pamiętny pod Kircholmem walki, i pokonanie liczniejszego bez porównania nieprzyjaciela, (g) a później (1609) przez zdobycie Parnawy (h) okryli się sławą. Wojna ta rozeymém przerwana, i na czas iakiś Polszcze zapewniona spokoyność.

Nie podobały się Polakom ściślejsze z domem Austryackim związki, poymowanie Arcy-xiężniczek, siostr rodzonych, Anny (i) i Konstan-

- (g) W téy rozprawie Polacy mieli 4000, Szwedzi 18000 woyska.
- (h) Kircholm w Inflanciech nad Dzwina blisko Rygi, Parnawa tamże nad morzem bałtyckiem portowe miasto.
- (i) Karola Arcy-xięcia Austryackiego i Maryi palatynówny Renu córka, Zygmunтови w 1592 roku zaślubiona i koronowana. Wzrost iey był niski, lecz przyiemny kształt ciała, twarz okrągła, żywy rumieniec, wypogodzone czoło, oko ciemne, wargę spodnią wydatną nieco. Skromnie się ubierała, czarno zwykle. Pobożna, dwóch inszy słuchoła co dzień, ofiarując ie za żywych i umarłych; xiążkę do nabożeństwa całą zapisala sama, koronkę przez nią używaną do grobu iey włożono. Ubogich co tydzień opatrywała pokarmem i iałmużną, matce swéy nad inne dzieci ukochana. Umiała po łacinie, szycie i haft zatrudniały iey chwile. Rostropna, sprawiedliwa, nie wiele mówiąca, króla i małżonka nieodstępna towarzyszka, iedzie z nim do Szwecyi w 1593 roku. W zaburzeniu Gdańskiem, wśród nawałnicy srogiéy i niepokoioów, iakiemi Szwecya iuż była zagrożona, okazała męstwo niepospolite i stałość umysłu. W Gracu dla 6 uczniów Polskich sposobność pobierania nauk zapewnia; Annę Jagiellonkę wiekiem i słabościami przyciśnioną pielęguie troskliwie. Odwiedza Częstochowę na 6 miesięcy przed zgonem. Cztery córki w pierwiastkach ży-

cyi (k) iedney po drugiéy, rzucona pogłoska że tronu Polskiego Zygmunt chce odstąpić Ernestowi, osobiste wręście wielu możnych urazy, (l) lub

cia zmarłe i syn Władysław, który po oycu panował, iéy potomstwem. Z słabości piersiowéy 24 lat mając zaledwie, dokonała życia 1598 roku.

- (k) Konstancya równie jak pierwsza oblubienica Zygmunta III. była córką Arcy-xięcia Karóla, wnuczka Ferdynanda Cesarza. Zaślubiona w 1605. Kiedy obroną silną i tak długo-przeciągniętą, w oblegających, ba nawet w Monarsze samym gasła ochota zdobycia Smoleńska, listy swoiemi gorliwie do tego za-grzewała, iéy może poradom winniśiny wytrwałość w tym razie Króla Polskiego, i opanowanie twierdzy warownéy. Życzliwsza z siebie zrodzonemu dziecku, Janowi Kazimierzowi, chce mu za życia oycy zapewnić koronę z uszczerbkiem praw służących Władysławowi; z iéy namowy podkanclerzy koronny w 1626 na seymie toruńskim usiłunie to przywieść do skutku; lecz próżne były ich zabiegi, z nlechęcią odrzucony wniosek. W czasie okropnego pożaru Wilna 1610 roku, kiedy 4700 domów i 10 świątyń spłonęło; musiała królowa na łódce uciekać przez rzekę, z wielkiem życia niebespieczeństwem, a panien z iéy dworu utonęło kilka. Faworytą iéy była Urszula Meyerin, przez nią szły pisma do Królowéy, przez nią proźby: téy drogi używać musiał sam nawet Królewicz Władysław. W całym swém życiu okazała się pobożną, do męża przywiązaną, o niego troskliwą. Idąc za processyą w dzień Bożego Ciała, gdy straszliwy był upał, dla zbytney otyłości zgrzała się mocno, w zimney kąpieli szukała ochłody, i téy nocy znaleziono ją bez duszy.

- (l) Zebrzydowski któremu dom skarbowy, dla posłów przeznaczony, odjęto, wyrzekł w gniewie; *ja z kamienicy, król z tronu ustąpić musi*, Janusz Radziwiłł o starostwo, Biskup Krakowski i Kardynał Maciejowski o zrzucenie baldachimu w kościele katedralnym nad głową jego zawieszzonego, na króla byli urażeni.

widoki, zrządziły naprzód seym inkwizycyi, na którym przetrząsano postęпки Króla, dalej rokosz wyraźny za przewodnictwem Zebrzydowskiego i innych (w 1606); lecz pod Guzowem 1607 roku (1) pokonani rozpierzchli się, naczelnicy przebłagali Króla i uzyskali przebaczenie.

Ziawił się w Polsce Dymitr samozwaniec i ważnych wypadków, nie małej dla Polaków sławy, i klęsk wielkich stał się przyczyną. Zygmunt i Polacy uznawali go prawdziwym, a lubo naród Polski przymierzem dwudziestoletniem z Borysem Godunowem zawartem związany, i światlejszych osób radą powodowany, nie chciał wzniecać pożaru mogącego dla obu krajów stać się straszliwym, widoki przecież osobiste Wiszniewieckiego i Mniszcha wojewody Sandomierskiego to sprawiły, że prowadzony przez nich Dymitr, kiedy się do niego Kozacy Dońscy i wielu stronników przyłączyło, tron moskiewski osiągnął. Pojął Dymitr za małżonkę Mniszchównę Marynę, sprowadził ją do stolicy swéj. Nie długo swém szczęściem cieszyła się młoda Carowa; ieszcze weselne trwały gody, w tém za podnieceniem Szuyskich powstał rozruch, Dymitr zabity, a Maryna i Polacy do więzienia

(1) Guzow blisko Radomia.

wtrąceni, Bazyli Szuyski ogłoszony Monarchą. Ziawił się wnet samozwaniec drugi, uratowany iakoby z tęg rzezi; carować spragniona wojewodzianka Sandomierska, gdy ją odsyłano do Polski, daie znać o sobie, przez mniemanego Dymitra strażę schwycona, mężem go swoim przyznaie; łączą się z nim i Polacy niektórzy, z zaburzeń w Moskwie korzystać chciwi. Zygmunt w 1609 oblega Smoleńsk, uporczywie broniono tak ważnéj twierdzy. W głąb kraiu wysłany Żółkiewski pod Kluszynem 1610 dnia 8 lipca odnosi zwycięstwo, i ciągnie pod Stolicę. Brzydząc się nowym samozwańcem, Moskwa Polakom otwiera bramy, wydaie Szuyskich, Władysława Carem obwołuie. Król nie opuszcza Smoleńska, nie udaie się do Moskwy, wysłanie królewicza zwleka; to wahanie się ze strony Zygmunta, i zdarzone w tym czasie zamordowanie przez Tatarów samozwańca drugiego, rozpustne Polaków w stolicy i całym kraiu postępowanie, zatrzymanie posłów przez króla, sprawuie powszechne w Moskiewskich kraiach powstanie. Ściśniono w w mieście stołeczném garstkę Polaków, pod dowództwem Gąsiewskiego będących, oblężeni bronią się dzielnie. Zygmunt w 1611 zdobywszy szturmem Smoleńsk, nie idzie na odsiecz zawar-tęg w stolicy załogi, wraca do Polski, a tym

czasem wyciśnieni z Moskwy rodacy nasi, Michał Fiedorowicz syn Metropolity Rostowskiego, z plemienia WW. Xiążąt pochodzący, obrany władzcą kraiu. Mdle usiłowania w następnych latach Władysławowi berła carskiego wrócić już nie zdołały, i pokóy w Dywilinie (m) 1619 roku 15 Stycznia, na lat 14 i 6 miesięcy zawarty, przyznał tylko Polsce Siewierską, Smoleńską i Czerniechowską ziemię.

Zapala się nowa z Szwedami woyna (1616) Zygmunt chciał korzystać z młodości Gustawa Adolfa, lecz zamiary iego nie były popierane dzielnie, zdradą Wolmara Farensbacha poddane Szwedom Inflanty, odzyskane znowu, i do dwóch lat zawarty rozeym. Późniéy (w 1621) wkroczył Gustaw Adolf do Inflant, wziął Rygę, Dynamundę, Mitawę, zapędził się nawet aż do Litwy, nakoniec w 1626 do Pruss przeniósł woynę. Wygrana pod Gniewem bitwa lądowa, tudzież morska, przez flotę Polską 1627 roku, (n) wzięcie Pucka przez Koniecpolskiego, posiłki

(m) Wioska o mil kilkanaście od Wiazmy.

(n) Jedenaście okrętów Polskich, pod Apelmanem Admirałem, pokonało kilkanaście Szwedzkich, nad którymi Henschild miał władzę, i życie w téy bitwie postradał. Późniéy ta flotta z 9 okrętów, w 120 armat opatrzona, w 1628 Ferdynandowi Cesarzowi w pomoc była posłana. Duńczycy zawistni, całkowicie ją zniszczyli.

Cesarskie pod Arnheimem, wywdzięczając się za udział Lisowczyków, i w chęci zatrudnienia króla Szwedzkiego, odciągnięcia go od wojny trzydziestoletniéy toczący się w Niemczech, przedłużały te zapasy: aż nareście wzajemne obu stron znużenie do pokoju, na lat 6. umówionego, skłoniło w 1629.

Napady kozaków, zayścia o Multany i Wołoszczyznę rozdrażniły Turków; posilkuiący Gracyana hospodara Wołoskiego Żółkiewski w odwrócie swym pod Cecorą, o milę iuż tylko od Dniestru, 1620 roku dnia 7 października, po dzielnym oporze, z całym swém woyskiem poległ, syna iego, Stanisława Koniecpolskiego hetmana polnego koronnego, i garstkę znakomitszych w niewolę wzięto, i do Stambułu zaprowadzono. Tatarzy niszczyli Ruś i Podole, Turcy iuż wkraczać mieli do Polski, wysłano co rychléy wsławionego zwycięztwy Chodkiewicza w 35000. Polaków, do których równa prawie liczba kozackiego przyłączyła się woyska: stanął i Władysław w rzędzie woioowników. Pod Chocimem założywszy obóz, sześćkroć licznieyszy bisurmanów opierano się potędze; a lubo wódz naczelny wśród téy wyprawy dokonał życia, następca iego Lubomirski pokóy chwalebny na Turkach wymógł.

Za tego Króla część Inflant, całe Multany i Wołoszczyzna stracona. Był to monarcha pobożny, sprawiedliwy, niepamiętny uraz, nie zawsze w działaniach swoich szczęśliwy, nie dosyć przywiązania do Polaków okazywał, nagaśniał często ich obyczaje i stróy narodowy. (o) Tron jego świetny orszak wielkich ludzi otaczał: Zamoyski, Chodkiewicz, Żółkiewski, Konięcpolski, Lew Sapieha, Radziwiłły, Sieniawscy za niego słyngli; mimo to iednak obok świetnych zwycięstw i klęsk srogich doznano. Tytu było w każdym rodzaju uczonych, a smak dobry zaczynał się kazić, cudzoziemskie wyrazy do polskiéy mowy wprowadzać, i nauki upadać.

WŁADYSŁAW IV.

od 1632 do 1648, panował lat 16, żył 52.

W tém bezkrólewiu sam tylko Władysław kandydatem do tronu, obce dwory zdawały się mieć na względzie, że winą oycza dziedziczne postradawszy berło, Polskie przynajmniéy spo-

(o) Był tak nierozważny, że strofował, a nawet chlostał Władysława Królewicza za to: że Polską nad Niemiecką suknię przekładał i nosić ją lubił, Władysław odpowiedział, że *Polskiemu Królewiczowi nie należy inaczej ubierać się, jak po Polsku.*

koynie otrzymać powinien; a przodkowie nasi, którym od dzieciństwa swego był miły, widząc przywiązanie iego do kraiu, mowy, stroiu i zwyczajów nawet oyczystych, znając go odważnym, hoynym, uprzeymym, łącznemi głosy Królem go swoim uznali.

Początki swego panowania uświetnił daną Smoleńskowi odsieczą, i ściśnieniem obozów nieprzyacielskich do tego stopnia, że się poddać musiały. Woynę tę pokóy 1634 r. w Wiaźmie (p) zawarty ukończył, mocą którego Michał Fiedorowicz Monarchą w Moskwie uznany.

Konieczpolski poraził Tatarów pod Sasowym rogiem w ziemi Multańskiéy, odebrał im zdobycz, Turków za Dniestr przepędził. Z Szwedami w Sztumdorfie 1634 roku, na 26 lat upewniona spokoyność. Ucisk i nieprzyzwoite z kozakami postępowanie gotowały burzę, za następcy wybuchnąć mającą.

Przymierze z Wenetami przeciw Turkom, zamiar prowadzenia z nimi woyny, ustanowienie orderu N. poczęcia, przyymowanie tytułów cudzoziemskich, nie podobały się szlachcie, i zamysłów tych odstąpić wypadło.

Zaprowadził Władysław poczty w kraiu, zniósł starożytny zwyczaj dawania podwód, oycu swe-

(p) W gubernii Smoleńskiéy.

mu posąg w Warszawie postawił; budował okręty, o potężney sile morskiéy zamyślał, i w tym celu dwie twierdze na klinie ziemnym Hela zwanym, (q) tudzież port i zbroiownią w Pucku założył. (r) Połączeniem rzek handel bałtyckiego i czarnego morza do siebie chciał zbliżyć. Za tego Króla wsławił się poselstwem, i wspinałym do Rzymu wiazdem Jerzy Ossoliński.

Cecylia Renata córka Ferdynanda II. Cesarza, żona Władysława IV, nie mieszała się do rządów, na miłość Króla i narodu zasłużyć umiała. (s) Dwie córki iéy w niemowlęcym umarły wieku, syn pozostały Zygmunt Kazimierz, już po śmierci matki swéy w 8 roku, z żalem oycy i Polaków, upatrujących w nim przyszłą szczęścia i utrzenkę, życia dokonał. O drugiéy żonie iego Ludwice Maryi uyrzemy za następnego panowania; dłużey bowiem żyła z drugim swym mężem, Janem Kazimierzem. Gdy Władysław IV. panował, wielka była powaga i świetność dworu Polskiego, okazałość w możnych i godność u-

(q) Koto Gdańska.

(r) Gdańszczanie podmówili Duńczyków do zniszczenia okrętów Polskich i zamiarów tak zbawiennych, które dla siebie szkolidwemi poczytywali.

(s) Była to pani cnot wielkich, umarła w W. piątek w Wilnie, 1644 roku.

przeyma, w młodości biegłość w językach, skromność i zręczność we wszelkich ćwiczeniach rycerskich (t).

JAN KAZIMIERZ

od 1648 do 1668 roku, panował lat 20, żył 63.

Wielkie nieszczęścia w chwili bezkrólewia, i za tego panowania, na Polskę zwać się miały. Pierwszy Chmielnicki Bohdan osobistych krzywd doznawszy w rządzie nieprzyjaciół kraiu stawa, kozaków do buntu skłania, Tatarów do połączenia się z sobą zniewala. Pod żółtymi wodami 1648 d. 2 maja w walce z niemi zginął Stefan Potocki, pod Korsuniem tegoż roku (u) oba hetmani koronni, Mikołaj Potocki i Kalinowski, wzięci w niewolę; pod Pilawcami (w) nakoniec wodzów polskich niezgody wydarły otrzymać się mogące zwycięstwo, a Chmielnicki krainę całą zawoiował, zapędzał się pod Lwów i Zamość.

(t) Widzieć to można w opisie podróży Pani Guebriant, przez sekretarza ięj Laboureur, która tytułem posła W. zaszczycona, przywiozła Królowi drugą małżonkę iego Ludwikę Maryą córkę X. Mantuy we Włoszech, a Niwernu we Francyi.

(u) Żółte wody i Korsun w Kiiowskiém.

(w) Pilawce na Wołyniu, w małej od Konstantynowa odległości.

Już Król obrany został; wyszedł przeciw kozakom, lecz pod Zborowem (x) otoczony, przyjąć musiał podane przez nich warunki, kolo Beresteczka, kiedy się znowu okropna zapaliła wojna (y) 1651 d. 28 czerwca wielkie odnosi zwycięztwo, nie zdoływa atoli przygasić zupełnie wszczętego pożaru. Zaledwie rok ieden upłynął, Kalinowski u Batowa (z) przez tychże Kozaków zniesiony. Dzielniejszý opieki szukając w 1654 Chmielnicki, poddał się Alexemu Michałowiczowi, to nową z Moskwą zażęgło walkę, na Ukrainie i w Litwie różną szczęścia koleją toczoną; to gasnącą, to wznawiającą się znowu, aż ią pokóy w Andruszowie (a) 30 stycznia 1667, na lat 15 z ustąpieniem wielu posiadłości zawarty, uśmierzył.

Siciński poseł Upitski, haniebny a dotąd nieznaný daie przykład, zerwania seymu w 1652 r; brzydzono się tym postępkim, tylekroć naśladowano go późniéy.

Przy złożeniu berła Szwedzkiego przez Krynstynę królową, i ustąpieniu tronu Karolowi Gu-

(x) W Gallicyi w Złoczowskim cyrkule, ku granicy Podolskiéy.

(y) Bereszteczo Wołyńskie miasto o 6. mil od Krzemieńca.

(z) W województwie Podolskiem klęska ta nastąpiła 1652 d. 2 czerwca.

(a) Między Smoleńskiem i Mścislawem w gubernii Mohiłowskiéy.

stawowi falcgraffowi Renu, Xiążęciu dwóch mostów, wnukowi po matce Karóla IX, Henryk Canasil poseł Jana Kazimierza usiłował, prawa do téy korony swego Pana utrzymywać, przez uroczystą przeciwko temu ustąpieniu protestacyą. Obraziło to wielce Karola Gustawa. Gniew iego i chęć zemsty pomnożyły namowy Radzieiowskiego Hieronima podkanclerzego koronnego, zbiega z własnéy oyczyzny, Królowi Polskiemu niechętnego. Te powody, żądza popisania się wręście w pierwiastkach panowania, skłoniły tego Monarchę do wydania Janowi Kazimierzowi w Polsce, w 1655 wojny. Hufce Szwedzkie całą Polskę załaly, stolica zdobyta, poddawały się województwa, poprzysiężoną wierność zmieniały woyska narodowe. Król Polski do Szląska uciekać zmuszony, elektor brandeburski z Szwedami przeciw zwierzchniemu panu był w znowie, i wspólnie z niemi działał. Dla obrony wiary i kraiu 1655 dnia 29 grudnia, zawiązuje się konfederacya Tyszowiecka, (b) Jan Kazimierz do niéy przystępuje, we Lwowie siebie i Królestwo całe opiece N. Panny poddaie. Stefan Czarniecki woysko ożywia, do walk ośmiela, długi czas broni Krakowa, cząstkowo

(b) W województwie Lubelskiem, dawnéy ziemi Chełmskiéy.

urywa Szwedów z zasadzek na nich wypadając, nie raz ich znosi (c), nie raz i sam pokonany; nie traci przecież odwagi, kraj ocala i wiekopomny nabywa sławy. Warszawa przez Króla odzyskana, i po trzydniowey z Szwedami i Brandeburczykami koło Pragi bitwie, znowu utracona.

Wśród tych wypadków, na wszystkie strony ościennym koronę Polską ofiarowano, posiadanie iey nikogo już wtenczas złudzić nie mogło, zamysłano raczey o podziale nieszczęśliwey Polski.

Jak gdyby na dopełnienie klęsk doznawanych, w 50000 ludzi wtargnął do Polski Jęży Rakoczy Xiążę Siedmiogrodzki, z namowy Króla Szwedzkiego, który mu Pokucie, Ruś i Podgórze odstępował. Już się o Brześć i Kraków oparł, w tém od Stanisława Potockiego hetmana W. Koronnego i Czarnieckiego (d), obkoczony, okupić się darem znakomitym dla woyska (e), poselstwem Króla przeprosić, i wyysć z kraiu haniebnie, przymuszony został; w cofaniu się swém ieszcze raz od Tatarów srogą ponosi klęskę.

(c) Celniejszy zwycięstwo Czarnieckiego nad Szwedami pod Warszawą 1656.

(d) Rakoczy przez Czarnieckiego pod Magierowem pokonany 1657.

(e) 12000 duk. podług iednych, 400000. talarów podług drugich.

Posiłki Austrii pod dowództwem Hatzfelda, chociaż mniej czynne, i pod uciążliwemi pozyskane warunkami, związek z Danią i rozpoczęta przez nią wojna, przechylenie się elektora Brandeburskiego na stronę Jana Kazimierza, zwycięstwa Czarnieckiego w Pomeranii Szwedzkiej (f), uciszenie się Kozaków po Kommissyi Hadziackiej 1658 roku (g), nie mało im swobód nadających, rozdwojenia pomiędzy niemi zaszły, i ucieczki Tatarów, przeważały wątpliwe już okoliczności, od ostatecznej zagłady uratowały Polskę. W 1660 dnia 3: maja, w klasztorze Oliwskim stanął pokój z głównemi nieprzyjaciółmi Szwedami, i sześćioletnią krwawą ukończono walkę. Wysłaniem poselstwa odwrócono wojnę z Turkami.

Na seymie 1661 Czarniecki dzięki narodu, Króla, i dar Tykocińskiego starostwa w nagrodę swych zasług otrzymuje.

Związki niepłatnego wojska, licha moneta, kraiowy ucisk pomnażały. Myśl przez królową powzięta i z całą usilnością popierana, ażeby się korona Polska, ponieważ nie miała potomstwa,

(f) 1658 roku Czarniecki Duńczykom na pomoc wysłany, wpływ przebył odnogę morską, i nieprzyjaciół na wyspie Alsen zgromił.

(g) Hadziacz na Ukrainie w gubernii Kiiowskiéj.

dostała Konduszowi W. lub synowi jego, który miał za sobą siostrzenicę królowéy Annę, może szczęśliwa i rząd stały z czasem zaprowadzić mogąca, nowych zaburzeń stała się przyczyną. Kiedy wszyscy niemal umilkli i potakiwali tym zamiarom, nieprzełamany znaleziono opór w Lubomirskim Józefie Marszałku W. i Hetmanie polnym koronnym. Dwór obrażony zapożywa go na sejm 1664, iakoby wojnę domową chciał wzniecić; nieobecny, skazany został na utratę majątku, dostojenstwa i życia. Ustąpił do Szląska; mając za sobą Wielkopolskie województwa wszczął walkę, poraził Litewskie hufce, więźniów na wolność wypuścił. Król sam przeciw niemu wychodzi; już krew bratnia pod Palcynem lać się miała, zagodzili biskupi. Znowu się wzajemna rozżarza niechęć, pod Montwami (h) nie unikniono bitwy. Lubomirski ją wygrał, zgodził się przecie z Królem, przebłagał go; nie dowierzając wszakże obrażonemu srodze Monarsze, do Polski nie wracał, w Szląsku przemieszkiwał, i w rok potém umarł.

Jan Kazimierz zasmucony śmiercią małżonki, do którój wielce był przywiązany, (i) nieudaniem

(h) Niedaleko Inowrocławia, dziś w Bydgoskiem.

(i) Ludwika Marya córka Xiążęcia Mantuy, Ferrary i Niwernu, we Francyi przemieszkiwała. W młodym wieku przepowiedziano iéy, że będzie posiadać koronę, chociaż do tego nie

się zamiarów mogących, iak mniemał, kray uszczęśliwić, zmierził sobie tron, na którym sa-

było podobieństwa. Spozregła raz pieska, który się iey bardzo podobał, chciała go nabyć, ale zbyt wielkiéy domagano się ceny. Zasmucona Xiężniczka iuż odchodziła, w tém grzechny posiadacz ozwie się: *przyjm go Pani, zapłacisz mi, iak będziesz Królową.* Jakoż gdy świetne poselstwo od Władysława Króla Polskiego przybyło prosić o iey rękę, ziawił się właściciel pieska i sownie nagrodzony został. W czasie zaślubin w Paryżu: przez całą podróż, i przy wieździe do Warszawy silono się na okazałość naywiększą. Nie długo z pierwszym żyła mężem; przez swój dowcip i przymioty umiała się podobać bratu i następcy Władysława, iego równie małżonką została. W nieszczęsnych za tego panowania zdarzeniach okazała tęgość duszy, i niepospolity unysł. W wojnie Szwedzkiéy kiedy nieprzyjaciel dobywał Warszawy, Ludwika Marya od zbroiowni przypatrując się bitwie, dostrzegła, że ztamąd skutecznie razić można Szwedów. Z własnéy karkęty, do wyiazdu przysposobionéy, wyprządz konie poleca: zatoczono niemi dwa wielkie działa, które przeciwnikom nie małą klęskę zadały. Po wzięciu Warszawy, stara się Kraków umocnić, do powrotu ze Szląska małżonka namawia. Widząc Gdańszczanów poświęcenie się, wśród których Jan Kazimierz wtenczas przebywał, i sama tam dostać się pragnie; mimo snujące się po całym kraiu oddziały nieprzyjacielskie, przeprowadzić ią tam poważa się Czarniecki. W Chojnicy pozwala temu dowódcy uderzyć na Aschemberga pułkownika Szwedzkiego, który w bliskości obozował, i Wiszniowieckiego hufca iuż był rozproszył. „*Idź, mówiła ona, budzącemu ią wśród nocy i odkrywającemu myśl swoię Czarnieckiemu, idź waleczny mężu na nieprzyjaciela, ia twego powrotu bez żadnéy straży, oczekiwać tu będę spokojnie.*” I wkrótce mnogich ienców nyrzała przed sobą, których iey Czarniecki przedstawił; śmieley i z większém bezpieczeństwem

mych tylko doznawał przeciwności i nieszczęść. Uspokoiwszy burze; które się ze wszech stron na Polskę wywarły, zwróciwszy spokoynosc narodowi, złożył koronę 16 września 1668. przez 20 lat dzwiganą. Przy pożegnaniu stanów sam zaczął czytać mowę, w której wyraził. „*że* „*pierwszym był w zaczepce i boiu, ostatnim w* „*trwodze i na odwodzie;*” przyszłe losy Polski przepowiedział, jeśli im wcześniej zapobiegać nie będą. Dla łez obfitych nie mógł téj mowy dokończyć; oddał ją Olszewskiemu podkanclerzemu, ten podobnież wśród rzewnego płaczu zaledwie ją doczytał. Odpowiedź stanów załośna równie, po której senat i posłowie do pocałowania ręki Monarszcy po raz ostatni przy-

kończy swą podróż. Ona Elektora brandeburskiego przeciągnęła na stronę Polaków, wyiednała pokóy Oliwski, i przysłała dla kraiu pomyslnosc chciała ugruntować mianowaniem dzielnego następcy, zaprowadzeniem silniejszego rządu; lecz próżne były iey usiłowania; przesądów głęboko wkorzenionych przemódz nie mogła.

Jey utworem kościół i klasztor Wizytek, tudzież sprowadzenie Missyonarzów do Warszawy. W 1650 założyła ogród botaniczny pod zankiem królewskim, i drugi za pałacem Kazimirowski zwanym, dziś Akademickim gmachem; do którego biegnąca woda rurami, z Ujazdowa, skupiona w środkowej części pałacu, sztucznie wodospady przebiegając ogród, skrapiała rośliny po większey części z Węgier sprowadzone. Nieśmiertelny Bossuet głosił iey pochwały w mowie pogrzebowey.

stapili. O iakże to smutna była scena! w której Pan z narodem rozstawał się; tém bardziéy, że niepomyślność iego panowania nie szczęśliwym raczéy okolicznościom, przeciw którym i rostopność i cnota na próżno walczy niekiedy, nie winom osobistym Króla przypisać należało. Naznaczyła mu Rzecz-pospolita 150,000 złotych rocznego dochodu, aż do ostatnich dni iego. Przed seymem elekcyynym ustąpił Jan Kazimierz z Polski, udał się do Francyi, gdzie mu Ludwik XIV. różne maiętności nadał. Umarł w Niwernie 16 grudnia 1672 roku, dowiedziawszy się o wzięciu przez Turków Kamieńca Podolskiego. Ciało iego sprowadzone do Polski, w grobie Królów złożone; serce w kościele S. Germana w Paryżu pozostało, wspaniałym odkryte grobowcem.

MICHAŁ KORYBUT WISZNIOWIECKI

od 1669 do 1673 panował lat 4, był 55.

Usunięto obcych ubiegających się Xiążąt, i nad spodziewanie własne, Królem obrany Wiszniewiecki. Tem obrażeni Prażmowski arcy biskup gnieźnieński i Sobieski marszałek i hetman W. koronny, wzniecali niepokoie wewnętrzne. Już myślano detronizować Króla, i własna iego

żona, Eleonora córka Ferdynanda III. Cesarza, przystawała na to; w nadziei, że z miłszym sobie Karolem Xięciem Lotaryngii nowe zawrze śluby, i tron Polski osiadzie. Konfederacya szlachty pod Gołębiem (k), sprzeciwiała się tym niecnym zamiarom, obstawała za Królem prawnie obranym. Posiadał Wiszniowiecki godne panującego przymioty; dla zawiści możnych, niezgód i słabości kraiu rozwinąć ich nie mógł.

Machomet IV. (1672) wpada na Ukrainę, Kamieniec dobywa zdradą, Lwów do okupu zmusza. Nastąpił haniebny w Buczaczu (l) tegoż roku 18 października traktat: mocą którego Kamieniec i Ukraina przyznane Turkom, kozacy którzy im się poddali, mają zostawać pod ich rządem, a Polska Sułtanom Tureckim 22000 duk. corocznie będzie wyplacać. Nie przyszło atoli do oddawania tego haraczu, wznowiła się wojna, powiększono hufce, i nazajutrz po śmierci Króla we Lwowie zaszły, Sobieski pod Chocimem 60000 Turków poraził, obóz, armaty, i sprzęt cały wojskowy zagarnął (1672).

(k) W Lubelskim, powiecie Lubartowskim, blisko Puław.

(l) W Gallicyi w cyrkułe Zaleszczyckim.

JAN III. SOBIESKI

od 1673 do 1696, panował lat 23, żył 67.

Nigdy tylu ubiegających się o tron Polski nie było; mimo to przecież Sobieski, który już męstwa niepospolitego okazał dowody, iednomyślnie okrzykniony był Królem. Odłożył koronacją, przeciw nieprzyjaciołom pośpieszył, Trembowli (†) dał odsiecz, (1674) Ukrainę odzyskał, Tatarów nie daleko Lwowa paraził, i dopiero swoje i małżonki w dawnéj stolicy państwa koroną uwieńczył skronie. Traktat w Żurawnie (m) z Turkami część zaborów Polsce przywrócił, Kamieniec iednak przy nich pozostał.

Turcy posiadając niektóre okolice w Węgrzech i główne miasto Budzyń, grozili Wiedniowi, Tekieli stanął na czele rokoszanów Węgierskich; bliskie przewidywano niebezpieczeństwo, a pomoc w Polakach. Za pośrednictwem Innocentego XI w 1683 w Warszawie, stanęła umowa pomiędzy Cesarzem i królem Polskim wzajemnéj swych Stolic obrony; za ledwie podpisana ta ugoda, Leopold o pomoc błaga. Kara Musta-

(†) Trembowla w Gallicyi równie, w cyrkule Lwowskim.

(m) Nad Dniestrem w cyrkule Halickim.

fa W. Wezyr stanął pod Wiedniem w 300,000 Bisurmanów, i obległ ten gród stołeczny. Jan III. przybywa na odsiecz, poddają się jego władzy sprzymierzone woyska; siły Chrześcian 68000 ludzi wynosiły tylko. Uderzono przecież walecznie, iazda Polska przełamała środek, gdzie był Wezyr, pierzchnęli Turcy, Wiedeń ocalony, chorągiew Machometa, namiot Wezyra i niezmierne bogactwa zabrano. W katedralnej S. Stefana świątyni, wśród radośnych okrzyków ludu oswobodzonego, składał Sobieski dzięki Bogu za otrzymane zwycięztwo.

Ścigając nieprzyaciół Jan III, pod Parkanami (n), zbyt słabe mając siły poniósł klęskę. O mało tam życia nie postradał. Za nadejściem Karola Xięcia Lotaryńskiego, znowu Turków pod Strygoniem dziś Granem zupełnie poraził, i do ucieczki zmusił. Wrócił do Polski, u własnych granic z temiż nieprzyacioły wojować nie przestał, a Wenecya do związku tych dworów 1684 roku przystąpiła.

W 1686 z Rossyą Grzymultowski traktat zawarty, i odstąpiono stosownie do traktatów Andruszowskich, Smoleńska, Czerniechowa, i więk-szey części województwa Kiiowskiego, iako też

(n) W Węgrzech nad Dunaiem.

ziemi Siewierskiéy; Król bowiem całą myśl namiętnością, by Multany i Wołoszczyznę zawoiował, i dziedziczne z nich dla potomstwa swego utworzył Xięstwa. Wszystkie następne wyprawy ktemu ciągle zmierzały, skutku osiągnąć nie mogły, przez niechęć obcych, niezgody domowe; a król ku końcowi wieku swojego uyrzał, iak ciężką była korona, któręy tyle pragnął. Wpływ Maryi Kazimiry za nadto silny, chciwość zbiorów, ięy intrygi zniechęcały umysły; przez nią królewskich łask przechodził szafunek, u nięy wprzód skryte o wszystko narady, a zwycięzca Turków żony swęy był niewolnikiem. Powstały niezgody w rodzinie panującego, i po śmierci króla w ulubionym Wilanowie zaszły, żona ięgo tak dalece posunęła swą zawziętość, iż publicznie zaklinała Polaków, ażeby żadnego z królewiczów, a szczególnięy Jakuba, nie wynosili na tron.

Za tego panowania okryli się sławą Jabłonowski Stanisław wojewoda Ruski, Marcin Kątski Jenerał Artylleryi, Lubomirscy, Sieniawscy, a z kobiet Chrzanowska, która męża i załogę do dziełańy obrony powierzonęy im Trębowli, natchnęła.

AUGUST II. i STANISŁAW LESZCZYŃSKI

*Pierwszy panował od 1697 do
1705, a potem od 1709 do 1733, żył lat 63,
drugi od 1705 do 1709.*

Słabe usiłowania Francyi, i pod Gdańsk przysłana eskadra szczupła, nie potrafiły utrzymać Kontego; wkrótce zatem August II. elektor Sakski Królem uznany. Pokoim Karłowickim 1699 (o) przywrócił on Polsce Kamieniec, i to wszystko, co na Podolu i Ukrainie posiadali Turcy.

August pod pozorem odzyskania kraiów od rzeczy pospolitęj oderwanych, korzystając z młodości Karola XII, zawarł przymierze z królem Duńskim i Rosyją, wysłał Fleminga z Sasami do Inflant, i sam wkrótce tam się udał; iakoż w niespodzianem napadnieniu Willing Jenerał Szwedzki dwukrotną poniósł klęskę (1700). Obrażony król pokonywa Rosyan pod Narwą, wkracza do Inflant, zabiera je wkrótce, i Kurlandya całą. Polacy szlą posłów, upewniając: że o wojnie z Szwedami ani myśleli, że ją August sam rozpoczął; król Szwedzki domaga się złożenia z tronu Augusta, przebiega Litwę, zay-

(o) W Sławonii po nad Dunaem 1699 roku zawarty ów traktat.

muie Warszawę, pod Klissowem (p) 1702 pokonywa przeciwnika, zdobywa Kraków. W Radzieiowskim prymasie znalazł Karól XII. gorliwego stronnika, który na zieżdzie Warszawskim 1705 bezkrólewie ogłosił. Stanisław Leszczyński władzcą Polski i Litwy obrany. Z przeciwnemi losy walczył August czas nieiaki, z Piotrem I. ziechał się w Tykocinie, ustanowił tam order orła białego (w 1705), z napisem: *za wiarę, prawo i Króla*. W tøy woynie Schulemburg Jeneral Saski okrył się chwałą, przyznały ią usta nieprzyaciół samych (r). Natarczywość króla Szwedzkiego atoli przemogła wszystko, wpadł do Saxonii, zniszczył ią, i w Alt Ranstad (s), 1706 przymusił Augusta do zrzeczenia się tronu Polskiego, uznania Stanisława.

Dopiąwszy swego w Polsce, udał się Karól XII. przeciw Rossyanom w Ukrainę Zadnieprską, gdzie od Mazepy hetmana kozaków silnéy spodziewał się pomocy, i kray pomieniony we wszystko znał obfitym. Zawiodły go nadzieie; Mazepa który tyle obiecywał, dwa pulki iedy-

(p) Klissów w województwie Krakowskiém.

(r) *Schulemburg nas dzisiiny zwycięzył*, powiedział Karól XII. chwając iego odwrót szczęśliwy.

(s) Alt-Ranstad w Saxonii nie daleko Lipska.

nie przywiódł, Lewenhaupt z świeżem wojskiem Szwedzkim idący zniesiony. Na Puławskich polach Karola XII. opuściło szczęście, które mu dotąd sprzyjało nieprzerwanie. Osmego lipca 1709 tak straszną od Rosssyan poniósł klęskę; że wojsko iego całe wycięte lub zabrane, on sam ranny, w 800 koni, zaledwie do Benderu (t) mógł uciec.

August o przegranéy Karola XII. pod Puławą odebrawszy wiadomość, zamyśla o odzyskanie tronu polskiego, uręczyście protestując się przeciw traktatowi Altransztadskiemu, do którego przymuszony był gwałtem. Uczynili to dawniéy na zieździe lwowskim Stanisław Szembek prymas, i Denhoff marszałek sandomierskiéy konfederacyi. Leszczyński schronił się do Pomeranii szwedzkiéy, udawał się potém do Karóla XII, przebywającego w Benderze, a nakoniec mieszkanie obrał w xięstwie Dwóch-mostów.— Wraca do Polski August; na wielkiéy radzie warszawskiéy traktat w Altranstadt zniesiono, konfederacya sandomierska, *pacta conventa* Augusta, przymierze z Carem rossyiskim Piotrem I. potwierdzone, amnestya powszechna ogłoszona. Na seymie dwu-niedzielnym warszawskim

(t) Bender nad Dniestrem, już nieco ku uyciu téy rzeki w morze.

pod laską Denhoffa marszałka konfederacyi szczęśliwie doszłym, August II za iedynego i prawnego króla uznany, akta konfederacyi sandomirskiéy i rady warszawskiéy stwierdzono. Po niejakim czasie król szwedzki udaie się do swych krajów, nieubłagany w zemście o nowéy przeciw Augustowi zamyśla wojnie, lecz dobywając twierdzy Friedrichshall w Norwegii, zabity.

W 1715 wyniknęły w Polsce domowe kłótnie z powodu woysk saskich, które stojąc na kwatérach obywateli polskich ciemiężły. Żołnierze polscy pod laską Władysława Górczyńskiego d. 10 października przeciwko nim uczynili związek; w tymże duchu stanęła konfederacya tarnogrodzka, której przewodniczył Stanisław Leduchowski podkomorzy koronny. Zachodziły i bitwy pomiędzy Sasami i Polakami, późniéy i Litwa do związku przystąpiła. Po usiłowaniach próżnych w Rawie, Lublinie i Kazimiérzu, ażeby zwaśnionych pogodzić, zawarta umowa 3 listopada 1717, potwierdził ją seym pod stérem Leduchowskiego marszałka konfederacyi, zwany *niemym*, trwał bowiem 7 godzin tylko, przeczytany był traktat z woyskiem zawarty, i nie wolno było przymawiać się, ani oporu czynić nikomu. Na tym seymie woysko polskie zmniejszone: koronne do 18000, litew-

skie do 6000, nowym sposobem urządzone i żołd iego został obmyślony; przez co zapobiegło się związkom wojskowym, z powodu niepłacenia ich należytości, kray własny, i kościoły rabu-iającym. Konfederacye sandomirska i tarnogrodzka rozwiązane, wojsko saskie, w przeciągu 25 dni od podpisania ugody, wyciągnęło z Polski do ziemi oyczystéy.

Dalsze rządy Augusta II. wewnątrzniemi znaczniejszych domów niezgodami, i odrętwiałością zupełną władzy rządowéy, pamiętne. Seymy nie dochodziły, gąsto dobre wychowanie, skażone obyczaje, powstało nikczemne pieniactwo, i w wyższych stanach upowszechniała się piiatyka, tworząc zasadę iakoby starodawnéy gościnności; o wszystkim co dobro kraiu stanowić mogło, zapomniano, w hańbiącey gnuśności dzieciąc i nieczynne trawiąc życie, płochem tylko rozrywkom lub osobistym poświęcane widokom.

AUGUST III.

od 1733 do 1764, panował lat 30, żył 67.

Po śmierci Augusta II. Leszczyński usiłował zasiąść na tronie polskim, lecz wsparty obcych dworów pomocą, syn zmarłego króla August III. zyskał nad nim przewagę. Leszczyński wypar-

ty z Gdańska, w skutku układów mocarstw europejskich powierzone miał sobie księstwo lotaryńskie, tam słodką rządów swych zostawił pamięć, córkę swą jako małżonkę Ludwika XV, na tronie francuzkim umieszczoną widział.

Jeden tylko seym pacyfikacyi 1736 roku, za panowania Augusta III. w ciągu lat 30 doszedł. Ta sama obojętność na wszystko trwała w kraiu, wzmagaly się te same wady. Polska była przechodem woysk obcych, ku końcowi tego panowania otwierały się oczy, iak gdyby w letargu uśpionych; poprawiał edukacją Konarski, gromadzili bibliotekę Załuscy, i otworzyli ją dla publicznego użytku w 1757.

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI

od 1764 do 1795, panował lat 31, żył 66.

Na seymie konwokacyinym po śmierci Augusta III, za sprawą Czartoryskich, *liberum veto* zniesione, wewnętrzna kraiu *administracya* przez ustanowienie kommissyi woyskowej, skarbowej i policyi, urządzona, władza samowolna hetmanów ograniczoną została. W czasie *elekcyi* icdni utrzymywali stronę saską, prowadząc na tron syna Augusta III, inni życzyli obrać Piasta, i Stanisław Poniatowski królem ogłoszony. Seym

koronacyiny odbył się spokojnie; na tym Stanisław August od Birona xięcia kurlandskiego hołd wierności odebrał. Dopełniając *pacta conventa*, król szkołę rycerską, czyli kadetów założył, w 1765 order S. Stanisława ustanowił. Obdarzony pięknymi przymiotami, obszerną nauką i światłem, przy łagodności charakteru, biorąc się czynnie do poprawy rządu, Stanisław August wiele dobrego dla kraju rokował, i nadzieie te byłyby w całej rozciągłości spełnione; gdyby zawiść, niezgoda i inne okoliczności nie stawały na przeszkodzie.— Interes dyssydentów, za przeszłych panowań prześladowanych, był mocno przez Rosyą i króla pruskiego popierany na seymie 1766.— Domagano się, aby im wolność wyznania religii zapewnić, dawne przywileje wrócić, do wszelkich praw, swobód i urzędów przypuścić, a biskupów greckich w senacie umieścić. Opart się temu Sołtyk biskup dyecezyi krakowskiej, wielu senatorów i posłów. Obce dwory nie przystawały na zniesienie *liberum veto*, pomnożenie wojska i podatków. Nie otrzymując skutku swych życzeń, dyssydenci związali konfederacyą w Toruniu, powstawały i wprost przeciw królowi w różnych miejscach konfederacye, z tych utworzyła się ieneralna konfederacya radomska, pod laską Xięcia Radzi-

wiła; ta wszakże na seymie warszawskim 1767 zmieniając widoki, hołd złożyła królowi, i tylko interes dyssydentów popierać umyśliła; iakoż seym pod laską tego xięcia wrócił dyssydentóm wszelkie ich prawa. Gorliwość o wiarę, narzekania na ucisk, niechęć przeciw królowi były powodem konfederacyi barskiej w 1768, na czele której był Michał Krasiński podkomorzy, Adam Krasiński, biskup Kamieniecki, Franciszek Potocki wojewoda kiiowski, Puławski zaś z 3 synami przewodniczył woysku. Po całym kraiu powstające konfederacye z nią się łączyły, ścigane przez rossyjskie woyska walczyły, a pomimo dzielnej obrony utraciwszy Kraków, nakoniec Kazimierz Puławski trzeci syn, ledwie w kilkaset koni do Szląska się dostał. Tam w Cieszynie odnowiony *akt* związkowy, pod imieniem konfederacyi obu narodów, Pac obrany marszałkiem, Kazimierz Puławski wzmacnia się w Częstochowie i Tyńcu, Sawa nad granicą pruską, Zaremba w Wielkiej polszech dokazuje, Kossakowski w Litwie, hetman Ogiński przystępuje do konfederacyi z woyskiem litewskim, działania iey wspierają francuskie pieniądze i officerowie, otrzymuje nawet innych dworów obietnice, nadto pomnaża iey nadzieie wojna Turcyi z Rosyją; groźno więc przemawia,

Stanisława Augusta odpadłym od tronu ogłasza, zmusić go do *abdykacyi* przedsięwzię. W tym zamiarze, przez kilku zagorzalców w końcu 1771 roku, król z Warszawy uwieziony, mocą wymowy, którą uwożących siebie przekonał, uwolniony, do zamku powrócił.

Zdarzenie to konfederacją obwiniające sprawiło wstręt ku nię, w znaczeniu zaczęła upadać, i siły ię nikać. Wodzowie konfederacyi oddzielnie pokonani, *Dumourier* i inni officerowie francuscy odwołani, Częstochowa zdobyta, a *konfederacya centralna* z Cieszyna przeniosłszy się do Wiednia, dalszych działań poprzestać musiała 1772 roku. Wkrótce potem Austria odjęła Polszcze starostwo spiskie, Galicyą, i zupy solne; król pruski województwa pomorskie, malborskie i chełmińskie, tudzież Warmią prócz Gdańska i Torunia; Rossya Inflanty i kray po Dniepr i Dzwinę. Sejm 1775 roku, pod laską Ponińskiego, ten rozbiór potwierdził. Chlubna wszakże ustawa ten sejm odznacza, że dobra pojezuickie na fundusz edukacyiny przeznaczone zostały i kommissya czuwaiąca nad wychowaniem kraio-węy młodzieży postanowiona, do której wezwano osoby: urodzeniem, zasługą i światłem znakomite. Pierwszy to był przykład tego rodzaju opiekuńczej magistratury w Europie.

Nowa forma rządu powstała; bez rady nieustający król nie mógł nic działać, zmniejszono wojsko, przypuszczono dyssydentów do wszelkich prerogatyw, *liberum veto* zwrócono, wyboru cudzoziemca na tron wzbroniono, *gwarancya* trzech dworów zapewniona. Polepszało się staraniem króla i światłych mężów publiczne wychowanie, otworzona ludwisarnia i uenica, podnosiła się w gmachy publiczne, użytecznością, równie iak pięknnością architektury oznaczone Warszawa, zaprowadzono w kraiu porządek, Zamoyski kanclerz zbiór praw układa, kształci się duch narodowy, rolnictwo, przemysł i handel się ożywia, w Litwie kanałami łączono rzeki, spław ułatwiano, Tyzenhauz podskarbi królewski w Grodnie rękodziela zakłada, naśladowią go możniejsi, ustają dawne uprzedzenia, znikają powoli szkodliwe nałogi, uczonych, światłych i dobrze myślących pomnaża się poczet. Tak zeszło lat kilkanaście panowania Stanisława Augusta spokojnie, a Polska z ciężkich odetchnęła razów.

W celu widzenia się z Katarzyną II. Imperatorką rosyjską, odprawił król polski w 1787 podróż do Kaniowa, w Korsuniu zjechał się z Józefem II. Cesarzem. Za otrzymane ulepszenia rządu i losu Polski nadzieie, Stanisław August

przyrzekł dać pomoc przeciw Turkom, a w celu ożywienia ducha narodowego, przypomnieniem świątecznych zwycięstw, posąg Jana III. wyrobić kazał, i w rok potem uroczyście w Łazienkach postawił, uświetniwszy ten obchód turnieiem i rycerskimi igrzyskami. Kiedy Rossya zatrudniona była wojną z Turkami i Szwecyą, Austria do pierwszey z tych wojen należała, a Prussy wzrost ich przewiduiąc, powzięły ku obu tym dworom zawiść, 1788 rozpoczął się seym, w konfederacyą przemieniony, pod łaską Stanisława Małachowskiego i Kazimierza Xięcia Sapiehy. Rossya ofiarowała nowy *allians*, zrzekając się *gwarancyi*, dozwalając zmian rządu i stanowienia praw na korzyść kraiu. Przemogły zabiegi pruskie, traktat zaczepny i odporny z królem tym zawarty, 100,000 woyska uchwalono, podwoiwszy skład swój wybranemi na drugich seymikach posłami: stanowiono podatki, wyprawiono poselstwa do obcych dworów, przypuszczano miasta do wielu swobod, zapewniono włościanom opiekę, uchwalono odtąd następstwo tronu, ułożono konstytucyą rządową 3. Maia 1791 roku.

Lecz kilku magnatów zawiązało konfederacyą w Targowicy, szukało wsparcia Rossyi. Wydana przez nią wojna 1 Maia 1792 roku, niezu-

pełna liczba woyska opierała się czas jakiś przewyższaiący sile. Król pruski przyrzeczonéj pomocy odmówił. Stanisław August chcąc obronić Polskę od zupełnéj zguby w tak nierównéj walce, do Targowickiego związku przystąpił. Konfederacyą i seym czteroletni rozwiązano, upadła nowa konstytucya, w 1793. król pruski zajął Gdańsk i Toruń, Wielkopolskę i część Mazowsza, Rossya część Litwy po Nieśwież i Pińsk, a ruskie województwa po Kamieniec. *Ratyfikacya* drugiego rozbioru nastąpiła w Grodnie tegoż roku. Na tym seymie wszystkie czynności czteroletnich obrad unieważono, radę nieustaiącą, *liberum veto* i dawne ustawy przywrócono, konfederacyą targowicką rozwiązano, woysko do 16,000 zmniejszono.

Te wypadki zasmucające sprawiły tajemne porozumiewanie się znakomitszych wygnańców, w skutku czego *insurrekcyja* 1794 roku naprzód w woysku, potem w całym kraiu nastąpiła. Tadeusz Kościuszko naczelnikiem obrany. Garstka żołnierzy i uzbroione na prędcę w piki i kosy chłopstwo, pomir o świetne chwile niekiedy, obronę Warszawy, powstanie Wielkiéj Polski, wzięcie Bydgoszczy, nie zdołało się bronić dłużej iak od Marca do Listopada. Pod Maciejowicami Kościuszko ranny dostał się w niewolą,

wzięta Praga, Król przez *kapitulacyę* ocala Warszawę, niedobitki 18 Listopada 1794 pod Radoszycami składają oręż.

Stanisław August wyjechał do Grodna 25 Listopada tegoż roku, w rocznicę koronacyi, po 30 leciech rządów *abdykacyę* podpisał. Ostatni rozbiór Polski w początkach 1796 roku nastąpił, dopełniły go Rosyja, Prussy i Austria, a rzeki Niemen, Bug, Wisła i Pilica odtąd granice ich stanowiły. Winy przodków i nieszczęścia nasze to sprawiły, że Polska z rządu mocarstw europejskich wymazaną została. W Petersburgu 1798 roku Stanisław August żyć przestał, tamże pochowany. Wstępując na tron Poniatowski zastał Polskę obszerną w granicach, lecz słabą, ciemną i niedołączną, zostawił ją oświeconą, chciał ją zrobić potężną — niedozwolili wyroki.

W tém nieszczęściu Polacy ukorzyli się przed Bogiem, oplakiwali przewinienia swoje, i starali się względy rządzących niemi pozyskać; iedni, których szczęśliwszy los zbliżył do boku Monarchów, nieskazitelnością, szlachetném postępowaniem ziednywali ufność, i za współbracją przemawiali; inni odznaczając się męztwem w różnych stronach świata, wznawiali dawną

sławę przodków swoich, a lubo ich usiłowania i nadzieie srodze nie raz były zawiedzione; szczęśliwa nakoniec, tak długo pożądana chwila nadeszła. Bóg natchnął duszę wspaniałomyślnego Cesarza wszech Rossyi ALEXANDRA I, ten monarcha: ocenił poświęcenie się Polaków i żądę odzyskania utraconey oyczyzny, a na kongressie wiedeńskim 1815 skłonił inne dwory do uznania królestwa polskiego, które przywracał, i wiecznemi z cesarstwem rosyjskiem połączył węzły. Nowym poddanym swym nadał ustawę, łączącą w sobie sprężystość rządu i swobody mieszkańców; polskie wojsko dostojnemu bratu swemu powierzył; a nie przestając zlewać dobrodzieystw w całym ciągu swego panowania, wychowanie publiczne w szczególniejszemy miał pieczołowitości, powstał Uniwersytet i mnogie zakłady naukowe. Pragnął szczęścia naszego Cesarz i król polski; iakoż w skutku mądrych jego urzędzeń, polepszył się los wszystkich klass mieszkańców, upiękniła stolica, zagospodarował kray cały, nieznanne przedtém powstały rękodzieła, ożywił się przemysł i handel, ułatwiony zakładem dróg, komunikacyi lądowych i wodnych. Słusznie więc oplakiwali zgon Wskresiciela i dobroczyńcy swego strapieni; lecz Panujący nam dziś MIKOŁAJ I. wstępując na tron, i potwierdzając

ustawy poprzednicze, zapowiedział: że chce, a-
 żeby panowanie Jego było przedłużeniem tylko
 rządów ś. p. Cesarza Alexandra, nie przestał
 świadczyć mnogich łask i tęg częście swych pod-
 danych, i temu królestwu; w którego stolicy
 wraz z N. Mażonką swą dopełniając obrządek
 uroczystéy koronacyi, zwiedzając ważniejsze
 zakłady, i wszędzie się okazując ludu swego oy-
 cem; serca poddanych do siebie i Nayiaśniejszég
 rodziny swég, najmocniég i na zawsze przy-
 wiązał.

K O N I E C .

**INSTYTUT
 BADAŃ LITERACKICH PAN
 BIBLIOTEKA**

**00-320 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
 Tel. 26-68-83**

9e 15^e
Abant de Peter
de terre dans les
de l'année des
et de nos.
de l'année des
(de l'année des)

F
18419